

JÓZSEF ATTILA (1905–1937)

NEM EMEL FÖL

*Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak, Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.*

*Fogj össze, formáló alak,
s amire kényszerítnek engem,
hogy valljalak, tagadjalak,
segíts meg mindkét szükségemben.*

*Tudod, szívem mily kisgyerek -
ne viszonozd a tagadásom;
ne vakítsd meg a lelkemet,
néha engedd, hogy mennybe lásson.*

*Kinek mindzgy volt már a kín,
hisz gondjaid magamra vettem,
az árnyékvilág árkain
most már te örködj énefelettem.*

*Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel hozzám.
Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.*

1937. febr. - márc.

Együtt

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XIX. évfolyam | 2021 | 3

EGYÜTT

EGYÜTT 2021 / 3

BÍRÓ JÓZSEF, CSONTOS MÁRTA, FERENCZES ISTVÁN, FÜZESI MAGDA,
MARCZINKA CSABA, MARCSÁK GERGELY, OLÁH ANDRÁS versei,
BARTHA GUSZTÁV, NAGY ZOLTÁN MIHÁLY prózája,
BEKE MIHÁLY ANDRÁS, MARCSÁK GERGELY laudációja,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ tárcája és nekrológja,
DUPKA GYÖRGY, KOVÁCS SÁNDOR, FÁBIÁN MIKLÓS tanulmánya

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2021/3

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábian László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marczák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábian Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

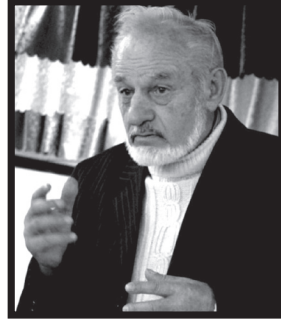
TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A kis haza gyászban van (nekrológ)	4
FERENCZES ISTVÁN: Haza, az éjben (vers).....	5
BARTHA GUSZTÁV: Trauma (kisregény, XIII. rész).....	7
FÜZESI MAGDA: Az öreg házban (vers)	11
BÍRÓ JÓZSEF: Virrasztások idején (9 vers).....	12
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A víz (tárca).....	16
MARCZINKA CSABA: Az Arme Poet magyarosítva, Gravaminália? (versek)	19
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Mesenovella (lírai próza).....	21
CSONTOS MÁRTA: 21. századi zsoltár parafrázis, Virágtalan, Sötétedés után a kertben, Útkereső (versek)	36
OLÁH ANDRÁS: távolságok, vakcinára várva (versek)	40
MARCSÁK GERGELY: Tavaszváró – Vári Fábián Lászlónak (vers)....	42
MARCSÁK GERGELY: „... roskad az erkölcs, bomlik a kéve” – verseszmény és múltidézés Vári Fábián László költészetében (előadás)	43
BEKE MIHÁLY ANDRÁS: Vári Fábián László emlékkönyvébe (köszöntő)	52
KOVÁCS SÁNDOR: A nevickei várhegy magyar emlékei (honismereti tanulmány).....	55
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai nők a GUPVI- és GULAG-táborokban (folytatás, V. fejezet)	68
FÁBIÁN MIKLÓS: Reformátusok a Tisza mentén – a tiszaujlaki és a tiszabökényi református egyház története a dualizmus éveiben (tanulmány)	92
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	112

A KIS HAZA GYÁSZBAN VAN

ZSELICKI JÓZSEF (1949–2021)

Június elsejére megemberelte magát a nap. Hoszszabb mosolyt erőltetett szépséges arcára, a nyár helyett azonban – nemzeti kultúránk egészét felsebző halálhírek után – Kárpátaljáról is felszállt, és sorra látogatta meg baráti közösségünk tagjait a varjú: Meghalt Zselicki József. A rádió, a tv mit sem tud erről, ezért mondjuk mi, küldjük, üzenjük, hogy a kis haza gyászban van. Ösztöneink tiltakoznak a halál ellen, mi pedig kezdünk el búcsúzni és emlékezni.

„A földet izzadt tenyerembe vettem, sár lett belőle, az arcodra kentem. Sose voltál még ilyen gyönyörű!” – írtad valaha, az idők kezdetén. Ilyen magabiztosság és egészséges optimizmus csak egy elnöktől eredhet, mégpedig a Forrás Stúdió első és egyben utolsó elnökétől, akit Zselicki Jóskának hívtak. Mi, valamivel ifjabb, tapasztalatlanabb pályatársaid, felnéztünk rád, de nem az elnököt, hanem az éltesebb, a kisvárosi létben is tapasztaltabban mozgó barátot értékeltük benned. De kiérdemelted figyelmünket a „*Hogyne volnék már adósa*” kezdetű szókimondó, számonkérő verseddal, amelynek Tiszatáj-beli változatát könnyen felfedhető rejtéllyel L. I.-nek, azaz Leonyid Iljicsnek ajánlottad. A szilánkszerű verssorok végighasítottak a szovjet valóság felszínén és mélyen beálltak az illetékes körmök alá. Ezt erősíti meg az utolsó köteted előszavát vállaló Tóth István is, amikor pályakezdő költőként vagy több évtizedes tanári tapasztalattal fogalmazott verseidet a hetvenes-nyolcvanas évek kisebbségi küzdelmeinek lenyomataiként tartja számon, s az összegezést azzal tetézi, hogy a 21. század elején e lenyomatok feladata az emlékeztetés.

Te csak emlékeztess, Jóska, egykori önmagunkra, de arra a csontra aszott alakra is, amivé utolsó órádban lettél. Tudtad Te ezt, már huszonevésen is megírtad, hogy halvánnyá halódó őszöd lesz a siratód, s azon az őszön csapsz fel majd halottnak. Hol van még az az ősz, Jóska, hisz a nyár csak épp elkezdődött. De nem vitatkozom Veled, mert Te ettől kezdve már mindent jobban tudsz. Tegye áldottá nyugalmodat az Úr, kezeskedjen érte a szeretett Latorca és a sokat tapasztalt ungi föld!

Az EGYÜTT Szerkesztőbizottsága nevében: Vári Fábián László

HAZA, AZ ÉJBEN

*Az idő eljött. Emlékezni
bátrabb dolog lett, mint tervezni –
Könnyebb hazát lelni a ködben,
mint jövőt élő elmenőkben...*

*Mélyebbre búvik minden másnál,
hazudnak fent a magasságnál:
az élők egyszer még kiélik,
csak holtak őrzik bűv-igéit,*

*akárhogy szorzom, bármint osztom,
percig se biztos, hűl az otthon,
dörmöghetsz napestig Petőfit,
ha kőbunkókkal összetörük...*

*Mert új tatárhad, új kufárhad
özönli el a tiszta tájat,
mert útjaink megzavarodtak,
csak visznek, vissza sosem hoznak:*

*hiába mondod, nyitott szemmel
nézed, amint lecsüggedt fejjel,
futó homokká népek, hazák
Erdélyországból messze szállnak...*

*Folyóink dühbe mérgesedtek,
a bérceink elmeszesedtek
s vissza ha megyünk titkainkba,
Drakula huhog várainkban.*

*Mert ijeszt, mi csak megijeszthet,
megöl, ami csak ölhet minket,
tépik rólad a fehér inget,
Tamásit, Dsidát, Reményiket.*

*Milyen szabad mezőkön jártál ?
Lopják a földet, amin háltál,
ahol a szeretődre vártál,
most öngyilkoló fesztivál áll.*

*Mint pillér alámosott hidról,
egy dallam az ötágú sípról
naponta törik... Nem lepődsz meg –
nincs mit felelj a kérdezőknek.*

*Ábrándok árvult szerepében,
álmaink állatseregében
elárvulsz, bárhogy is kérdik,
résszel együtt hull az egész is.*

*Lestem példát a Duna arcán,
de visszhangzón utálnak partján
s nem tudom, ha nézek szemekbe,
hogy ki van, ki nincs ellenemre...*

*Már a seholban: otthon állok.
Nem valót, de igazat látok:
sárba taposott délibábot,
vesztébe viruló virágot.*

*Én maradok. A hívivőknek
fel-felgyújtom a temetőket.
Homlokon lőnek...Megtéhetik.
Mi ott égett, éjbe öregszik.*

BARTHA GUSZTÁV

TRAUMA

XIII.

Nem rohanok.

Sietős a dolgom, vagyis sejtem, hol sepercezhetsz Albi. Szabó a sarkon túl a harmadik, nem, a negyedik házban lakik, és... és Ica se messze. A csaj nem volt osztálytárs, hajnalig lambada, de hipp-hopp, felkelt a nap és árnyékká változott. Kőkerítéses, kovácsolt vaskapus nagy ház a Zene utcában... Az Albi háza feleakkora...

Tanti meg a takarítás, ugyan már!

Tantinak a bútorai rég gyökeret eresztettek.

Tantikának az ő Albikája a szemefénye.

Egyáltalán nem rohanok!

Sietős a dolgom, na.

Rövidtávon.

Tetszik, nem tetszik, az osztályban Szabó volt leggyorsabb, a hosszú lábaival. A kamaszkorban egy centi is sokat számít, pláne tornaórán...

Tanti pláne nem hajal a doktornőre.

Lambada meg direktbe.

Lambadának bejárónője van.

Lambada félévente lecseréli a bútorait, hetente a szeretőjét...

– Nem tudom szavakkal körülírni. Amire emlékszem: fehérköpeny, golyóstollal jásztó mutatóujj, vesébe látó tekintet...

Esemény, amit vártam Albitól, hogy nagyívben befordul a kocsijával az egyirányú, keskeny utcácskába, hogy minimum padlógázzal végigrobogjon rajta, hála Istennek, elmaradt. De mennyire hála, egyéb se hiányzott, csakhogy én is kórházba kerüljek. Jobb esetben. De Albi még ezt megfejelte azzal, hogy leállt a parkolósávba, és... és még az indítókulcsot is kivette, pedig az utóbbi mozdulatsor nem szokása.

– Viccelsz? – kérdezte nagy komolyan. Mióta kihajtottunk a kórházkapun, egyébről se trillázol, csak a doktornőről. Erre kiderül, fingod sincs arról, hogy hogyan néz ki?!

Én hülye, az voltál, Ádi, lezárhattad volna a disputát egy... egy bazdmeggel, helyette, mit csináltál, na mit?

– Ne forduljak vissza a kórházba? – kérdezte Albi, némi gúnyval a hangjában.
– Hogy magyarázzam... Képzeld magad elé egy szép és okos nőt, és... és megkapod a doktornőt.

– Hány ujjamat látod? – kérdezte, emelte három ujját az arcom elé. – Az én ismeretségi körömben...

– Fog az menni!

– Menni megy, nem az a baj...

– Mi a gond?

– A gond az, hogy akit látok, annak meg te nem örülnél.

– Ki, kicsoda az...

– Hármat találgathatsz, okostojás.

Eszter másképpen szép, más valahogyan okos. Izé... A férjes asszony az egyedül a férjének óhajt tetszeni, doktornőnek könnyű, nincs férjénél, még nincs...

Lambda...

Semmi nem jut eszembe Lambadáról.

A fehérköpeny tuti, hogy nem illik hozzá.

A fehérköpeny az ajtóig kísérté Esztert, majd miután bezárta, jó párszor megfordult a kulcskarika a mutatóujjon, míg eltávolodott az ajtótól. Mondhattam volna: Eszter nem olyan, Eszternek nem szokása a hallgatóság, de nem mondtam. Fejcsóválásomnak nem adott hitelt a vesémbé látó tekintet.

– Melyik nyelvet beszéli jobban, az ukránt, vagy az oroszot? – kérdezte a fehérköpeny, mielőtt leült a dolgozóasztalhoz.

– Az oroszul... Eszterrel azért súgtunk össze, egyszer-egyszer, mert Eszter jobban érti az orvosi szakkifejezéseket... – motyogtam, vagy valami hasonlót.

– Eszter nincs! – váltott nyelvet és hangsúlyt a vesémbé látó tekintet. – Eszter csak lesz, majd... Tanulni magyar nyelv, hogy tudjak magyar betegek beszélni. – Mért volt olyan érzésem, hogy az ujjai közt pörgetett golyóstollal engem akar megnyugtatni?

– Értem – fordítottam oroszra a beszélgetés nyelvét, és a vesémbé látó tekintetben hálaérzetet láttam átsuhanni.

– Magának sem könnyű.

Hát nem.

– Megértem.

Aligha.

– Ne fészkelődjön, nyugi, nem óhajtom a beszerzésre ajánlott gyógyszerek listáját letenni az asztalra, mint egyesek. Kétségtelen, főorvos úr a harctéri trauma gyógyításában fel tud mutatni eredményeket, de azóta... – a többit hallatlanná

tettem, mert... mert az értelmező kéziszótárom szerint ezt nem a vesembe látó tekintetet, hanem a fehérköpeny mondta. Mért volt olyan érzésem, hogy az orvosnő az ujjai között pörgetett golyóstollal, ezúttal önmagát nyugtatja?

– Legyen segítségemre a felesége gyógyításában.

Jól hallottam, de azért visszakérdeztem:

– Én segítek önnek...

– Nem szakértelemre van szükség, hanem empátiára, hogy bele tudja képzelni magát a felesége helyzetébe. A lelki beteg jó helyen van kórházban, tartja a közfelfogás, pedig nem igaz, a betegnek egy szerető és szerethető családban van a legnagyobb esélye a gyógyulásra. Különben ki a kórházból, be a kórházba... Áttanulmányoztam a visszaeső betegek fejlapjait, majd mindannyian, hadd ne mondjam csúnya szóval, zilált családi háttérrel bírnak. Elvált szülők, alkoholizáló házastárs, marakodás, civakodás, tettlegesség...

Ezt nem volt nehéz megértenem.

– Konkrétan, mi lenne a dolgom?

– Várjon, puskáznom kell. A családi állapottal kapcsolatban azt írtam, hogy... hogy egy háztartásban élnek az ön anyukájával. Ez mit jelent?

– Közös konyhát, a rezsit összedobjuk, ilyesmiket.

– Az anyuka sűrven beletenyere a magánéletükbe?

Szépen fogalmazva, huhu...

– Hát... nem annyira.

– Mi az, hogy nem annyira?! Nem kizárt, hogy ami önnek egy karcolás csupán, az a párjának érvágást jelent.

S leesett a tantusz.

– Az lenne a dolgom, hogy Eszter szemszögéből nézve, pro és kontra, sorra vegyem a hozzátartozóink erényeit és hibáit, és megpróbáljam pozitív irányú változásra, vagyis átváltozásra rábírní őket. Jól gondolom?

Pro és kontra.

Egy anyut, egy anyóst, nem beszélve apósomról...

Előbb változik a kő kenyérré, ah-h...

Kudarc minden szinten.

A Vörös Hadsereget nem szabadíthatom rájuk.

Igaza van Gizi néinek: „A doktornő ideája nem rossz, az oroszok a kivitelezéssel állnak hadilábon, de ha már minden kötél szakad, mert az a dolga, hogy szakadjon, küldik a hadsereget.”

Dehogy rohanok. Ebben a kehes-ködös időben kilépni se volna szabad, nemhogy rohanni.

Fogd vissza a lovakat, Ádi, tartozol magadnak ennyivel.

Felelősséggel tartozol...

Meg még mivel?

– Beszélgettünk róla Eszterrel, lehet, hogy albrétbe megyünk, vagy jobb híján apósomékhöz költözünk. Ott áll a bazi nagy ház üresen. Ez sem egy üdvözítő megoldás. Mert, mert... Eszter nem a feleségem lenne, hanem az anyósom kislánya. A változásokról szólva, ha akarnának, sem tudnának egyik napról a másikra megváltozni. Idős emberek, hetekben, hónapokban számolnak, nem években.

– Ennyi?!

Vasalatlan fehérköpeny, a máskor vesémbé látó tekintet sem látott a vesémbé, és a dolgozóasztalról eltűnt a golyóstoll. Az ujjak közötti pörgése nem tudott nyugtatóként hatni.

Heveskedtem, na.

– Nem hagyhatjuk csak úgy magára, anyuval szemben is felelősséggel tartozunk...

– Ki ne ejtse ezt a szót előttem még egyszer, mert csúnyát találok mondani! – hangzott el a figyelmeztetés, és vesémbé látó tekintet hirtelen bepárásodott. Csak nem sírva fakadt?

Illett volna bocsánatot kérnem, de nem kértem.

Hülye, hülye, hülye... Az vagy, Ádi!

– Amíg a felesége kezelőorvosa voltam, a kórházkapuval szemben lévő korcsma tulajdonosa majd minden nap tiszteletét tette nálam. Magamban elneveztem felelősséggeltartozomnak, folyton ezt szajkózta. ha kérdeztem tőle valamit, ez volt a válasza, ha nem kérdeztem semmit, ezzel hozakodott elő. Az asszonykáját meg nem egyszer a sír szájából hoztuk vissza...

Valóban sír. Hol egy zsebkendő, melyik zsebembe tettem...

– Szegény asszony nem tudja feloldani magában a mégis csak a lányom, mégis csak az enyém dilemmáját, és az ura mellett nem is igen fogja tudni. Elég volt előtte felvázolnom a felesége gyógyulása felé vezető út első lépéseit, hogy meg se álljon a főorvosig. Panaszt tett rám, hogy el akarom venni az enyémét, ellene hangolom a feleségét, de amit a kisebbik lányára ráhordott...

– Tessék! Tegye el nyugodtan.

– Egy gyereknek az anyja mellett van a létező legjobb helye. Nem értem. Kezdem azt hinni, hogy már mindent láttam, és tessék... Maga érti? Akkor ki érti?

(Folytatjuk)

AZ ÖREG HÁZBAN

Uram, tele volt immár félelemmel,
sokszor riasztó árnyék lepte meg,
de szigony-eres, érdes két kezével
még gyomlálgatta volna kertemet.

Áprily Lajos: A kertbe ment

*Még ott sorjázik sok öreg ruha
a fogason, egy hervadt dália
bólogat árván a csorba vázában,
talán tavasz van vagy talán már nyár van,
egy megkezdett aszpirines doboz,
a szekrény mélyén sárga vánkosok,
és fent az égben fél mosollyal néz ránk,
ahogy tétován rágódunk a témán.
Fekete varjak kis csapata gyászol,
a hűtőszekrény kinyílik magától,
széken lavór víz, levendulaszappan,
az asztalon egy tányérka, mosatlan,
a törölköző a szék karján szárad,
a zöld pohárban elfészkel a bánat.*

*A rádióban istentisztelet,
itt hallgattuk a verandán veled,
és jó volt aztán együtt énekelni,
főit a sparuherten a tyúklevés,
dörzsölgetted világtalan szemed,
egy csöppnyi fényért imádkoztál folyton,
hogy láthassad a szőlőt feketülni
és gyomlálhasd a zsebkendőnyi kertet...*

*Félbeszakadt víg történetek,
temetőbe zárt titkok, életek,
elnyűtt kabátok, gombos dobozok,
szikkadt mezők, kiszáradt otthonok.
Eljött érted egy nap a Virradat,
a falnál az ágy üresen maradt.*

BÍRÓ JÓZSEF

VIRRASZTÁSOK IDEJÉN

9 VERS

(- emlékezés Nagy Lászlóra -)

:
hallhatom ugyanis visszazeng
verset deklamál tündérbűvölőt

:
aranyvesszővel rajzol tükörrre
emberarcú embert teremtőt

:
i gé ző
hol na pot

(- emlékezés Latinovits Zoltánra -)

:
eleinte köszönésig mindössze
aztán óhatatlanul megtörténik

:
gyufaláng perzsel szívverést
csillagtalan csendről álmodó

:
tü kör szi lán kok
ta ka rás ban

(- emlékezés Csoóri Sándorra -)

:
néhányzori biztatásod vidéki
életidőmben megváltással felérő
:
angyalszárnyak érintése immár'
hálatelten gondolhatom törődés
:
kri zan tém
fe hér lik

(- emlékezés Berek Katalinra -)

:
valahány nagypohár frissítő
után tisztelettudó főhajtás
:
lépcsőfordulónyi alig érintő
oldalazással is reménytelen
:
leg kö ze lebb
föl csil lan hat

(- emlékezés Simonyi Imrére -)

:
akkorra dágványkorszak pusztít
bölcsebbé érlelő besúgóhálózat
:
segédmunkák méltómód helyett
pátosznak semmi keresnivalója
:
ke részt re
bú za szál

(- emlékezés Raksányi Gelléltre -)

:
általában ajtófelőli karosszékben
szálfaegyenes kurucos tartással
:
társaságunk halk középpontja
megejtő szelíd bölcsességével
:
meg szo kot tan
név ün ne pek kor

(- emlékezés Sütő Andrásra -)

:
dühödtre vedeltetvén ótvarecselék
hazugságoktól holdtalanná vakuló
:
utcaforgatagban csupáncsak akkor
mégsem kakasülős színházjegyért
:
si ká tor szür ke
hét vé gé ken

(- emlékezés Takács Imrére -)

:
adomázások véghetetlen sora
savanykás lórével koccintunk
:
körömmel hántott fűz vesszők
szerte később összefonódnak
:
hun cu tul
ka csin tasz

(- emlékezés Fekete Gyulára -)

:
térközépről bágyadtan odaint
keserves magány veritékezve

:
rekkenőhőség aszalja tikkadt
redőit mélyülő szarkalábait

:
kéz fo gás
u tol já ra

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A VÍZ

A teremtés hajnalán, ahogyan a könyvek könyve mondja, víz borította az egész földet. Akár keresztényi hittel, akár ateistaként tekintünk a földi lét kezdetére, ez minden bizonnyal így is volt, az emberi civilizáció legkülönbözőbb ősmitológiái is erről beszélnek. A magyar szájhagyomány is megőrzött egy prehistorikus időket idéző teremtésmondát, amely szerint Isten őszentsége és az Ördög együtt teremtették a földet. Úgy bizony, a ránk maradt moldvai és a baranyai szövegváltozatok a világ dualisztikus teremtését adják elő, mégpedig az alábbiak szerint:

Amikor még mindent víz borított – tudjuk meg a Parasztbiblia egyik szövegéből –, Isten leküldte a víz alá az Ördögöt, hogy hozzon fel onnan egy marék földet. Az le is bukott, belemarkolt a fenék fövenyébe, de mire a felszínre ért, a tenger mind kimosta markából, amit ott szorongatott. A Teremtő nógatására lebukott másodszer, majd harmadszor is, de minduntalan így járt. Akkor az Úr kipiszkálta a körmei alól, amit talált, azt hat napon át gyúrta, kelesztette, s mikor már akkora lett, hogy meg tudott állni rajta, talpa alá tette, s attól kezdve azon állt. Ezt látva az Ördög elkezdte lökdödni Isten őszentségét, hogy essen a vízbe, de minél inkább taszigálta, Isten talpa alatt a föld annál inkább növekedett. Hát – így lett a föld, az ősi eredetmonda szerint a Vízanyától.

Képzeljünk el most már egy nomád törzset, amely – miért, miért nem? – korábbi szállásterületének elhagyására kényszerül. Addig mennek, vándorolnak, míg egy folyópartra érnek. És látják, hogy a víz jó. Előszedik ekkor a sátorverés kellékeit, megtelepszének, és addig élnek ott, amíg békén lehetnek. Ahol a béke jól érzi magát, ott előbb-utóbb a költészet is világra jön. Lássunk néhány könnyed, egészséges népi humorral megszólaló poétai gondolatot Gróf Gvadányi József főstrázsamestertől, akit az 1763-as nagy prusszus háború után a Bereg megyei Badalóba kvártélyoztak be, s ott üres esti magányában szívesen verselgetett.

*A' Tisza tsendesen kapúm előtt foly le,
Melynek az ő vize hallal vagyon tele,
Már sok Katanát-is a' hideg ki-lele,
Tisza hartsájából ki sokat le-nyele.*

*Mivel a Tiszának ha történik árja,
Zaja több vizekkel ezen megyét járja,
Ki kit ezen önön házába úgy zárja,
Hogy míg száraz lábbal járja, soká várja.*

*Hat hete már el-múlt, hogy a Qvártélyomba
Tartottak a vizek engem áréstomba,
Már majd megőszültem sok gondolatomba,
Szobám is nedves lett, nőtt benne sok gomba.*

Mennyivel könnyebb és barátságosabb beszéd ez, mint amelyet Petőfi sodró erejű költeményéből már jól ismerünk! „Mint az örült, ki letépte lán-cát...” – jellemzi a Tiszát az a költőnk, akinek rövidre szabott élete miatt ideje sem lehetett komolyabban megbarátkozni a vízzel. A gátszakadás drámai pillanatait viszont valóban megélte, s neki úgy tűnt, hogy a fékevesztett víz el akarja nyelni a világot. De tudott Petőfi olyan elemi erőkről is, amelyekről nem igen lehettek vizuális élményei. Tudta, hogy az ember által a hullámok leigázására ácsolt gályával szemben mindig a víz az úr. Mert a természet erőivel viaskodó ember csak hős lehet, véglegesen győztes sohasem. A víz ugyanakkor az ember egyik legfontosabb lételeme, amely nemcsak éltet, de maga is él és érez. Hogy honnan tudom? Én is a Tisza partján cseperedtem fel.

A napokban Nyíregyházán élő lányom egy pohár ballonos, milotai vizet tett elém. – Ezentúl ezt idd, jót tesz majd a szívednek – ajánlotta komolykodó kedvességgel. Illendően ittam néhány kortyot, majd megköszönve, a legtermészetesebb módon válaszoltam: – Tudom, hogy jó víz a milotai, mi otthon, Váriban is ezt isszuk. Kerek szemekkel nézett rám, én pedig előrukkoltam egy kevesek által birtokolt ismerettel. Valójában Milota határában található Magyarország legjelentősebb és legtisztább ivóvíz-bázisa. Értéke szinte felbecsülhetetlen, de azt is tudni lehet róla, hogy a Tisza medre alatt a mi másfél kilométerre lévő településünkig is kiterjed. A víz, mint tudjuk, a föld alatt sem ismer határokat, de akkor sem, ha hatalmas tömeggé duzzadva ki kell törni a mederből, ha rombolni kell.

Az ezredforduló felső-tiszai árvizeinek pusztításáról értesülve a Dunamelléki Református Egyházkerület gyülekezetei az élet újraindításához létrehozta Mezőváriban egy kifogástalan vízművet, vagyis a víz rombolása által okozott sebekre elhozták hozzánk a vizet. Azóta tehát a milotai víz jelenti nálunk is az életet, csak meg kellene becsülni. Az eltelt húsz év

alatt a szűrőrendszert már cserélni kellett volna, vagy legalábbis átmosva megtisztítani, de Hegedűs Lóránt püspök úrtól ezt már nem várhatjuk el, az ottani közegészségügynek pedig meg sem fordul a fejében, hogy az ajánlékba kapott vízművet karban is kellene tartani. – Hát éppen ezért ajánlom ezt a ballonos változatot – mondja a lányom kissé bizonytalan mosollyal, s tudja, hogy neki az én szememben mindig igaza van...

Lenne még miről beszélni. Például arról, hogy a néhány évtized múlva túlszaporodó emberiségnek – a klímaváltozás okán is – alig lesz egészséges ivóvíze. Egyáltalán nem újkeletű ez az aggodalom. Hatalmas öldöklő háborúkról szólnak máris az előrejelzések, és a tudósaink egyfolytában törik a fejüket. Törjék csak. Félő, hogy mire megszületik a megoldás, késő lesz.

Azzal kezdtem, hogy bolygónk valaha vízburokban keletkezett. Igaz, akkor Isten lelke lebegett a vizek felett. Reménykedjünk, hogy így lesz ezután is. Lebegjen csak és tegye a dolgát továbbra is az a Lélek, mert az embernél is védtelenebb víznek egyedül az embertől van félnivalója.

AZ ARME POET*
MAGYAROSÍTVÁ

Tóth Árpád emlékének

*Kicsit rádkövílt a „szegény, tudóbajos költő”
utóromantikus, kanonizált szerepe!
(pedig ennél több voltál vagy lehettél volna
– ha teljes pályát futnál be s minden összejönne)
Nagy felbuzdulások s félbemaradt vállalásid
között őrlődtél föl – lassan „elég volt a vágta”...
Valahogy félbemaradt a hajnali szerenád
– hiába is kelt lila dalra egy nyakkendő!*

*Keserédes elégikus hangból próbáltál
kitörni szegénylegény-dalok és prófétai
szerep felé, de igazából nem lehetett
számodra más, csak futó hangulat, nem igazi!...
Az „Új Isten” is hamar elördögösödött,
a kuruc vágózás helyett maradt elégikus
lemondás – spirituál út lélektől lélekig!
Egy út maradt számodra, így lettél kanonikus...*

*(pedig bármi áron ezt akartad elkerülni,
elégikus keserűséget, végső lemondást!
de hát: ez adatott... már genetikailag
is, a tuberkulózisos hajlamod okát
ismerve – ráadásul élő kísértetként
lebegett feletted végig „bukott művész” apád;*

*talán Neki akartad bizonyítani,
hogy egyszer végre sikeres költő leszel majd!)*

2020 márciusa

*Arme Poet: szegény költő (német), a német romantika és a szentimentalizmus kedvelt költőtípusa

GRAVAMINÁLIA?*

(szabálytalan ballade-féle)

*Gravamináliává – sérelmeknek
országává lettél Hungária!...
(mindenki mindenkire halálsértett
és persze „vére” meg is torolja
– célpont: másik érzelmei s profilja!)
Hanyagolt nők vélt sérelmei és
italba menekült pasik vélt parája:
dúl sérelmi terror már évszázada...*

*Trianon, 44, 56 (és a berni döntő**),
mind egyként „nagy bukták” lettek végül.
(Vajon ezért haragszunk mind – egymásra?
Mindig akkor tört ki a verekedés,
mikor épp KÖTELEKBEN EGYÜTT KELLETT
VOLNA elvergődni végre valahova!)
Utána aztán mindenki „kiakadt”
séreلمي hiszti után, „eredményen”!...*

*Ha a szomszédok „falanxban” „nyomultak”,
mi meg egyre inkább egymást martuk
– az eredmény vajon mi más lehetett?
(újra meg újra rá kellett faragnunk)
Jött is újabbnál újabb kényszerbéke
(vigasz-e, hogy „rácok” is ráfáztak végre?)...
Még öngyilkosok is boldog családra
zuhannak rá nálunk – ez is Fátumunk!...*

Ajánlás

*Jó Herceg, legalább Te ne sértődj meg:
hisz itt már mindenki vérig sértett...
Talán békíteni tudod feleket,
már ha kizárással el nem küldenek!*

2020 júliusa

*Gravaminália: sérelem, a latin „gravamen” (sérelem, nehézség) szóból

**berni döntő: az 1954-es svájci VB döntőjében Bernben 3:2-es vereség az NSZK válogatottjától

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

MESENOVELLA

Volt,
vala
valahol,
a nagyvilág akármelyik kisvárosának legsivárabb utcájában
egy,
időtlen idők óta zajosan üzemelő
piszkos kis kocsmá,
a kifüggesztve fityegő cégtábla tanúsága szerint nevezetett
a Legszebb Élvezetek Házának,
pedig-pedig
a romlás hulló jegyeiként
kívül rajta,
rőla
darabosan mállott a vakolat, szürkén, annyira szürkén, már-már elfor-
dula tőle
más minőséget keresni
a szem,
rongyos tetőzetén megrokkant szarufák fölött a korhadt léceken veréb-
toll-borzasan megfeketedvén meredezének hódfarkú cserepek,
mégis,
megviselten is
derekasan dacolt a rontó Idővel,
sőt-sőt,
belül mesterien faragott bútorok árasztának
meghitten ódonias hangulatot, vendégmarasztalóan kellemetesen,
hát vala
a hét minden napján
zsongásig zsúfolva
törzs- és futóvendégekkel,
bodorgó füstfelhővel
a kegyesen nagyteremnek titulált ivó,
no,

itt ücsürgött
ama hózáporos estén
Doktor Késch Aladár,
mesénk kiszemelt hőse,
a bábelien zajgó terem egyedüli árvájaként
immár harmadszor emelé magosra
kupáját és hangját
ekképpen,

drá-ága-a Li-illá-ám, ho-ol va-agy,

nem,

nem vala ez

harsány kiáltás követelődzéssel, inkább

súlyos kifakadás, mélyről fakadó fáradt vágyakozás, decibeltelenül

sisergő,

föl sem is figyele rá a bárgyú sokaság,

habár

szétborzoló s tarjagosan terjengő kékes szürkeséget,

mint füzes lombját csörtetve bujdosó lélek,

azazhogy

egyvalaki,

Gyula pincér és Tulaj,

a virágzó Ház pirosposzsgás örököse,

akár az előző két alkalommal,

érzékelé a becses kuncsaft sóhajba illanó panaszát,

és végül

odalépe asztalához, csapra üté a szánakozó vigasz kövér hordóját,

figyeljen ide a Doktor Úr, értse meg a Doktor Úr,

Lilla nincs, Lilla

megszökött a prémkereskedővel,

se sóhaj, se kiáltás

nem hozza vissza,

hát

találjon a Doktor Úr

másféle vigaszt,

potom két forintokért

kapható nálam

kedvére való némben

tucatszám,
ezt hallván
kihunyva meghala doktorunk,
a nagyfényű férfiú szemének bogara,
leborula arccal a kadarka-tócsás asztalra és nyöszörgé elkínzottan,
é-éde-es Li-illá-ám, tu-ubi-icá-ás ma-ada-ara-am, e-elre-epü-ülté-él,
Gyula pincér és Tulaj hosszan elmerenge,
s midőn a döntést meghozá, szaporaléptűen elosona
a fogadószobák felé,
amelyeknek diszkrét rejtekében, kívánatos némberek mennyei ölében
bárki habzsolható kedve szerint
ama Legszebb Élvezeteket,
mondám,
arrafelé viharzott el
Gyula pincér és Tulaj,
onnan pedig
szép szál asszonyembert
irányoza
parancsoló mozdulattal
hüppögve halni kész doktorunk felé,
bűz- és füstfelhő fölé diadalmasan sudarasodván
magával ház arany mosolyát a szép asszony engedelmesen,
haj-haj,
fordulván feléje
mind kigúvadának a szemek,
hogyan is ne,
lobogósan hosszú szökesége, remekmívűen ovális arca, gyémántosan
kék szeme
oly pazarul szórta a fényt,
semmiféle néven nevezhető drágakő
nem különbül,
jegenyét játzó karcsúságát
folyton változó színű, a bokát kacéran kivillantó-eltakaró, a dekoltázs
gömbölyded halmaival pompásan fölékszerezett selymes ruha óvta
a vetkőztetően sóvár tekintetektől,
finom ujjai, melyekkel
gyöngéden beletúrt hősünk csapzott hajába,

kecsesen könnyűek valának, tökéletességük harmóniáját csak tönkre-
hette volna bárminemű ékköves gyűrűk csicsás ragyogása,

no és a hangja,
a mennybélien ártatlan, szelíd hang,
arról hadd ne beszéljek,
mert megszólala a szép asszony,

Pilla vagyok, uram
parancsolj velem,
akarod-é

Lillát és nagy bánatodat
elfeledni,

Lilla nevének hallatán hősünk daliás teste
megremege,

a vörösre pácolt nemesfából ácsolt széken hátradőlve
rebbenő pillantással
fölméré a föléje magasodó tüneményt,

ö-öm,

nyögé fájdalmasan, csalódottan,
és abban a minutumban
setét felhő borula újra a szemére,
ingerülten monda,

asszonyom,
kegyed csúfot űz belőlem,
tiltakozom,

ennyit szóla,

s hogy haragvó indulatát még inkább jelezze, tüntetően
elfordítá a fejét, egyenesen

a toronymagas flaskák árnyékában félig telten álldogáló kupájára,

lassú, nagyon lassú mozdulattal kinyújtá a kezét, tétovázva emelé a
szakállá fölé,

s akkor

egyetlen hatalmas kortyintással
magába dönté az italt,

midőn az üres kupa fémcsengéssel újra az asztal lapján koppana, akkor
emelé vissza szigorúan szemét

föl a tüneményre, mondván,

kegyed komédiázik velem, tiltakozom,

s mert egyebet nem tehetek,
 hát fizetek és elmegyek,
 punktum,
 szomorúság bongott a doktor máskor zengő baritonjában, nagy-nagy
 szomorúság,
 de a szép asszony csak nevetett rajta,
 kacajának gyöngyei édesen csilingelve szétgurulának a teremben,
 ó, uram,
 messze még a záróra,
 és én
 itt vagyok,
 leghőbb vágyam minden kívánságotat
 teljesíteni,
 a doktor talpra állva makacsul dűnnyögé,
 megyek, elmegyek,
 punktum,
 a szép asszony felszisszene,
 de uram,
 hová mennél
 így, egyedül,
 maradj velem, találj otthonra
 oltalmas ölemben,
 megcsóválá fejét a doktor, vesszős pillantással sújtá a szép asszonyt,
 megmondtam,
 megyek,
 világgá megyek,
 punktum,
 és elindula
 zordan
 a kijárat felé,
 a szép asszony elámula, egy pillanatra csak, aztán
 özike-szökelléssel
 a férfiú elé toppant, oly váratlanul, hogy a doktor
 már-már nekiütközött, kénytelen vala
 megtorpanni,
 uram,
 röppene a kérlelő szó,

gondold meg jól, uram,
 ismerem a négy égtáj összes zegét-zugát, és tudom,
 világgá menni
 vagy vesztég maradni
 egyként nem érdemes,

állott a doktor, moccanni sem bírt, homlokát ráncolni is elfeledé, mintha
 vala volna kidöntve elméje

az értelem parcellájáról,
 a váratlan információ zuhatagának elemi erejétől
 végre magához térvén
 megvillantá a kérdés hideg pengéjét,
 akkor hát
 mit lehet,
 mit érdemes,

a szép asszony arca fintorba torzula, szomorúan szóla,
 nem tudom, uram,
 különben nem állnék itt
 előtted
 ágrólszakadtan,

vígan mulatnám kiszabott időmet valamely királyi palota pompás
 termeiben, aranyos trónuson uralkodva,

ezt mondá a szép asszony, és elnémula,

Késch doktor fürkésző szeme észreuvé gyűrötten megviselt ruháját,
 szemének kékjében a kiszolgáltatottság riadalmas szürkeségét,

csakhogy
 efféle külsőségek
 nem igazán érdekelték,
 sokkal inkább a szavak,
 ú-ügy,

mondá szemrehányóan,
 kegyed szerint
 egyetlen értelmes cél
 az uralkodás,

a szép asszony megszeppenve ajkához emelé a kezét,
 dehogy,

nem ezt mondtam, uram,
 tiltakozta tapintatosan,

áh,
 dühöng a doktor,
 lári-fári az egész,
 semmi értelme
 az uralkodásnak,
 ha egyszer az is
 véget ér,
 nem vágyom rá, ábszolute nem,
 a szép asszony tűnődő arcán sokszínű fény lobbana,
 elhiszem, uram,
 nagyon okos vagy,
 épp ezért
 azt is tudod, ugye,
 hogy uralkodót szolgálni szintúgy
 értelmetlenség,
 a doktor dühe megduplázóda,
 báh,
 kegyed összevissza beszél,
 egyszerre állítja a dolgok
 színét és fonákját,
 a szép asszony bátorságosan bólogat,
 igen, uram,
 mert a dolgoknak van színük és fonákjuk,
 de maradjunk az uralkodásnál,
 aminek értelme nincs,
 élvezhető haszna viszont
 van,
 a feleselés hallatán Késch Doktor még inkább fortyoga az indulat hevében,
 áh-báh,
 kegyed téved,
 fordítva áll a dolog,
 a hatalom szegődik gazdagok
 szolgálólányává, ringyójává,
 punktum,
 ravasz módon a szép asszony édes mosolyba csomagoló feleselő szavait,
 sommásan ítélsz, uram,
 a dolgok ennél sokkalta bonyolultabbak,

minden ok és okozat gyökere
 szerteágazó, behálózza
 az égtájak mindegyikét,
 a doktor dűhe kissé
 megcsappana,
 fejbekólintottan elméláza,
 hát persze,
 motyogá csöndesen,
 csakhogyan vannak
 alapvető dolgok,
 örök értékek, igazságok, és én hiszek
 az alapigazságokban,
 átszövé némi kajánság a szép asszony mosolyát, úgy mondá,
 hinni
 bármiben lehet, uram,
 de az egyetlen igazság ez,
 nincsenek örök értékek
 a változó időben,
 világunk természetes állapota
 a káosz, uram,
 a doktor dacosan ingatá a fejét,
 sza-amá-ársá-ág,
 a természet törvényei füttyülnek a kegyed fecsegő bölcsességére,
 hiszen láthatja,
 tavaszra nyár, őszre tél
 következik,
 sohasem fordítva,
 elpiruló orcával a szép asszony
 figyelmeztetően fölemelé kecsesen finom ujját,
 félreértettél, uram,
 az emberi világ dolgaira gondoltam, emberi
 dolgokra, kapcsolatokra,
 rendszerekre, kapcsolatrendszerekre,
 a doktor megrándítá a vállát
 egykedvűen,
 na és,
 az ember

nem mindenekfölött való lény,
 éppúgy a természet része, akár
 a legparányibb egysejtű,
 a törvények rá is vonatkoznak,
 a szép asszony sóhajjal suhint vissza,
 jó uram,
 miért elégedsz meg
 tetszetős féligazságokkal,
 hiszen a legjobbban
 te tudod,
 világunk sokféle teremtménye közül
 az ember az egyetlen,
 aki a gondolkodó anyag birtokában,
 a hatalom bővületében elvakultan, a gazdagság betelhetetlen vágyával
 képes és hajlandó
 következetesen szembeszegülni
 a természet ősi rendjével,
 a doktor tekintetéből elillana a dac,
 csak állott, megszelídülten meditála,
 hm-hm,
 elfuserált teremtmény az ember valóban,
 no de azt jelenti ez, hogy
 az égvilágon
 semminek semmi értelme,
 erre válaszoljon kegyed,
 nyitott, üres tenyerét mutatá a szép asszony,
 nincs válasz, uram,
 suttogó ártatlanul, valahová messzire, a semmibe nézve,
 kell hogy legyen válasz, akár többféle,
 erősködék a doktor,
 hát ez az, uram,
 sokféle válasz jöhet számításba,
 márpedig ha nincs
 egyetlen, egyértelmű válasz,
 akkor nem juthatunk közelebb az igazság magvához,
 a doktor ismét felmordula
 bosszúsan,

hrr,
 kegyed szerint nem furcsa,
 élém áll egy elmélettel, miszerint
 menni, maradni,
 uralkodni, szolgálni
 egyként dőreség,
 de a kérdésre,
 hogy mit érdemes,
 nem ad választ,
 a szép asszony két tenyere oltalmába rejté arcát, zaklatottan felelé,
 sajnálom, uram,
 erre senki nem tud válaszolni,
 ne zaklass hát engem,
 lennél inkább hálás
 nekem,
 megmentettelek egy viszontagságos és felesleges úttól,
 ha úgy vesszük,
 a bolondok útjától,
 fölizza, toporzékola ismét a doktor dühe,
 ne-em ve-esze-em ú-úgy,
 igenis, tudni akarom,
 mi az élet értelme,
 kényszerítem kegyedet, keresse velem együtt,
 punktum,
 a szép asszony hangja kérlelővé változa,
 ne tedd, uram,
 ne kísértsd a lehetlent, nem érdemes,
 egymásnak ugorván idegesen mozdulának a doktor bozontos szemöldökei,
 na tessék, megint
 a lehetetlen, a nem érdemes,
 hát idefigyeljen kegyed, én
 nem csak úgy
 a levegőbe beszélek,
 módszerem van
 a kereséshez,
 az asszony édesen kacagva hitetlenkede,
 ugyan már,

csicsergé magabiztosan,
 de igen,
 a lehető legegyszerűbb és
 célravezető,
 folytatá a doktor,
 egyenként kiválasztjuk, megvitatjuk
 a számításba jöhető fogalmakat, így
 előbb-utóbb eljutunk
 a lényegesig,
 összezsapá két kezét a szép asszony,
 jé,
 valóban egyszerű,
 mosolyga huncutságosan,
 üsse kő, próbáljuk meg,
 mondá kajánul sürgetősen,
 helyes,
 emelé magosra fejté a doktor,
 legyen az első szó,
 dünnyögé titokzatosan,
 legyen az első
 fogalom,
 változa ünnepélyesen emelkedetté, egzszermind szomorúságossá a
 hangja, ahogy tagoltan kimondá,
 Lil-la,
 a szép asszony szélfútta levélként
 megrezzene,
 tessék,
 nyögé fájdalomosan,
 Lilla,
 ismételé a doktor immár hétköznapi hangsúllyal, de változatlan szomo-
 rúsággal,
 ah,
 lobbana lángpirosan a szép asszony arca, lehajtá a fejté, szökesége alá-
 omolt sűrű függönyként a szeme elé,
 uram,
 suttogá a pici ajak,
 Lillát említéd, uram, miért,

ő elment,
elkövette a hűtlenség vétkét,
ne gondolj rá, nézz rám,
itt vagyok neked én,
csekély két forintokért
szívedre szakasztom
az örömök dús rózsáit,
jer hát szobámba,
hagyd ezt a szökereső játékot, bújjunk össze, én a tiéd, te az enyém,
akarod-é,

e szavakat szólá a szép asszony, kinyújtá karcsú kacsóját esengve az
erős férfikéz felé,

de a doktor
elhúzá, visszahúzá azt, dobála szigorú szavakat,
asszony, miket beszélsz,
Lilla nevét
a szádra többé ne vedd,
Lilla lelkét
tested kétforintos kéje
nem pótolhatja,
Lilla a Minden, életem értelme
volt,
hát ne vess rá
követ, rossz szót,

megrettene a szép asszony, de el nem hallgata,
legyen akaratod szerint, uram,
ám lásd be, ő már
csak a múltadban van jelen,
egyszerű ez, szükséged van rám,
meggyőződéssel szóla az asszony, szorongó meggyőződéssel, de el-
szántan,

a doktor eltűnődvén
nagy sóhajokkal riogató a sűrű füstöt,
valóban,
mondá keserűen,
Lilla elhagyott,
magával vitte létem értelmét,

mitévő legyek,
 meglebbene a szőkeség, hátra omolván feltáru a szép asszony vigasszal
 tündöklő arca,

hallgass, uram,
 gondold meg, uram,
 ő azt
 nem vihette el,
 abba
 belepusztultál volna,
 hiszen
 értelmes célok nélkül nem lehet
 élni,

a doktor egy pillanatra
 meghökkene, aztán
 körbemutatván
 szitkozódva dünnyögé,
 miért ne lehetne,
 nézze ezeket itt,
 számukra ez a legfontosabb,
 borok és egyéb fizetett élvezetek mámara,
 de mi tudjuk, mindez
 silányan szivárványos
 illúzió,
 eltarthat mindhalálig, de közben
 nem történik semmi lényegi,
 betölteni a csúfondárosan tátongó
 Nagy Hiányt,
 ért engem, ugye,

az asszony szemét becsukván sóhajtoza,
 jaj,
 nem értelek, uram,
 te miért süllyednél
 ilyen mélyre,
 ha lehet is, így nem érdemes
 akár csak egyetlen lélegzetet venni,

a doktor többször is
 rábólinta,

ahá,
mégis feltételezi kegyed is
az értelmet,
ami létünk leglényege,
nosza, mondja meg nekem,
kegyed miben látja
saját élete értelmét,
ártatlan szándékkal, kíváncsisággal kérdezé ezt a tudós férfiú, mégis
összerezene,
szeméből csorduló csillogással
felszisszene
a szép asszony,
jajongva hullatá szavait,
jaj, uram,
az én életem
annyiszor két forintot ér, ahány vendég
rajtam felejtí a szemét,
hát ne keress benne értelmet,
de bevallom neked,
volt egy vágyam,
annyi férfállat után
egyszer legalább
téged ölelve zuhanni
tér és idő
fölé
veled, aki mindenkinél
különb vagy,
ezt mondá a szép szöke asszony és elkezdé csendesen
sírní, sírní,
a doktor csak állott, toporogván gondolkodott,
szegény asszony,
boldogtalan asszony,
te akartál engem
boldoggá tenni,
hm,
szerencsétlen helyzet,
én, aki

hitem szerint
 minden dolgok, nagy és titkos tudományok ismerője vagyok,
 most szégyenkezem, mert nem tudom megmondani,
 mitévők legyünk,
 ha
 menni, maradni,
 szólni, hallgatni,
 verni, megveretni
 minden időben
 értelmetlen,
 ráadásul
 jön Gyula úr,
 zárórát hirdetvén hozza a számlát, amit mindig
 mi fizetünk
 semmiért,
 ez a dolgok kőbe vésett könyörtelen rendje.

CSONTOS MÁRTA

21. SZÁZADI ZSOLTÁR PARAFRÁZIS

*Hagyjad az Úrra a te útadat,
és bízzál benne, ne higgy az
útépítőnek, ne higgy annak a
hamis prédikátorféregnek, aki
azt mondja, térj le jobbra vagy
balra, egyre megy, mindenhol
megközelíthető a szabaduláshegy.
Ne higgy a hamis munkakiosztónak,
az útjelzőtábla-faragónak, ne higgy
a felszabadítónak, aki fegyverekből
lábad elé keresztet rögtönzött.
Higgy a Nagy Találkozásban, akkor is,
ha néha kételybe merül a bizonyosság,
ha nem tudod, merre fordulj, ha gyűrűbe
szorítanak a gonoszok, legyél madártoll
Isten tenyerében, akkor is, ha eddig
félreálltál s csak árnyék voltál a fényben.*

*A hamis éneklőmesterek ördögfüllel
követnek minden mozdulatot, szájzarat
kapnak az erőlködésben, énekükből
a szél a sivatagba hordja a dallamot.
Jóért rosszal fizetnek neked, megtéveszt
az úton lebegő boszorkánymadár, arcodba
szórja aranyló hamvait, te mégis bátran
mész, nem térít el a félelem, fegyvert
vonnak a gonoszok, de fegyverök saját
szívökbe hat, és ívök eltörök...
a járhatatlan út is járhatóvá válik.*

*A bűncsörömpölés nem tömíti el füled,
hallod a veszteség jajszavát, mely gyermek-
korod óta eltántoríthatatlanul követ, mégsem
riaszt el az eléd táruló nyomorvidék...
a kifeszített hallgatásban magához ölel a békeesség.*

VIRÁGTALAN

*A puszta lehetőségből kifogyott
a magújulás, az októberi nap
már nem manipulál rügyet,
a levelek között kiürültek,
a rejtkehelyek, nincs elmozdulás,
nincs már meg az előérzet,
hogyan történik valami,
csak a pusztulás fekete gyöngyei
sokasodnak a lombokon,
valaki itt jár, s tör-zúz
a vastagodó avaron, átrajzolódik
a tárgyak körvonala, harsány
döglila színeképek kapaszkodnak
az ágakon, készülődik valami.*

*Valami borzolja az alkonytáji
 eget, én is részese vagyok
a folyamatnak, s a naplemente
sejtelmes, kihunyó fáklyafényében
valami engem is fenyeget.*

*Csak sérült, megtépett lapok
vannak ott, ahol te már nem vagy,
tudom, muszáj rejtőzködnöd,
titkolóznod kell, s nem engedheted,
hogyan megmozdítsalak.
Távolodik tőled a jelen, sötét
madárként takarod a Napot,
s hogy újra építkezzek szétszórt
hiányodból, többé már nem hagyod.*

SÖTÉTEDÉS UTÁN A KERTBEN

*Még sötétedéskor is moccan
kezed alatt a szőlőtőkék körül
magasodó homokbuckák
Vénusz-dombja, homlokodon
a fejlámpa kés-éles sugara
hasít az égre, mintha te töltenéd
fel a csillagokat is, hogy tükröképük
a pocsolóyákból felröppenhessen a helyére.
Kicsit megpihensz, megbillen alattad
a sámli, mert lehajolva már neked
sem megy. Érzed, elől vagy utolsó az
egyenlők között, nincs helycsere.*

*Fekete árnyék siklik a fákon,
tested átrajzolja a béke körvonala,
ujjaid, akár a gyökerek a mélyben,
nem engednek a lazításban, mintha
összefognának ellened a küzdelemben,
mert ők még tudják, mi a törvény
Ég és Föld között.
Csak benned zavarodott meg a
szokásos bioritmus, fáj lelkedben
a karanténba zárt személyes mikrovilág.*

*Ajkadon egy ott felejtett fohász
keresi útját, felkéredzkedne Isten
udvarába, bizonytalanul tévelyeg
aurád körül, s reméli, nem sodorja
magával az ördögsgzagú éjszaka.*

ÚTKERESŐ

Berda József *Barátom arca* üzen című versének soraira.

*Arcát a távol lebbenti hozzám,
szomorú maradék, mely ott
bujkál a fák között, s benéz
az ablakon, hogy gyönyörködjön
bennem, nézhesse porosodó
virágaim a felszálló melegben,
s arra a napra gondol, mikor
a sötét éjszakában fáradtan
mentünk az út porában, ahol
követtek bennünket meztelen
csillagok az angyal-szőke fényben,
ahol gyűjtöttük a letört lepke-
szárnyakat, kiszíneztük a táncoló
árnyakat, ahol vándorlásunk lázas
tavaszi futás volt, ahol a tiszta
étertől lettünk másnaposak, s a réten
mint zölden lobogó gyertyák
világítottak felénk a szentjánosbogarak.*

*Belőled már kiszáradtak a könnyek,
csak álmomban szólsz hozzám.
Nincs többé találkozási pont;
én itt vagyok vénülő amazon,
Te ott vagy halált szelidítő Gyermek.*

OLÁH ANDRÁS

TÁVOLSÁGOK

*távolságtartóbbak lettünk
lemondtunk kiváltságainkról
beletörődéssel szemléljük
ahogy kiszakadunk
a mindennapok gyűrődéseiből
elszöknek előlünk az álmok
az idő szétfolyik valami furcsa
lebegés sodor újabb ájulásba
de a gravitációt szabálytalan
átváltozásaink sem győzhetik le
nem tudjuk a szomszéd kutyája
miért morog holott máskor elvárta
hogy a kerítésen keresztül is simogasd
a lakást mindennap többször is
átszellőzteted magaddal
társalogsz – kifecsegsz mindent –
pedig csak faltól falig létezel
eltévedsz mégis holott nyakig benne
vagy a kíméletlen csöndben
babonáinkat beépítjük éjszakáinkba
és hiába kapcsoljuk ki a rádiót
jó eséllyel győz az unalom
egyébként is kidobásra ítélt
alkatrész vagyunk
ma még javíthatók talán
de ha meglötyögősödünk
pótolnak másikkal – erősebb
garanciális fedezettel bíróval –
hisz amikor a postás aláírhat helyettünk is
visszavonhatatlanul egyedül maradunk*

VAKCINÁRA VÁRVA

*elképzelt városok utcáin bolyongunk
apámmal a tervezett kirándulás helyett
ez a büntetés amiért megadtam magam
alkudozni sincs kivel: csak a hallgatag falak
repedéseiből köszön vissza az idő
változtatni kellene – kidobni adósságot
termő csalásainkat fejet hajtani
minden zivatart túlélő pribékjeink előtt
megcsókolni a kihallgatótiszt kezét –
mert a múlt mindig felkeveredik
a zavaros lerakódások nem férnek bele
a hallgatásba így leszünk a csend
üldözöttjei – rivális kísértetek –
akik elhanyagolni kényszerülünk
most egymást is – belehervadunk
a dacos tegnapok homályába
meséidet hallgatom sosem volt
időkről a csontokat törő kárhözatról
beszállásolásról kitelepítésről
kolhozosításról kisajátításról elkobzásról
ebből a világból menekítetted át
kilencven év történelmét
a huszonegyedik század förtelmes levegőjű
szabadságába ahol mára
kórház-fehérbe öltözött az ég
fertőtlenítőszer szagú a nyár
keresed hiányainkban hol a rés
utoljára nővéred temetésén öltöztél
feketébe testvéreid már mind a föld alatt
lemérted a távolságot sírjaik között
az ember ilyenkor térdre rogy
de te átlátsz a maszkok nyújtotta horizont
fölött s még messzire indulsz
mielőtt zörgő csontjaid Istenre hagyod*

MARCSÁK GERGELY

TAVASZVÁRÓ

Vári Fábián Lászlónak

*Belefűlt már a tél az esővízbe.
Elkésett hidegfront tartósítja testét.
Fagyöngykoszorús kopár jegenyéken
varjak siratják az évszak elestét.*

*Sem szállni, sem maradni – csak megszűnni.
A jelenből kilépni: az volna jó;
s minden tavaszon megszületni újra.
Vacogó lelkünknek ilyen sors való.*

*S a megspórolt időt egy bájos szeráf
jól számon tartva kőtáblára véssé,
hogy a hőségben újfent bőven jusson
minden ital- és égi rendelésre.*

*Mert – mondják – a cél olykor maga az út
(érdemes fogni a kapaszkodókat).
Csak legyen erő, és legyen akarat –
meg angyal is, ki zsörtölődve nógat.*

MARCSÁK GERGELY

„... ROSKAD AZ ERKÖLCS, BOMLIK A KÉVE”

– VERSESZMÉNY ÉS MÚLTIDÉZÉS VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉBEN

Vári Fábián László József Attila- és Magyarország Babérkoszorúja díjas költő, író, néprajzkutató 1951-ben született Tiszaújlakon. A hatvanas években kezdődő pályafutása során mára a kárpátaljai magyar irodalom élő klasszikusává vált, sőt, ma is gyarapodó, formálódó életműve egyetemes irodalmunk jelentős, megkerülhetetlen költői teljesítménye. Munkásságáról nehéz újat mondani, hiszen sok szakíró vizsgálta már költészetét, illetve a Magyar Művészeti Akadémia *Közelmépek írókról* c. sorozatában összefoglaló igényű monográfia is megjelent róla Papp Endre irodalomkritikus tollából. Ennek ellenére bízom benne, hogy a kiragadott versek elemzése adott aspektusból eredményes lehet, és új szempontokkal gazdagíthatja az ilyen irányú irodalomelméleti kutatások egészét.

Vári Fábián művésze elemzői szerint is szorosan összefonódik olyan hívószavakkal, mint a makacs meg nem alkuvás és az erkölcsi tartás, amire saját pályája, költői indulásának érvényesülési nehézsége a legjobb példa. Ez alatt konkrétan a nemzeti értékrend iránti korai elköteleződésére, és a publikálási lehetőségek beszűkítésével fenyegető szovjet irodalompolitikai vezetéssel való szembenállására gondolok. E gondolat és ezen hívószavak mentén előadásomban arra szeretnék rávilágítani, hogy Vári Fábián László költészetében milyen fontos a múltidézés, a nemzet és nemzetrész kollektív emlékezetének szerepe, valamint, hogy a szerző a rendszerváltás előtti és utáni idők tapasztalatainak birtokában milyen verseszményt tart követendőnek. Ebben versek és a szerzővel készült interjúk egyaránt segítségül szolgálnak.

Költői magatartása, világlátása természetesen a gyermek- és ifjúkorában megtapasztalt élményekben gyökerezik. Karakán rendszerellenessége igen korán kialakult, amiben a népet sanyargató és az élet minden területére betolakodó szovjet hatalom visszásságai mellett valószínűleg a sztálini

lágereket megjárta édesapa, Fábíán László hatásának is fontos szerepe volt. Az apai örökségről *Permanens Trianon* című 2010-es jegyzetében így vall a szerző: „Az én apám, aki már csehszlovák állampolgárnak született, engem a magyar irredenta eszmék költészetén nevelt. Így, másodgenerációs kisebbségiként 10-12 évesen olvastam először Ábrányi Emilt, Pósa Lajost és Reményiket.”¹ Ezt a hatást egy Penckófer János készítette interjúban pedig egyenesen tehetségének kibontakozásához vezető gyújtópontként értékeli. A Szolyva és a grúziai Tbiliszi lágerében szenvedő édesapa története később Vári Fábíán életrajzi regényeiben, a *Tábori postában* és a *Vásártérben* is megjelenik, magyarságáért ártatlanul rárótt szenvedése pedig olyan verseknek is kiemelt szereplőjévé teszi, mint a *Jég és korbács*, a *Már ma éjjel*, vagy a *Változatok a halotti beszédre*. Az öröklött dac pedig a költői hivatástudatot is determinálja, amit mi sem bizonyít jobban, mint, hogy az itt említett versek rendre Vári Fábíán László ars-poeticájának is szép megfogalmazásai:

*„Talán a teremtés alvó emléke
láncolta hozzám e jó szagú világot.
Emlékszem, tudom, minden ízére,
midőn majd más térben s időben járok.
Addig is ölelném, festeném folyton,
agyagból tovább álmodnám bronzba,
szerelme idején tetten érném
a virágot, mielőtt ledől a porba!
Ám mellkasom mélyén, ha reng a lélek,
mit a száloptikás kamera sem lát,
azt vérrel lehet csak... Ezért mártom
szívem mélyébe olykor a pennát.”*

(Változatok a halotti beszédre)

Ez a konok igazságérzet pályafutása első felében a hatalommal szembe-
helyezi, mert tehetségét nem hajlandó az irodalompolitika kívánalmainak
alárendelni, nem akar egy önálló kötetet akkoriban valószínűleg legitimálni
képes Lenin-verseket írni. A polgárjogi mozgalomban való részvételéért
az egyetemen megbuktatják, és besorozzák a szovjet hadseregbe, két évig
szolgál az NDK-ban. Katonaéveinek hiteles krónikája 2011-ben megjelent
Tábori posta című regénye. Hazatérte után sem enged a megfélemlítésnek,

¹ VÁRI FÁBÍÁN LÁSZLÓ: *Permanens Trianon*. *Együtt* 2010/2, 5. o.

inkább a hallgatást választja, nagyon keveset publikál, amit jól példáz, hogy *Széphistóriák* című első kötete csak 1991-ben jelenhetett meg.

Verseszeménye kialakulásában egy másik esemény, diákjeveinek néprajzi gyűjtései, a népköltéssel való ismerkedés is meghatározó mozzanat volt. Kárpátalján az 1970-es években kezdődött el egyfajta magyar szellemi megújulás, ami Kovács Vilmos költő, író, polgárjogi harcos fellépésével és a Forrás Stúdió megalapításával fémjelvezhető, és ennek egyik kísérő jelensége volt a kárpátaljai magyar népköltészeti gyűjtések fellendülése az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének bázisán. Vári Fábián László néprajzkutatóként is ismert, *Vannak ringó bölcsők* című ballada- és népdalgyűjteménye több kiadást is megért. Ehhez, mint a gyűjtemény bevezetőjében fogalmaz, „egy múltat és történelmi hagyományait egyaránt vállaló nemzetiségi tudatot, kultúrát, a közösségi gondolkodás új formáit létrehozó és elindító nemzedéknek kellett felnövekednie.”² A népköltészeti kincsek rendszerező megóvásának kérdése a gyökereit és múltját kereső kárpátaljai magyar közösség értelmiségét a népművészet termékeinek tudatos rögzítésére sarkallta. A Penckófer János készítette interjúban külön kitér a népköltészet szellemi fejlődésében betöltött szerepére, és arról is szól, hogyan kölcsönöznek, hogyan tanulnak korának szépírói ebből az ősi kincsestárból: „Azt, hogy költői kibontakozásom a balladák és népdalok mélyebb megismerésével egyszerre indult, le sem tagadhatnám. Ismerőim, akik régóta érzékelik nálam a balladákra mutató epikum dominanciáját, maguk is tudják, hogy ez a kapcsolat sokkal többről szól, hiszen rendszerint verssoraimon is kiüt a „vadrózsák” s más mezei virágok óhatatlanul rám tapadt hímpora. (...) Szürrealista látásmódnak és beszédnek mondjuk ezt már jóideje, ami az én felfogásom szerint valaha tán sámánok és táltospapok mágiaközeli képessége volt. Majd felfedezvén és eltanulván – 20. századi lírikusaink egész sora alkalmazta ezt a nyelvet, itta e forrás mennyei eredetű vizét...”

Vári Fábián László számára hálás feladat a néplélek rezdüléseit megörökítő balladák, népdalok világával való kísérletezés, expresszív soraiban ugyanis meglepő természetességgel alkalmazza a folklór letisztult képességét. Monográfusa, Papp Endre is fontosnak érzi, hogy már az első verseskötet, a *Széphistóriák* anyagában rámutasson arra, hogyan forr össze egyetlen lírai énben a múlt és jelen tapasztalata, a költői személyiség és a közösség emlékezete a népköltészet megidézése által. Ide sorolja például a *Három árva*, a *Monda*, vagy a *Fordított virágének* című verseket.

² Vári Fábián László, *Vannak ringó bölcsők (Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok)*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2012, 10. o.

„Nem kell a virágnak ének,
szirmai úgylégnek
a napon.

Azt meg csak a bibék tudják,
a szemembe miért húzom
kalapom.”

(Fordított virágének)

Nem véletlen, hogy előadásom címében Vári Fábián László *Jó, hogy az éjjel* című versét idéztem, amely ajánlása szerint (*Jókai Anna nővéremnek*) a szerző kortársához szól, hiszen a verseszmény megnyilatkozása mellett a történelmi korok bűnöseinek elmarasztalása is szerves része a versnek. Ilyen moralizáló gondolatok gyakran szövik át Vári Fábián pályatársakhoz vagy nagy elődökhöz szóló, nekik címzett verseit. Gyakran a nemzetféltés, a keresztény értékrend és erkölcs eltékozlása felett érzett keserűség hatja át gondolatait. Ezekből az izgalmas és sokatmondó szövegekből pedig az életműben akad bőven, a szerző nem rejti véka alá, hogy világnézetéből adódóan az irodalom népnemzeti irányzatát képviseli. Ez tehát nemcsak a nagyra becsült elődök, például Illyés Gyula és Nagy László első versein tapasztalható hatásában, hanem abban is megnyilvánul, hogy több versét olyan nemzeti érzelmű pályas és kortársának ajánlja, mint Jókai Anna, Csoóri Sándor, Döbrentei Kornél, vagy Görömbei András, az ismert irodalomtörténész. Érdemes elidőzni ezen pályatársakhoz, szellemi példaképekhez szóló versek fölött.

Vári Fábián László ilyen versei közül talán az egyik legkorábbi jutott néhány napja a birtokomba. Az Ukrajnai Írószövetség Kárpátaljai Megyei Szervezete és a Kárpáti Kiadó közös gondozásában látott napvilágot évente az *Évgyűrűk* című almanach-sorozat 1988 és 1991 között. Mint azt monográfiájában Dupka György is kiemeli, a szerzők az ungvári József Attila Alkotóközösség tagjai voltak. Az előbb említett Vári Fábián-verssel, a Farkas Árpádhoz szóló *E földről* című költeménnyel az 1989-es *Évgyűrűket* nyitja a szerkesztő. A későbbi Kossuth-díjas erdélyi költőtárs, a kisebbségi sorsot Vári Fábián Lászlóhoz hasonlóan megélő és megéneklő szépíró megszólítása ezúttal is teret engedett olyan kérdések felvetésének, mint a feltétel nélküli hazaszeretet és a szülőföldhöz való ragaszkodás, minden nehézség közepette:

*E földről én el nem futhatok,
S meg sem halhatok készakarva.
Feszül rajtam a bánat inge
Kikeményítve, kivasalva.*

(E földről)

A szerző versidejéről persze az is sokat elárul, hogy Farkas Árpád módján kíván megszólalni, a közösen vállalt nemzetiségi költő szerep attribútumai összeadódva képesek új dimenziókkal gazdagítani a lírai világot. Vári Fábíán sorsközösséget vállal, ugyanakkor beépít, kölcsönöz. Ezért szinteg önmagát is elítéli, a büntetés eszköze pedig az istenivel rokon élet és halál fölötti entitás, a vers:

*Mert Farkas Árpádként beszéltem,
Irgalom számomra ne legyen!
Tömöm e verset puskacsőbe
És szétloccsantom a fejem.*

(E földről)

Jég és korbács című verse, melyet Fekete Gyula író, szociográfusnak ajánl, a korábbiakban bemutatott apaarchetípusra is visszautal, és az aranyvesszőből font korbács motívumában mindazon szellemi értékekre, amiket fiára hagyott. Éppen ezek feledésbe merülése, a morális romlás következménye sok természeti, növényeket csonkító csapás, ami itt még képes beszéd ugyan, de a vers záró részében számtalan kegyetlen abortusz-ként konkretizálódik. A borzalmas látomás mégsem rettent el a lírai ént, a szülőföldje mellett végsőkéig kitartó és bizakodó kárpátaljai hang szól a sorokból: „Nézz körbe: ronesolt / a jég és amputált. / Még ránganak / az ellátatlan csonkok. / Megvetem e rangom- / aluli halált, / de tábort / az ő nagyságos / kedvéért sem bontok. // Nekem ezer éve / itt fogan az étel – / a fekete földben / és az almafán. / S ha néha megsorozod / durva jégsöréttel, / foghatja vén fejét / sírjában apám.” (*Jég és korbács*) Az sem véletlen, hogy az „*elhajtott magzatok*” nyugtalanító látomásával Fekete Gyulához fordul, hiszen ő, Papp Endre szavaival élve, „a népesedés ügyének egyik első apostola volt e honban”.³

³ Papp Endre, *Vári Fábíán László* (monográfia), Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2016, 144. o.

Az előbbiekhez hasonló közösségvállalást, szellemi, világlátásbeli azonosságot nyilvánít ki Vári Fábián az előadásom címében idézett *Jó, hogy az éjjel* című vers megszólítottjával, Jókai Annával is. Az előbbiekhez képest sokkal kevésbé elvont, üzenetei könnyebben dekódolhatók. Valódi történelmi számvetés, az eltelt száz év hányattatott sorsú magyar közösségeinek panaszja szól a versből: „De jó, hogy nevünkön még a porta, / Strasbourgba járunk mégis raportra. / S mire való e Canossa-járás? / Kiújul, szaggat a fantomfájás: / Kassa. Kolozsvár. Naplemente. / Számunkra száz év eltemetve.” (*Jó, hogy az éjjel*)

A történelem, elmúlt századunk általános félelemben telt évtizedeinek okát (gondoljunk csak a lágerfogságtól halálukig rettegő elhurcolt kárpátaljai magyar férfiakra) a régi értékektől való távolodásban, az új, kozmopolita szellemi irányzatok terjedésében keresi. Fontos motívum a krisztusi keresztalál és véráldozat megrendítő hiábavalósága. Mindez persze a szerző posztmodern versről vallott nézeteit is kifejezésre juttatja, hiszen az idézett vers ekképp folytatódik: „Mások meg türelmünk fonálát mérik. / A lant idegét folyton cicerélik, / és hajtogatják: Ez az új ének. / Ettől habókos, laza a lélek, / roskad az erkölcs, bomlik a kéve. / Hiába ontatott a Bárány vére.” (*Jó, hogy az éjjel*)

A múlt és a jelen keserősége a *Jó, hogy az éjjel* című versben érdekes módon mégsem letargikus, Vári Fábián László költészetére egyébként jellemző apokaliptikus látomásokba fut ki. Utolsó sorai az optimizmus hangján szólalnak meg, és arra biztatnak, hogy a bátorság és elszántság végül eredményre vezet. A félelem leszerelését szorgalmazza, hiszen egy olyan kort mutat be, amelyben „a gyermek is megtudhatja”, kik történelmünk valódi bűnösei, a verset idézve: „a rettegésnek ki volt az atyja”.

Végül, hogy Vári Fábián László személyes, direkt módon megnyilvánuló verseszményéhez közelebb kerüljünk, idézni szeretnék Penckófer János vele készített interjújából. Ez a beszélgetés a költő *Jég és korbács* verseskötetében is helyet kapott, címe pedig rendkívül beszédes: *Verset, ne ocsmány varangyot*. Az ebben foglalt, versről szóló gondolatok így hangzanak: „... a vers minőségének kérdésében mindenki saját ízlése, olvasási kultúrája, rokon vagy ellenszenve alapján formál véleményt. S ebben – legalábbis nálam – nem játszik szerepet, hogy gazdagon burjánzó költészetünknek ki melyik vonulatába vagy szekértáborába tartozik. Csak a vers a fontos, amely ha valóban jó, szólhat bármiről, de azt a líra arisztokratikus méltóságával tegye. Adjon érzelmi többletet, üzenjen, keltsen visszhangokat, hogy az olvasó

hetek múltán is érezze az újraolvasás kényszerét, legyen élmény a vele való találkozás.⁴ Bátran állíthatom, hogy Vári Fábián László versei az itt felsorolt kritériumoknak megfelelnek, a találkozás ezzel a témákban, képekben, metaforákban gazdag költésszettel valóban élmény, és az olvasókban számos új gondolatot generál.

Azt, hogy a múltidézés, a történelmi képek megelevenítése milyen fontos része ennek a lírai világnak, már az eddigiekben is tapasztalhattuk. Most azonban egy olyan konkrét vers példáján is szeretném ezt szemléltetni, amelyben a szerző családi emlékezetét produktív párhuzamba állítja a közösség emlékezetével, nemzetünk történelmével. Ez a vers nem más, mint a lírai családtörténetként is olvasható *Változatok a halotti beszédre*. Ahogy a korábban tárgyalt költeményeknek, szintén van megszólítottja, az alcím: *Zoltán fiamnak*.

A vers életműben elfoglalt fontos helyét bizonyítják Papp Endre gondolatai is, aki „reprezentatív” alkotásként tekint rá, ami szerinte a „jövő antológiáiban” képviselni tudná Vári Fábián László líráját. Olyan összegző versnek tartja, melyben „egy családtörténet keretében a lírikus pátriájának sorsa”⁵ is megelevenedik. Látható tehát, hogy az egyéni emlékezet és problematika a múltban kutakodva közösségivé emelkedik és nemesül.

Hogy a címválasztásban éppen a legősibb magyar szövegméltunkhoz nyúlik vissza a költő, nem meglepő, ismerve az életmű sűrítő képességét, mely a történelem, valamint a népi és a régi egyházi műveltség bevonásával magában egyesíti évezredek kultúránk gazdag motívumrendszerét. Ezen kívül egyetemes emberi értékeket is felmutat, a címben megjelölt *Halotti beszéd és könyörgés* teremtéstörténetének, valamint a vers első részében megjelölt bibliai Ábel alakjának mitikus világában a családfa már nem lehet csupán egy nemzetségé, az egész emberiséget szimbolizálja. Ezáltal pedig a végzetről szóló költői látomások is egyetemes érvényűek, apokaliptikus jövőképet vetítenek elének.

Érdemes azt is megfigyelni, hogyan reflektál a cím a klasszikus irodalmi hagyományokra, milyen kapcsolatban áll a mű Kosztolányi Dezső vagy Márai Sándor *Halotti beszédével*. „Hát miért vagyok én ennyire fontos?” – teszi fel a költői kérdést Vári Fábián László család és egyén, közösség és egyén konfliktusában, és szinte magától értetődően tárul fel Kosztolányi válasza:

⁴ Penckőfer János, *Verset, ne ocsmány varangyot* (interjú) In. Vári Fábián László, *Jég és korbács* (versek), Budapest, Írók Szak szervezete, 2010, 92. o.

⁵ Papp Endre, *Vári Fábián László*, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2016, 178. o.

mert ő „milliók közt az egyetleny”, az egyszeri és megismételhetetlen gondolkodó entitás. Máraival pedig a hazából kitaszított alkotó keserűségében, a szétszóródás, a nyelv- és kultúrávesztés felett érzett bánatban rokon: „Négy apa után hárman maradtunk. / Félárbocon nevünk lobogója. / Jimmy Fébien fent Canadában, / s az ő öccsének sem lesz már utóda.” (*Változatok a halotti beszédre*)

A vers négy szerkezeti egységre osztható, melyeket a szerző arab számokkal jelölve választ el, és bár a címben megjelölt *változatok* kifejezés erős tagoltságot feltételezhet, azok tartalmilag mégis kapcsolódnak, egy gondolatmenetet fűznek egyre tovább, jól felépített és megszerkesztett írásműről tanúskodnak. Az első rész beszippantja az olvasót a vers különleges dimenziójába, ahol az erdőirtás okozta környezetrombolás valósága egy transzcendens világgal találkozik. Felvezeti a vers témáját, és beemeli a költeménybe a családfa motívumát, ami a második részben válik különös fontosságúvá.

A második, leghosszabb szerkezeti egység az ősök felkutatásának és a nemzeti történelem fontosabb állomásainak színhelye. Itt emelkedik közösségivé az egyén emlékezete, itt válik kiemelt fontosságúvá a történelem megidézése. Papp Endre megfigyeli, hogy az archaizáló elemek (tűzáldozat, ördögszegek) és a neologizmusok (computertomográf, gének) keveredése egyedi stílusértékkel bír, az idősíkok szinkroniáját eredményezi, ahol egyetlen lírai énben egyesül a múlt és jelen tapasztalata, a költői személyiség és a közösség emlékezete. A nemzet, nemzetrészt emlékezete pedig maga a történelem, annak jelenetei expresszív erővel villannak fel a versben.

A családfa történetének első, időben behatárolható alakja, mint Vári Fábrián László írja, „ős üköm nemzéseképtelen öccse”, akit „Bocskai vitézlő kapitánya”-ként említ a kétszázötvenedik évgyűri környékén. Egy nagy ugrással máris egy XIX. századi kolerajárvány idejében találjuk magunkat, ami megtizedelte a családot. A költő ezután apai nagyapjáról tesz említést, aki sok utódot nemzett, de a történelem viharai, a két világégés, az országcsönkítések a nemzetséget újra veszélybe sodorták. Így jutunk el napjaink siralmas állapotaihoz, ahol az atyafiság szentsége megbomolni látszik, és a világban szétszóródott rokonság sem viszi tovább a sok viszontagságot megélt család nevét. Ezt mutatja fel örökségül, végső számvetésül a vers ajánlásában említett Zoltán fiának a szerző: „Jöjj, fiam, lássad: így fest az ábra. / A históriák így érnek véget. / Az íveket az Úr anygala írja, / de sokra a Sátán lehel pecsétet.” (*Változatok a halotti beszédre*)

A *Változatok a halotti beszédre* harmadik és negyedik egysége már a költői személyiség egyéni problémáit tárja elénk. Az előbbi a halál és az elmúlás borzalmaival szembenező ember rémálmokkal terhelt keserű gondolatait jeleníti meg, míg a negyedik egyfajta költői ars-poetica, az élet örömeihez ragaszkodó, a múlandó szépségek megörökítésére törekvő alkotó vallomása.

Összefoglalva látható tehát, milyen fontos Vári Fábián László számára a nemzeti múlt megidézése verseiben, milyen lényeges eleme ezeknek a történelmi számvetés. Ha a jövőbe valóban optimistán szeretnénk tekinteni, lényeges, hogy ősi gyökerű kultúránk szegmenseit és népi kincseinket a fiatal generációk felé a kortárs irodalom és költészet eszközével is képesek legyünk közvetíteni, természetesen oly módon, hogy az alkotások szakmai, irodalomesztétikai szempontból is hitelesek maradjanak. Ebben szolgál útmutatásul Vári Fábián László életműve, amely remélhetőleg még hosszú éveken át gyarapszik újabb kiváló versekkel, és a fiatal alkotók körében számos követőre talál.

(Elhangzott Badacsonyban, 2019. május 30-án, a *Határtalan magyar irodalom* c. konferencián.)

BEKE MIHÁLY ANDRÁS

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ
EMLÉKKÖNYVÉBE

Nem, az nem lehet, Laci, hogy már te is hetvenkedsz! Ne is próbáld elhíttetni a világgal! Egy prózáíró, az lehet idős, a regényíráshoz kell a távolság és a belenyugvás. De egy költő, egy igazi költő, mégha alkalmasint tesz is kirándulásokat a próza világában, mindig költő marad, azaz per definitionem: fiatal! Képtelen a belenyugváásra! Különben hogyan is szökkenhet talpra, ha rá számolnak?!* Tudom, persze, az öreg Babits, Arany, meg jónéhányan!... De hát lélekben ők is örökre fiatalok maradtak! Másként nem is lehet verset írni! A költészet, akár egy kései gyerek vagy a kisunoka, fiatalon tart! Tudom, szaporodik fogunkban az idegen anyag, vének vagyunk mint a tenger, az Úristen is előbb-utóbb türelmetlenül mindannyiunk kezére csap és markába nyom egy ingyenbérletet, pedig mi inkább futnánk a villamos vagy egy könnyen libbenő nyári szoknya után, virgonckodnánk, nekimennénk akár a Himalájának is, vagy mondjuk, szerényebben, a Kilimandzsáró havának. Így működik az élet! Egy költő, akinek – amint azt az érzékeny Kiss Ferenc már régóta megmondta – megvan a helye az egyetemes irodalomban, aki képes olyan sorokat leírni, amelyeket még József Attila is megirigyelne: „Aki ölelni képtelen /előbb vagy utóbb ölni fog..” – az nem lehet túl a Krisztusi koron. Lélekben semmiképpen!

Szóval, kedves Laci, kezdjük megint az elején! Megvallom, sehogyan sem tudom felidézni, mikor is találkoztam veled először. Veled: személyesen vagy a verseiddel. Nem tudom, kinek is köszönhető, talán Balla Gyulának, talán Stumpf Béninek, akikkel hajdan együtt söröztünk a Gorkij könyvtár közelében, a Belgrád rakparti teraszkozsmákban, akikről, megvallom, akkoriban még nem tudtam, hogy kik is ők valójában, hogy majd egyszer az irodám falán lesz a közös képünk, hogy Béni emlékszobája előtt sietek el néha a főiskolán, szóval, akkor a Belgrád rakparton, mindezt még nem tudtam. Csak faggattam őket Kárpátaljáról, mely akkor tárulkozott ki előt-

* A költőibb sorok Vári FABIÁN Lászlótól kölcsönzött vendégszövegek

tem, hiszen, mi tagadás, Erdélyben kevesett hallottunk róla. Vagy amikor a nyolcvanas évek második felében, még a nagy földindulás előtt, éppen Bénivel és Gyulával Ungváron Fodó Sándoréknál jártam, ekkor ismertem meg Debreceni druszámat meg Kárpátalját, jókat beszélgettünk Fodóék kertjében meg az egyik ungvári sörözőben (valójában ezek a képek lógnak ott a falon!). Ők is kérdeztek engem, én is őket! Talán ekkor? Már nem tudom, mikor találkoztunk először, személyesen. De a verseiddel Béni meg Gyula már akkor összetalálkoztattott...

Csak azt tudom, hogy mikor hosszabb időre Kárpátaljára vezényelt a sors, egyik bozgorra tett népemtől a másikhoz, amikor Béni és Gyula már emlékké vált a kőtáblákon, akkor, Laci, sokat köszönhetek neked azért, hogy hamar otthon éreztem magam. Nem csupán a kedves vacsorameghívás (külön köszönet érte kedves feleségednek!), meg a – sajnos, ritka – beszélgetéseink miatt, hanem mert újra föllapoztam verseidet, hamar megértettem és megéreztem, hogy olyan közösségbe érkeztem, amely sorsban és lélekben oly hasonló a székelyeimhez, és ahol értik azt, hogy mindkét hazából kiárvulva, csak hitünkben töretlenül, lelkünk hófehér vásznaira Isten árnyéka nehezül. Verseidben ott él Farkas Árpád, Nagy László, Illyés Gyula és Mikes Kelemen lelke – a fogak közé szorított elvek. Kassa, Kolozsvár, számunkra száz éve eltemetve.... Egy hajdan Kolozsvárt kontárkodott versem jut eszembe, közös a létélményünk, te bizonyosan megérted:

*a megtört testből most már
a köröm alól vérzik föl
az a fájdalmas
remeg a gyomor nyel
okádni
nem akar nem is mer
már föld a kéz már kő a fej
bocsánatot a történelem nem ismer
TUSSSSSSS - rikolt a szalonzenekar
roppan a megfeszült tüdő
úgy
úgy halogatja
úgy halogatja a dalt
úgy halogatja a dalt a Hattyúkórus*

Hát valahogy így vagyunk ezzel!... Thomas Mann, a fehérek köré keveredett európai, valami furcsa dolgot írt az időről, pontosabban időérzékelésünkről: ha intenzíven, küzdelmesen éljük napjainkat, bár úgy érezzük, hogy azok gyorsan múlnak, visszatekintve mégis hosszúnak tűnik az idő; de ha unalomban, lassan, hosszasan telnek a napjaink, visszatekintve igen rövidnek érezzük továtűnt életünk. Nos, úgy fest, nekünk, Erdélyben és Kárpátalján igen hosszú idő jutott, száz éveket mért ránk a sors! Igen soká várható, míg végre helyére kerülnek a dolgok. Ha egyáltalán...

Azt magam sem tudom, hogy szitkozódni vagy sírni könnyebb-e, csak azt hiszem, hogy szóval és betűvel protestálni mégiscsak érdemes, mi más is tehetnénk, így hát krisztusi korral és főleg lélekkel, műveld csak tovább a csodát, kívánom, hogy minél később kéressen maga elé az Isten, kinek kegyelméből költőként művelheted, még legalább ugyanennyi esztendeig!

KOVÁCS SÁNDOR

A NEVICKEI VÁRHEGY MAGYAR EMLÉKEI

Ungvártól tíz kilométernyire, az Ung völgyében, Ókemence (*Kamjanicja*) falu déli szélén, keletre letérve, az Ung hídján át az aszfaltút felvezet a szomszédos településről elnevezett nevickei várhoz. A középkori vár egy csodálatos kiszögélsen, 260 m-es magasságban igazi strázsaként tornyosul a völgy fölé. A még romos állapotában is lenyűgöző vár ép falai és maradványai mellett sétálva érzékelhetjük rendkívüli stratégiai helyzetét.

A vár területén a 2000-es évek elején Alekszandr Dzembasz, az Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE) docense, a Kárpátaljai Helytörténeti Múzeum tudományos főmunkatársa vezetésével a vár tanulmányozása, megóvása és hasznosítása terén programot dolgoztak ki. Több éven át, nyaranta nemzetközi önkéntes régészeti-kutató tábort szerveztek. A népszerű nemzetközi tábor munkájában az évek során összesen 28 ország több mint 4000 önkéntes fiatalja vett részt, köztük magyarországiak, amerikaiak és kanadaiak is. Először a bozóttal benőtt, szeméttel teleszórt, elhanyagolt vár területét kitakarították, majd Dzembasz vezetésével átfogó régészeti-feltárási kutatásokat végeztek. Munkájuknak köszönhetően a várrom területe ismét látogathatóvá vált, és a várról szerzett eddigi ismeretanyagunk nagyon sok új információval bővült. Az elmúlt években pedig a nevickei vár területén Volodimir Mojzsasz, az UNE kutató-archeológusa vezetésével végeztek régészeti feltárást, ezek eredményeinek kiemelése folyamatban van.

SZEMELVÉNYEK A VÁR MÚLTJÁBÓL

Szeretnénk Nevicke várát és a környékéhez kapcsolódó magyar emlékeket az újabb kutatási eredmények szellemében bemutatni. A mai ismereteink alapján, az ungi ispánság eme vára már a 13. században (*de elképzelhető, hogy már a 12. században*) erősítette a királyi Magyarország keleti határait. Ebben a korban kőből épült egy palánkerőddel körülvett, kör alakú lakótorony. A legalább kétszintes, román kori donjon falvastagsága elérte a 2,8 m-t, belső átmérője pedig 5,5 m volt. Az előkerült tatár nyílhegyek arra utalnak, hogy a mai Kárpátalja területének – tudomásunk szerinti – első kővára valószínűleg a nagy tatárjárasnak esett áldozatul.

A dúlás után, az újabb tatárbetörésektől tartva, kedvező fekvése miatt a vár feltehetően újjáépült, és egyre inkább az ungi várispánság kulcsfontosságú erősségévé lépett elő. Az egri káptalan 1248 körüli okirata új-ungui várról vagy várispánságról (nem új-ungvári!) tett említést: „...*quandum terram Hozdu nomine decem aratris subiacentem in parochia Castris Unguy existentem...*”. Az 1263-as, ifjabb István király Ungi várbirtokokat tárgyaló, Panki Jakab ispánnak (*a ruszkai Dobó család őse*) szóló adománylevele, az 1265-ös (*castris nostri de Wngh*) és 1288-as (*castris nostri de Vngh*) oklevelek Ung váráról szólnak, és hozzátartoznak korábban az ungvári várhoz tartozó falvakat, földeket. Ez nem zárja ki az ungvári vár létezését, csupán igazolja, hogy Ungvár várának ebben az időben jóval kisebb jelentősége lehetett. 1279-ben IV. (Kun) László a nevickei birtokot és a várat Aba Amadéknak adományozta. Az Északkeleti Felvidék mindenható ura várát megerősítette, a románkori donjon helyett gótikus, négyszögletes bástyatorony épült. Az Abák zendülését a rozgonyi csatában a király megfékezte, de nemsokára megbocsátott nekik, és egyezség árán a vár is a kezükön maradhatott. 1317-ben azonban, amikor az Aba-fiak Petenye fia Péter ispánnal az oldalukon újra felláztak, a királyhű Mick ispán (*Mikcs Ákos*) csapataival legyőzte őket, heves harcok árán elfoglalta a várat, és a rebellis ifjakat lengyel földre űzte. A vár lerombolásáról nem szólnak irások, ennek a magyarázata az lehet, hogy a várat meghatározó stratégiai szerepe miatt kímélték meg.

Egy 1322-es királyi oklevél először nevezi az erőseget nevickei (*Neuichke*) várnak. Károly Róbert király a várat hűségjutalomként 1328-ban ideiglenesen, majd 1332-ben örökre Drugeth Jánosnak adományozta. I. Drugeth János halála után a nevickei várat legidősebb fia, Vilmos örökölte. Az utód nélkül meghalt Vilmos után a királyi házra visszazárált várat, 1343-ban Nagy Lajos király a másik két testvérnek adományozta. Az 1412-es, az 1427-es összeírások megerősítik Nevicke várának jelentőségét. Ezekben a Drugethek nevickei uradalomhoz tartozónak említi többek között Ungvárt oppidumként (*település, mezőváros*) és Szerednye részeit. A Drugethek két ága közül a gerényi viszonylag rövidéletű volt, kihalásuk után (1437) a nevickei vár a család másik, homonnai ágára szállt.

A 15. században, minden valószínűség szerint még a gerényi ág kihalása előtt, kezdődött meg a vár az akkori kor elvárásainak megfelelő átépítése. Ezt a lakótorony kényelmetlenségével szembeni komfortigények és a lőfegyverek elterjedésével megváltozott védelmi szempontok egyaránt kiváltották. Az építkezést nagyban felgyorsíthatta a kettős királykoronázás idején (*V. László és Ulászló, 1440*) a két pártra szakadt ország anarchiáját kihasználó

huszitavezéréből rabló oligarchává vált Jan Jiskra (*Giskra János*) az egész felvidéket fenyegető hatalmaskodása is. Jiskra ugyanis Albert király özvegye, Erzsébet és a megszületett gyermek V. László pártján állt, míg a Drugethek Ulászlót támogatták. Az 1451-es összeírás már Gerényt a homonnaiak által birtokolt nevickei vár tartozékaként említi. A Drugethek Nevicke várát igyekeztek minél jobban megerősíteni, felkészíteni egy lehetséges ostromra. Ennek következtében fokozatosan nyerte el végleges alakját.

A homonnai Drugethek a 16. század második felében két pártra szakadtak. II. Gáspár, a nevickei vár ura az erdélyi fejedelem oldalán állt, míg II. György Habsburg-párti lett. Az 1580-as években a királyi csapatok a nevickei várat elhódították II. György számára. Egyébként, 1595-ben II. Gáspár több kihágásáért hűtlenségi bélyeget kapott, és javait elvesztette. A Nevickei birtokló II. György halála után, özvegye két gyermekével továbbra is a nevickei várban élt. Rövidesen egy másik Erdély-párti rokon, Drugeth Bálint vette ostrom alá a várat. György özvegye gyermekeivel Lengyelországba menekült, majd fia, III. György 1602-ben visszahódította a várat. 1619-ben Bethlen Gábor csapatai vették be, és a Drugethek csak a fejedelem halála után szerezték vissza. 1644-ben pedig I. Rákóczi György erdélyi fejedelem legyőzve a Ferdinánd oldalán harcoló X. Drugeth Jánost, elfoglalta a várat. Félve attól, hogy a császáriak később felhasználják a vele folytatott háborúban, leromboltatta.

A LEGENDÁK VILÁGÁBAN

Igaz, a nép ajkán élő, a nevickei vár borostyánjáról (*repkény*) szóló legenda a vár pusztulását másképp regéli el. Csakúgy mint a mondáknál már lenni szokott, ennek is több változata forog közszájon. Érdekes, hogy a nagyurak létező személyek neveit viselik, míg a főhős leány neve az egyik változatban Judit, a másikban Krisztina, a harmadikban pedig Eszter. Idézzük fel Redvicz (*Redwitz*) Sándor báró változatát, amely az Ung című lap 1899. augusztus 27-i számában jelent meg:

„Upor a neviczkei várúr nejének elvesztése után búskomoran él várában leányával, Eszterrel. A vendégek tiszteletére rendezett vígságok és hetekig tartó vadászatok zaja megszűnt. Upor zárkózott és mogorva lett, leánya sem tudja felvidítani s Eszter egyedül vak dajkájára utalva, szomorúan tölti napjait a márványos termekben. Csak midőn magányos sétáinak egyikén a százados tölgyekkel szegélyezett Kőtőlő patak mentén a daliás termetű Lóránttal – atyja

ifjú vadászával – találkozik, éled fel benne egy ismeretlen érzelem, mely szívét megremegteti s abban a boldog szerelem reményét ébreszti fel.

Csakhogy más sors volt megírva Eszternek!

Megjelenik az ősz Gara herczeg, ki évek óta komor vendége volt a várnak s Uportól Esztert követeli. Upor egykor Gara fiától szerette el szépséges jegyesét, amiért az ifjú Gara herczeg választott arája utáni bánatában – elhal; s azért az ősz apa bosszút esküszik Upor ellen. Utóbbi Garát kibékítendő, megfogadja, hogyha leánya lesz, azt 16 éves korában Garának adja.

Az idő eljött, Gara fellépett és követeli áldozatát. Az elkeseredett apa ellentmond, a bosszúért szomjuhozó Gara azonban erővel ragadja ki Esztert szobájából s mielőtt az ellentállhatott volna, a dühöngő rabló már a bástya tetején terem s onnan prédájával együtt a szörnyű mélységbe vetette magát. Upor szeméből kicsordul a könnyár, a borzalmas fájdalom szívét üti meg s holtan rogy a bástya kövezetére.

A rettenetes vérbosszú által megszentégtelenített várat egy év múlva az Isten-nyila gyűjtja fel s a tűz hamar rombadönti Upor szép kastélyát. Azóta a szél rég elkapkodta az utolsó hamu perjét is a szürke falak között, de Eszternek ártatlan véreből örökzöld repkény nőtt ki s ma is ott diszlik a meredekség fölött az Ung felé néző oldalon.”

SÉTA A ROMOK KÖZÖTT

A várhegyen, a fák között az egykori külső erődrendszer vonalát felezhetjük fel. Ez egy paticsfalú védmű (*paliszád*), azaz embermagasságot meghaladó oszlopok vesszővel befert rekeszkerítése vályogagyaggal mindkét oldalról betapasztva. Az agyagfalat belülről kb. félméteres földtöltéssel erősítették meg, ami egyben a védők harcállását képezte, kívülről pedig árok nehezítette az ostromlók dolgát. Ezen a kb. 0,7 ha-nyi területen éltek a várat kiszolgáló kézművesek. Egyébként a kutatók feltételezik, hogy a várhegy alatt, az Ung felől még egy védvonal húzódott.

Az északnyugati oldal meredek sziklafala védelmi szempontból megbízható volt. A föld-fa erődvonalon belül jól kivehető a várfalat három oldalról körbefutó vizesárok. A vizesárok feltöltését a közeli hegyek forrásai és az összegyűjtött csapadék tárolói biztosították. A közlekedő edények fizikáját már a 15. században felismerve, a vizet fából készült, földalatti titkos vezetéken juttatták el az árokba.

A vizes árok mentén elhaladva láthatjuk a külső várfalat és az azokból kiemelkedő bástyákat, majd szemközt feltűnik a várfal vonalától különváló,

hatszög alaprajzú barbakán (*előretolt kapuerőd, külső kapubástya*). A 15. században épült barbakán, a terepszint kiegyenlítése miatt a szakadék felől háromszintes, a belső várudvar felől pedig egyemeletes. A kapubástyát a belső várral 35 m-es, emeletes folyosógaléria kötötte össze, melynek tetőzete a barbakán tetejével volt egy szintben. Dzembasz kutató szerint, tövében a vizes árkon át gerendapadozat vezetett a felvonóhídhhoz. A felvonóhíd a sziklába vájt lyukakba helyezett cölöpökre támaszkodott, és nem csörlős megoldású volt, hanem a gémeskút elvén alapuló ellensúllyal működött. A kapu a külső várba vezetett. A közelmúltban a várról 3D-s animációt készítő kutatók véleménye azonban ettől eltér. Elképzelésük alapján, nem volt felvonóhíd, hanem a várkapu a barbakán szakadék széle felőli oldalán a második szinten volt. Ehhez egy szerpentinszerű, alátámasztott rámpa vezetett. Tudni vélik, hogy a vizesárok külső oldalán látható kőpillér maradványok a rámpa alátámasztó oszlopainak romjaiból az 1960-as évekbeli restaurálásakor lettek rekonstruálva. Érdekes feltételezés, mivel egy ilyen alkotás jócskán megnehezíthette a vár szükségleteinek biztosítására szolgáló lovas szekerekkel való közlekedést.

A szabálytalan ellipszis alaprajzú várfalat a kapubástya mellett északról és délről egy-egy félköríves bástya, keletről pedig egy szögletes bástya (ék alakú) is erősítette. A belső vár helyenként a 6 m-es magasságot is meghaladó külső, masszív kőfalai arra utalnak, hogy valaha ez lehetett a vár külső védelmi rendszere, és a mai külső várfal csak később épült meg. A várfalakon több helyen fordított kulcslyuk alakú lőréseket láthatunk. A belső várba két kapun át lehetett bejutni. A közel 400 m²-es zárt udvar köré épült 31 helyiséggel rendelkező palota területe kb. 1000 m². Egyébként a vár a galériával és a kapubástyával együtt számítva 41 helyiségből állt, melyek teljes alapterülete kb. 1500 m²-t tett ki. A helyenként helyreállított falak között találjuk a 17. század első felében megásott kút és két kandalló maradványait. A kút mellett láthatjuk a 13. századi kör alakú és a 14. század eleji négyszögletes donjon alapjainak maradványait. Utóbbi nem azonos a belső udvar falához csatlakozó és a vár jelképévé vált, ma is álló donjonnal.

A VÁRHEGYI PARK ARANYKORA

A lerombolás utáni évszázadok folyamán a várrom és környéke elhagyatottá vált. Igazi változás 1872–73-ban következett be, amikor Rónay Antal főerdőtanácsos igazgatta az ungvári erdőhivatalt. A várromot az ungváriak számára igazi kirándulóhellyé szeretették volna varázsolni, ezért elhatározták

a környezet kicsinosítását. A várhegy parkosítása, új növények, virágok telepítése, az utak rendbe tétele, a várkert dekorálása elsősorban Cornides György főerdész érdeme. A munkálatok megvalósítása, a növényzet többéves gondos ápolása, a karbantartás pedig Firnstahl József fő erdőőr munkáját dicséri.

1879-ben a nevickei *vár környéke fejlődésének újabb állomásához érkezett*. Erről az *Erdészeti Lapok* 1879. decemberi *Közlönyéből* értesülünk: „Ungvár, július 25.

Ungváron a kincstári főerdőhivatal tisztikara, a Felséges királyi pár ezüsti lakodalma ünnepét megörökítendő – az Orsz. Erdészeti Egyesület titkári hivatala által a lapok útján közzétett felhívás folytán, ez évi áprilho 24-én az ó-kemencei gerebhez kirándult, és ott az uradalom különböző tájairól szerzett különféle fanemekből két helyen emlékkültetvényt telepített.

Egyik helyül kiszemeltetett a gereb tájéka, jelesül a gerebőből és az országut közti térség, melyen az országúut mentén egy oldalról, és az országuttól a gerebőri lakhoz vezető uton két oldalt – összesen 83 db. 5–6 éves kocsanos tölgyfából álló fasorok ültetettek. [...]

*Második helyül kiválasztott a gereb közelében felemelkedő várdomb mögötti tér, ahol a gereb tájáról a várba, és innen a várdomb folytatását képező hegygerincz mentén az erdőségbe vezető szekérutak összeérnek; az egyik ut 29 db. 2 éves veres fenyő, a másik 14 db. 4 éves jegenye, és ugyanannyi 5 éves luczfenyőből álló fasorokkal foglaltatott be, az utak által képezett sarok, 3 db. 5 éves sima fenyő (*Pinus strobus*), 3 db. 3 éves erdei fenyő, 6 db. 5 éves hárs, 3 db. 5 éves szil, 16 db. 6 éves bükk és 11 db. 6 éves kőrisfából álló csoporttal diszítettett.*

Az ültetés, melyet a kincstári tisztviselőkn kívül, az ungvári értelmiség e czélből kirándult néhány tagja, az érdemesebb kincst. erdőőrök, és a közelfekvő községek elöljárói teljesítettek, – Ruttner Antal m. k. főerdőmester által tartott alkalmi beszéddel vétetett foganatba; hogy pedig a magasztos ünnepély emléke annál maradandóbban örökíttessék meg, a várrom egyik kimagasló falán egy 2 m. hosszú, és 1 m. magas vastábla illesztetett fel, melyen domború írással következő, Z. J. ungvári gymn. tanár által szerkesztett emlékirat foglaltatik:

1879. áprilho 24.

**Lenn, hol a víz árja zúgva hull alább,
És közelebb az éghez, e rom oldalán,
Hol előbb vad szedres s cserje vert tanyát,
Uj faültetéssel lón szebb e magány:
A s z á z a d n e g y e d n e k örömmünepén**

**A királyi pár mit együtt éle át;
Kik alatt feléledt a muló remény,
S a szabadság lakja újra e hazát.
A jobbagyi hűség ülteté e fát,
Hogy míg terebélyét nyújtja szerteszét,
Élte a jövőnek áldva adja át
Első Ferencz József s Erzsébet nevét !**

Ezen táblát viselő várfokhoz, a jelen alkalomra a gerebtől a várba vezetett és a Felsőges királyi pár után elnevezett két ösvényen eljuthatni; ez által a vidék legkedveltebb kirándulási helyéül tekinthető vár, jövőre nézve annál nagyobb vonzerővel fog birni a közönségre nézve, és az ünnepély emléke hagyományilag átszállani a későbbi korra.”

Az emléktáblát a külső várfal vonalától különváló, hatszög alaprajzú barbakán falára erősítették. Úgy tervezték, hogy ez csupán egy ideiglenes tábla, amit idővel egy maradandóbbra fognak cserélni. A cikkben szereplő Z. J. monogram Zolcsák János ungvári gimnáziumi tanárt jelöli. Ekkor rendezték a váromhoz felvezető két ösvényt is, amelyeket jóval később, 1925. június 28-i számában a *Határszéli Ujság* egy visszaemlékezésben írt le: „...az erdő aljáról igen mérsékelt emelkedéssel 8-10 percnyi lassu

Képeslap 1913-ból

menetelés után egy kis pihenőhöz érkezünk; az itteni ülőhelyek egy szikla alatt vannak elhelyezve, innét a gyalogút kétfelé ágazik, a befelé vezetőnek, a jelző vastábla szerint a neve Ferencz József-, a jobbfelé menőnek pedig Erzsébet-ösvény a neve. Bármelyik ösvényen elindulva, kényelmes séta után 15–20 perc alatt fölérünk a hegyre, amelyen a várrom, annak gyönyörű parkja, három szaletlije, és vízvezetékekkel ellátott szökőkútja valóban meglepő látványt nyújt. A gondosan kezelt élősvénykerítéssel elkülönített parkszerű ültetvény sok nemes rózsatővel, hostanziával, georginával és sok-sokféle virággal van diszesítve. [...]

Az ezüstlakodalom alkalmából történt faültetvények a gondosan elkerített helyen faragott kőbe foglalt „Erzsébet királyné fái“ felirású emléktábla őrzi.”

Wagner Károly (1830–1879), a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom megteremtőjének halála újabb inspirációt adott a nevickei erdészeknek. Az elhunyt vezető erdészeti szakember emlékére a park déli részén fekete márványobeliszket állítottak. Wagner az ungvári erdészek tiszteletét azért is megérdemelte, mivel az ország vezető erdészeként támogatta a nevickei **várrom felújítását** és környékének parkosítását. Az emlékkövön a következő felirat volt olvasható:

**WAGNER KÁROLY,
M. KIR. FŐERDŐTANÁCSOS, AZ ORSZÁGOS
ERDÉSZETI IRODALOM EGYIK ALAPÍTÓJÁNAK
EMLÉKÉRE
EMELTE A HONFIUI HÁLA 1880-BAN.**

A vár falán ugyanebben az évben avatták fel a király iránti hódolat emléktábláját:

Augusztus 18., 1880.
Hűség a hon és felség iránt
És kartársi szeretet
Van hivatva egyesíteni
Testület és nemzetet.
E jelszónak tanuiként
Évről-évre itt leszünk
E romok közt ünnepelni
Hódolati ünnepünk.
*Az ungvári kincstári uradalom
tisztikara.*

A várrom falán 1903-ban újabb emléktábla jelent meg, amelynek szövege önmagáért beszél:

**Az ungvári agyagipariskola növendékei
a mai nap emlékére állították fel
ezt a kis emlékművet 1903. június 7.-én**

A *Határszéli Ujság* fentebb idézett visszaemlékezéséből elképzelhetjük a várhegy idilli hangulatát: „A gondozott kavicsos sétauton elhaladva, a szökőkút mellett, melynek vize a kisebb halakkal bővelkedő medencébe esik, jobbra és balra szép izléssel épített szaletli mellett eljutunk a várromokhoz vezető, tölgyfából épült hidhoz. [...]

Egy fordulón – ahol még a régi vár falfestéséből néhány élénk szín látható – elhaladva, egy teljesen biztos lépcsőn feljuthatunk az őrtorony fokára, ahol magas árbocon a magyar nemzeti zászlót lengeti az alkony gyöngye szellője... [...]

A vár udvarába belépve, szinte megütközéssel látjuk, hogy a vár udvara egy valóságos deszkázott táncterem, a széleken kényelmes asztalok és ülőhelyek sokaságával, a várrom falára az esti kivilágításra állandóan elhelyezett lécezés, rajta világító poharak sokaságával „Éljen a haza, éljen a király“ felirással. Hivatásuk, hogy a lámpák száza a tánchelyiséget a bekövetkező sötétségben megvilágítsák.”

Az erdészek kezdeményezését a 19–20. század fordulóján Ungvár városa is felkarolta, a nevickei várat és a környékét üdülő- és kirándulóhellyé nyilvánították, sokat fáradoztak a vár helyreállításán. Ebből az időből származnak a romokon végzett, ma is jól kivehető állagmegőrzési beavatkozások. A korabeli képek tanúsítják, hogy nem csak a vár zárt helyisége, hanem a várudvar is szépen rendben volt tartva, minden a látogatók és a különböző multságok résztvevőinek kényelmét szolgálta. Nevicke, a közkedvelt üdülőövezet fogalommá vált. Nem véletlen, hogy a város és a környék egyszerű népe 1899-ben a vár alatt ünnepelték meg az első május elsejét. Ennek emlékét őrzi a várhegy alatti mezőn szovjet időben állított emlékkő.

A PARK HANYATLÁSA

A Nagy Háború idején az emlékhelyet szinte teljesen tönkre tették. A várrom területén uralkodott állapotokról több lap megütközéssel számolt be. Lássuk a *Határszéli Ujság* már idézett számát: „Az egész világot megrázkód-tató 5 éves világháboruban elpusztult a neviczkei várban létesített minden

legkisebb tárgy. A rabló rombolásban azok a községek, amelyek a várat magukénak vallják, amint azt előzőleg említettük, nevezetesen: Neviczke, Ráhoncza és Ókemencze lakosai versengve vettek részt; elpusztították az eső ellen menedéket nyújtott három szaletlit, az őrtorony szobáját, a Wagner-emléket, az összes emléktáblákat, a szökőkutat vízvezetékével és betonmedencével, az ezüstlakodalmi emlékfákat, az őrtorony bádofedelét és vaskorlátjait, az összes lépcsőket, a bejáró nagy tölgyfahidat, az őrtoronyban őrzött többszáz – kivilágításhoz használt – lámpát, az összes finom zászlókat, kertészeti eszközöket és dacára annak, hogy mindenkinek tudomása volt arról, hogy hol keresendők a véghez vitt rablók és rombolók, senki a megtorló lépéseket nem tette meg.”

Trianon után az új csehszlovák hatalomnak nem volt fontos az oly sok munkával létrehozott, kicsinosított emlék helyreállítása, megtartása. 1923-ban a várat átadták az ungvári turistaklubnak. Ugyan 1924-ben a turistaklub állami támogatással némi felújítást végzett a romokon, átfedték a donjont és a déli félkör alakú bástyát. A donjonban még egy kis kápolnát is kialakítottak, de a várrom és környékének egykorvolt varázslatos idilljét nem támasztották fel.

AZ ANYAORSZÁGHOZ TÖRTÉNT VISSZATÉRÉS UTÁN

1939. június 29-én a nevickei vár belső udvarának falán az örökös ungi főispán tiszteletére emléktáblát avattak fel. Az avatóünnepséget nagyszámú közönség jelenlétében tartották meg. Az eseményről az MTI tudósított: „Bercsényi Miklós híres nevickei várának falán, díszes külsőségek között, emléktáblát lepleztek le annak emlékeztére, hogy az elszakított északkeleti Felvidék visszatért az anyaországhoz. Nemcsak a szomszédos Ungvárról, de Budapestről is igen sok turista érkezett Nevickére. Dr. Lukács Géza, a Magyar Turista Egyesület ungvári csoportjának elnöke, ismertette a nevickei vár történetét, majd Vörös Tihamér országos alelnök ünnepi beszéde után megtörtént az emléktábla leplezése.”

A *Turisták Lapja* 1939/8. számában pedig részletesen beszámolt az avatásról:

„Vörös Tihamér központi alelnök ünnepi beszédében a turistaság jelentőségét, közérdekű működését és a turistaságnak és az erdészetnek a természetvédelem és a természetszeretet fejlesztése érdekében végzett és végzendő együttes hasznos munkásságának szükségességét vázolván, – a takarólepel lehullása közben a Magyar Turista Egyesület nevében átadta az emléktáblát a m. kir. erdőkinestárnak.

Az MTE által felavatott emléktábla Vörös Tihamér felvételén a Turisták Lapja 1939/8. számában

A tábla szövege a következő:

**„Nevickevár alapításának ideje ismeretlen.
Valószínűleg a tatárjárás után épült és királyi vár volt.
Róbert Károly 1312-ben Drugeth Jánosnak,
Rudolf király 1580-ban Drugeth Györgynek adományozta.
I. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1644-ben elfoglalta és lerombolta.
A Drugeth-család fiágának kihaltával (1684)
leányágon Bercsényi Miklósé lett.
1711 óta a kincstár tulajdona.
Ezt az emléktáblát II. Rákóczi Ferenc hűséges vezérének,
Gróf Bercsényi Miklósnak emlékezetére,
az elszakított északkeleti Felvidék visszatérésének**

esztendejében emelte a Magyar Turista Egyesület.”

Ezután Sáránszky Pál, a MTE csepeli Osztályának ügyvezető elnöke a szívekben mély hatást kiváltó szavak kíséretében adta át az Osztály ajándékát, egy szép országcímeres zászlót a vár urának, az erdőkincstár képviselőjének, hogy e zászló lobogása emlékeztesse a vár alatt haladókat a magyar turista áldozatkész hazafiasságára. – Úgy az emléktáblát, mint a zászlót szép szavak kíséretében Mocsáry Béla főerdőtanácsos vette át az erdőkincstár nevében.”

Sajnos, mára ez az emléktábla sem maradt meg, valószínűleg a szovjethatalom pusztításának esett áldozatul. Alekszandr Dzemdasz személyes közléséből tudjuk, hogy csapatuk a feltárások során megtalálta ennek az emléktáblának egyes, apróbb darabjait.

Szomorúan konstatálhatjuk, hogy a nevickei vár falán egyetlen magyar emléktábla sem maradt fenn az utókor számára.

A SZOVJET KORSZAKBAN ÉS MA

1958-ban az egykori Wágner-park területén megkezdődött egy pionírtábor (*üttörőtábor; gyermeküdülő*) építése. Azonban ebben az időben alakult meg a Komszomol (*kommunista ifjúsági szervezet*) által működtetett Szputnyik Nemzetközi Ifjúsági Utazási Iroda. Ezért az eredeti terveket megváltoztatva, ezen a helyen Verhovina néven nemzetközi ifjúsági tábort alakítottak ki. A tábor területén igyekeztek az egykori szépen kiépített park maradványait rendbe hozni, még a szökökút is működött. Az 1960–70-es évek fordulóján pedig a vár romjain lemergi (*lvivi*) restaurátorok némi konzervációs munkálatokat végeztek.

A 160 ágas, emeletes főépületben és mellette, a hegyoldalban felépült 20 hatszemélyes bungalóban a szovjet ifjúság kivételezett tagjai mellett a „testvéri” szocialista országok, néha-néha pedig a nyugati kapitalista országok fiataljait látták vendégül. Az első turistacsoportok 1962. június 26-án költöztek be a táborba. A Verhovinában a szovjet birodalom végnapjait megelőzően is pezsgő tábori élet folyt. Fennállásának 45 éve alatt közel 480 ezer fiatal számára nyújtott felejthetetlen élményt.

A rendszerváltással a szovjet idegenforgalmi rendszer is darabjaira hullott, így a nevickei ifjúsági tábor is a tulajdonlasi perpatvarok áldozata lett. Hosszas vajúdas után, végül 2013-ban egy új tulajdonos hozzájárított a szállodaépület átépítéséhez, és egy modern üdülő létrehozásához. Ez azonban még nem fejeződött be.

Az egykori Verhovina tábor főépülete

2011-ben az Ungvári Állami Erdőgazdaság és a magyar Országos Erdészeti Egyesület ukrán és magyar erdészek valamint politikai személyiségek részvételével Wagner Károlynak emlékkövet állítottak. Az ókemencei kőbányából származó háromtonnás kötömbön egy 100x60 cm-es, csiszolt bazalttábla két nyelven hirdeti a neves erdész nagyságát. És az az emlékjel talán egy kicsit a nevickei vár környékének egykorvolt gazdag, a magyar történelem szerves részét képező örökség előtt is tiszteleg.

2018-ban döntöttek a vár restaurálásáról. Állami költségvetésből először a két torony felújítását vették tervbe. Ez magába foglalja a tetőzet, a falak, a nyílászárók, az erkélyek műemlékvédelmi szempontok szerinti, szakszerű rendbehozatalát. A munkálatok a 2020-as járványos időszak ellenére sem álltak le. Reméljük, vidékünk eme nagyon értékes, de felettébb titokzatos építészeti emléke hamarosan szép külsőt öltve, tartalommal megtöltött belső terek kialakításával áll majd a látogatók rendelkezésére.

Az archív képeslapok a szerző gyűjteményéből származnak, a fénykép-felvételeket a szerző készítette.

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUPVI- ÉS GULÁG-TÁBOROKBAN

(FOLYTATÁS, V. FEJEZET)

KÁRPÁTALJA SZOVJETIZÁLÁSÁNAK ÁLDOZATAI: ELÍTÉLT NŐK A GULÁGON 1945–1970 KÖZÖTT

Az 1944 ősztől kezdődő erőteljes szovjetizálás áldozataivá gyakran ártatlan, jóhiszemű emberek váltak. Az eddigi források szerint, a Sztálin-korszakban 3-tól 25 évig terjedő szabadságvesztésre több mint félezer kárpátaljai nőt ítéltek el, sokaknak a további sorsa ismeretlen.

Abban az időben elég volt egy két értelmű viccet is elmesélni, a „fálnak is füle van” alapon, máris hívták az illetőt a „beszpekára” (KGB-re). Ilyen élményeiről számolt be az ungvári képzőművész, **Danielovics Emmi** önéletrírásában. Mint írja: „*Mindenki mindentől és mindenkitől félt. Megvolt rá a jó oka. Az illetékesek éjszaka felköltötték a lakásukon az embereket, néha az utcán kaptak el egyeseket, és betuszkolták őket a fekete autókba. Ezeknek a szerencsétleneknek rendszerint örökre nyoma veszett. Jobbik esetben 15-20 év múlva tértek haza a Gulágról. Ezek az elhurcolások bírósági tárgyalás nélkül történtek.*”¹

1. LÁGERKRÓNIKÁSOK

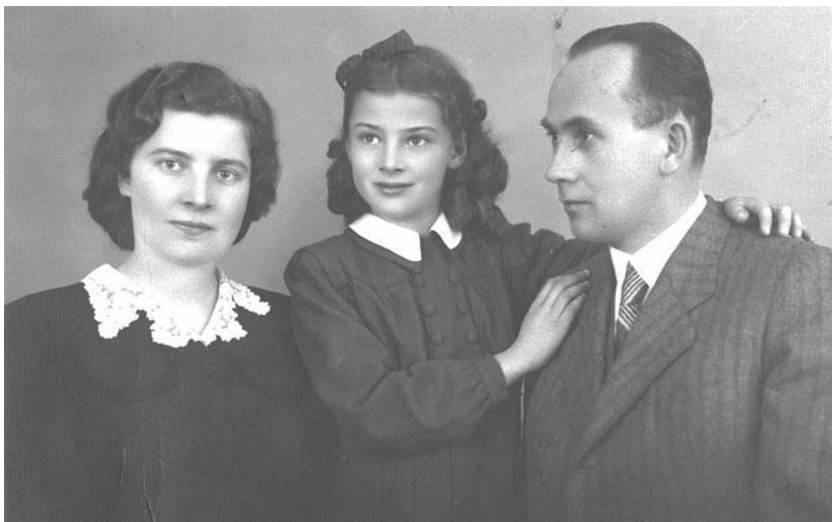
A lágerben keletkezett és utólag megfogalmazott írásokból Kárpátalján több gyűjteményt is megjelentettem.² A férfiak mellett a lágerkrónikás nők is hűen tükrözik a szívbe markoló, átélt szomorú eseményeket.

¹ DANIELOVICS Emmi: *Tiszaborkuttól Ungvárig* (önéletrírás). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003, 74. o.

² *Istenhez fohászokodva... 1944 Szolyva*. Verses levelek, imák a sztálini lágeremből, 1944–1957. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót, a kronológiát írta Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992, 84. o. Ugyanaz bővített kiadásban 1994. Lásd még: „*Uram... segíts haza minket...!* Lágerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágeremből (1944–1959). Összeállító: Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017, *Kárpátaljai magyar nők a Gulágon* (történetek, visszaemlékezések, emlékiratok). Összeállította és az életrajzi jegyzeteket írta: Dr. Dupka György. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017.

A kárpátaljaiakkal is kapcsolatban állt anyaországi elítéltek közül példaként említem **Karig Sára** (1914–1999) politikai fogoly sorsát, aki a későbbiekben ismert magyar műfordító lett. Őt 1948-ban a szovjet katonai kémelhárítás hamis vádjával, elítélés nélkül kényszermunkatáborba deportálták. Emlékezetesebb rabállomásai: Lemberg és Vorkuta. Rabszolgaként több ezer nő sorsában osztozva, ezekben a lágerekben dolgoztatták. Öt évi rabság után, 1953-ban térhetett haza. Fogságának legszomorúbb élményeit a vorkutai lágerben örökítette meg, amely *Sarkövezet*³ címmel csak a rendszerváltás után, 1995-ben látott napvilágot. **Karig Sára** a „fejbeírás” tényét egyik vorkutai versében megerősíti: „*A költő itt a hóban ír/ mert nincs papír. / a jég hátán senki sem él, / kemény a tél. / S a lét csak tárgyi tévedés: / az érv kevés. / ha él, ha vall, ha néha sír, / a hóba ír, / hogy itt is költő- és magyar - / és jót akar, / hogy itt is hinni, írni mer, / hogy írni kell.*”

Karig Sárával együtt raboskodott Vorkután a Gulágot megjárt ungvári **Mészáros Sándorné - Murányi Georgina Ivanyivna** - (Novoszselica, 1909–2001) néptanítónő.

A szovjetek bevonulása után az NKVD által szétvert ungvári Mészáros-család. A 8 évre ítélt perecsenyi főerdész férj, Mészáros Sándor 1947-ben halt meg egy donyecki rabkórházban. A tanító feleség, Mészáros Sándorné Murányi Georgina hat évet a lágerben, 3 évet száműzetésben töltött.

³ KARIG Sára: *Sarkövezet*. versek. Philobiblon, Bp., 1995.

Amikor **Mészáros Sándor** - Olekszandr Kirilovics - (Zavadka, 1902) perecsenyi mérnököt, főerdészt 1945. júliusban letartóztatták, lányuk kilenc, fiuk két éves volt. Azzal vádolták, hogy munkája során az erdőben partizánokra vadászott. A bíróság hamis tanúvallomások alapján 1945. november 5-én 8 év „katorgára” (kényszermunka) és 5 év szabadságvesztésre ítélte. Akkor még nem tudta, hogy ez csak a szenvedései kezdetét jelenti. A GULÁG-rabságba hurcolt **Mészáros Sándornét** Ungváron tartóztatták le szintén koholt vádak alapján. A Kárpátontúli Ukrajna Különleges Bírósága 1947. december 15-én 6 évi szabadságvesztésre, 3 évi száműzetésre ítélte. Azzal vádolták, hogy szovjethatalmat gyalázó kijelentéseket tett néptanítóként saját munkakörében. Az 1956-os amnesztia idején sem jöhetett haza. Száműzetésben élt Ivano-Frankovszk közelében. Csak a hatvanas években kerülhetett Ungvárra, 9 év után találkozhatott rokonainál nevelődött lányával és fiával. Munkácson élt⁴ bekövetkezett haláláig. Mészáros Sándort 1990-ben, feleségét 1991-ben rehabilitálták.⁵

Karig Sára biztatására (szabadulásuk után is leveleztek egymással) magyarul megírt emlékiratát 1991. február 13-án fejezte be. Az eredeti szövegét az amerikai katolikusok kezdeményezésére 1998. április 20-án lefordították ukrán nyelvre. Az 1999. augusztus 10-én ukránból orosz nyelvre átültetett kéziratot a New England Publishing Co. nyomda adta ki. Kéziratának részleteit angolul is terjesztették a nyugati világban. Magyarul az ungvári Intermix Kiadónál látott napvilágot *Elrabolt éveim a GULAG-on* címmel, 1999-ben.⁶

Emlékiratában többek között a fogolynők hétköznapi sorsáról így ír: „*Innen egy távolabb fekvő, nagyobb lágerbe kerültem. Itt egy **Jakovlev Lina** nevű asszony brigádjába osztottak be, ahol mélyfűrási munkálatokban kellett segídkezmem. Ez a nő csak úgy volt hajlandó dolgozni, ha férfiszeretőt biztosítottak számára a központi lágerből. Ebből a célból összeeszkábáltak számára egy kis viskót. A nehezebb munkákhoz férfirabokat is küldtek, aminek aztán látható eredménye lett, ugyanis több nő teherbe esett, és a lágerben születtek meg gyermekeiket. Tudok azonban nem egy esetről, ahol a világra hozott csecsemőt belefojtották a pöcegödörbe vagy a közeli csatornába.*”⁷

⁴ Helytállásáért 2000-ben vehette át a Magyar Köztársaság Elnöki Aranyérmét.

⁵ *Reabilitovani istorieju* (Rehabilitálta a történelem) Zakarpatszka oblaszty. Knyiga persa, Vat Vidavnicтво Zakarpattye, Uzsgorod, 2003. 486-487. old. A továbbiakban: RI, I. 2003...

⁶ MÉSZÁROS Sándorné művei: *Istorija moej zhizni. Dokumental'naja povest'. Oformljenije Ljubovi Levinoj*, Izdatelstvo Karpati Uzsgorod–Boston, 2000. (Ukránul, oroszul), *Elrabolt éveim a GULAGON*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000., *Elrabolt éveim a Gulágon*, előszó: Kátainé Szilvay Ingrid; Egy büszke utód, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2005.

⁷ MÉSZÁROS Sándorné: *Elrabolt éveim a Gulágon*. Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2005. 79.

A hajadonok közül is többen a szovjet börtönlágerekben váltak anyává, itt születték meg gyermekeiket. Aztán szabadulásuk után a szovjet gyermekotthonokba került csemetéjüket felkutatták, magukhoz vették és felnevelték őket.

A GULÁG-munkatáborokat megjárt kárpátaljai magyar nők, illetve a nyugat-ukrajnai polgári vagy politikai vétséget elkövetett „tenyeres-talpas parasztasszonyok” sorából kiemelkedik *Mandrik Erzsébet* (1931. február, Visk) viski gazdászlány megrendítő sorsa, élettörténete, amelyről az általam kiadott *A pokol bugyraiban* című emlékiratában őszintén és nyíltan beszámolt. *Mandrik Böskét* 14 évesen egy orosz határőrtestet szülőfalujában, Visken megerőszakolta. A lilomtipró tisztet *Mandrik Erzsébet* apja agyonverte, majd ezután átszökött Romániába, ahol a szatmári falvakban *Viski Jóskaként* ismerték, ott is halt meg.

A KGB szovjet biztonsági szolgálat nyomozó tisztjei a szerencsétlen, megerőszakolt lányt az apa helyett letartóztatták, a huszti bíróság 10 évre ítélte, később a lágerőrök Lembergől Szibériáig többször megerőszakolták.

Érdekes, hogy a fentebb idézett *Mészáros Sándornéhoz* hasonlóan *Karig Sárával* őt is összehozta sors. Az NKVD lemergi 25. sz. gyűjtő és továbbító börtönláger⁸ rabkórházában egy ideig ápolónőként *Karig Sárával*⁹ együtt dolgozott, tudniillik az egészségügyi részleghez tartozóknak szabadabb mozgásuk volt. Közös főnökük a 10 évre elítélt *Fatán János*¹⁰ elítélt munkácsi orvos volt,

⁸ A hírhedt börtönláger, amelyet a városszéli egykori huszárskaszárnya területén alakítottak ki, 1938-1941 között az NKVD felügyelete alatt állt; 1941-től 1944-ig a Gestapo a terület szomszédságában fekvő, korábban főleg szegény zsidók lakta külvárosi negyedet (Zamarastynów, Zamarasztyniv) jelölte ki gettónak, valamint a szóban forgó területet is részévé tette. 1944-1955 között a SZMERS/NKVD/belügyminisztérium 25. sz. gyűjtő és továbbító börtönláger volt. A közép- és kelet-európai országokban és Nyugat-Ukrajnában, köztük Kárpátalján (főleg a szovjet katonai törvényszék, a rendkívüli bíróságok, az NKVD különleges tanácsa által, a szovjet Btk. 58-as paragrafus alapján) több évi szabadságvesztésre ítélte, ún. szovjetellenes elemeket gyűjtötték itt össze, és vitték innen Szovjetunió szerte az NKVD Gulag javító-nevelő kényszermunkatáborába. 1944-1955 között mintegy félmillió elítélt fordult meg itt. A Lemberg környéki településeken is működtek kisebb-nagyobb gyűjtőhelyek a központi börtönláger részlegeiként. 2010 óta az egykori börtönláger helyén múzeumot létesítettek. Létrehozásáról 2010-ben Lviv város tanácsa hozott döntést. A 805 négyzetméteres múzeum területén négy részleget alakítottak ki. 1.) Avanzóna, 2.) a totalitarizmus sétánya, 3.) a 25 sz. börtönláger. 4.) parkoló. Első igazgatója Tarasz Csolij. Az embertelen körülmények, járványos betegségek miatt elhunytak holttestét titkosított tömegsírokban hantolták el; 2015 óta több ilyen feltártak. Lásd <http://territoryterror.org.ua/en/museum/25/>, letöltve 2019. január 10.

⁹ Karig Sára: A szerencse lánya. Életinterjú, készítette Bakonyi Éva. Magvető, Budapest, 2019.245-251.

¹⁰ Fatán János /Ivan Ivanovics Fatan (Veléte, 1897-Munkács, 1959?), orvos, az 1920/21-es tanévben végzett a budapesti tudományegyetemen. 1940. december 20-tól Munkács város tisztifőorvosa. Egykori munkácsi lakosként 1946. december 16-17-én a Kárpátmelléki Határőr katonai alakulat hadbírósa 10 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.

aki később a 16 éves viski lányt rabtársai életmentéséért cserébe, szexuális kapcsolatra kényszerítette. Mint hajadon a leMBERGI börtönlágerben vált ő is anyává: „1948 október 4-én világra hoztam a gyermekeket. Fiú lett, a Sándor nevet adtam neki. A lágerben Alekszandrként tartották nyilván. A szülés nehéz volt, majdnem elvéreztem. Később, amikor kissé magamhoz jöttem, nem tudtam a kisfiamat szoptatni, mert nem volt tejem. A mellem bedagadt, hiszen nem tudtam, mit kell ilyenkor csinálni; nem volt, aki kioktasson. Megoperáltak: a műtét nyoma ma is látszik a mellemen. A gyerek mellé dajkát fogadtam, hogy el ne pusztuljon szegényke. Egy orosz asszonynak bőven volt teje ő szoptatta a gyermekeket.

A műtét után, amikor úgy-ahogy magamhoz jöttem, elvállaltam mindenféle munkát, hogy meg tudjam tartani a dajkát. Végül a kenyéradagom felét adtam oda neki; csakhogy szoptassa a fiamat. (...) A gyermekeket elszedték tőlünk. A többi anya sírt, nekem annyi erőm se volt, hogy tiltakozni próbáljak (...)”

A további fejezetekben leírja, hogy 1956-ban amnesztiával szabadult. Hosszú kutakodás után Közép-Szibériában, a Krasznojarszk kormányzóság egyik Jenyiszaj folyó menti gyermekotthonában megtalálta 9 éves fiát, erről szívszorító sorokban számolt be: „1956 márciusában végre levél jött a Vöröskeresztől: megvan a fiam! Megírták, hogy egy szibériai gyermekotthonban él, mellékeltek a pontos címet is, amelyen megtalálom őt. Azonnal indulni akartam érte, de lebeszéltek, mondván: tavasz előtt semmiképpen el ne induljak, mert az úttalan utakon úgysem érnék oda. (...) Április végén megelégettem a várakozás okozta feszültséget. Kértem egy hét szabadságot és elindultam a fiamért. Jenyiszajszkig vonattal utaztam, ott egyenesen a milíciára mentem. Felvilágosítást kértem arról, miképpen juthatok el a gyermekotthonba. (...) Megmutatták, hol találok a gyermekotthont. Fákka körbe vett épület volt, alig látszott. (...)

Kutatva néztem az asztalnál ülő gyerekek arcába. A nevelő odalépett az egyikhez, megigazgatta rongyos, foszlott ruháját „Ő lehet az” – villant bennem a felismerés. Rákiáltottam: „Fiam!!”.

A nyakamba ugrott, megölelt, magához szorított. Letépnem sem lehetett volna rólam, Mind a ketten sírtunk. (...) Megöleltem, magamhoz szorítottam és mondtam neki: „Édes gyermekem, megyünk haza!”¹¹

Lembergben tábori orvosként működött, majd szabadulása után visszatért Munkácsra, és a helyi poliklinikán folytatta hivatását. 1959-ben rehabilitálták. További sorsa ismeretlen. Közismert az is, hogy Mandrik Erzsébet elítélt szeretője volt, viszonyukból Sándor/Alekszandr (Riskó Sándor a nevelőapja nevét vette fel) nevű fiúgyerek született, aki még Beregszászban ma is él, Mandrik Erzsébet szabadulása után Fatán doktorral az ötvenes évek elején megszakította a kapcsolatot. Ezt a későbbiekben mesélte el nekünk.

¹¹ Lásd bővebben internetes elérés itt: <http://mek.oszk.hu/17900/17947/17947.pdf>

A szibériai Krasznnojarszkból a 6 ezer kilométert elszántan és kitartóan tette meg. Útközben éheztek, fáztak, azonban a jóemberek segítségével szeretett szülőföldjére eljutott, és a börtönlágerben született fiúgyermekével szerencsésen hazatért a meghurcolt családjához Viskre. Majd férjhez ment, családjával Beregszászban telepedett le, lágeréveiről 2 könyvet¹² írt.

A szovjethatalom első éveiben a politikai tartalmú naplóírás is szovjetellenes bűncselekménynek számított. A beregszászi belügyisek ehhez hasonló cselekedetért vonták felelőségre *Nagy Margit – Margarita Valentinyivna* – (1922) nagyberegi 23 éves, magyar nemzetiségű, alapiskolai végzettségű, pártunkívüli, háztartásbeli hajadont. A vád: bűnszövetkezetben elkövetett szovjetellenes agitáció. Bűntársa, *Fancsik Tihamérné Híres Ida*, háromgyermekes asszony. A fiatal lány még a háború alatt barátnőjéhez költözött, mivel annak magyar csendőr férje ebben az időben a fronton teljesített szolgálatot. Őket a helyi túlbuzgó kommunisták (*Weisz Miksa, Marinka Bertalan, Vokán József*) jelentették fel.

Nagy Margitot 1945. május 24-én tartóztatták le, a házkutatás során megtalálták naplóját, mint bűnjelet, bizonyítékot elkobozták. Az Ungvári Különleges Bíróság 1945. december 3-án népellenes tevékenység folytatása vádjával 3 évi szabadságvesztésre ítélte.¹³ A belügyminisztérium alá tartozó szibériai Pecsora javító táborba szállították. A táborban nehéz fizikai munkát végeztek a nőekkel: kubikoltak, vasutat építettek, fát vágtak, nyáron füvet kaszáltak stb. 1947-ben április 19-én amnesztiával szabadult.¹⁴ 1991-ben rehabilitálták.

Mandrik Erzsébet. A pokol bugyraiban. Egy viski parasztlány a sztálini légerekben című emlékiratának borítója

¹² MANDRIK Erzsébet. *A pokol bugyraiban. Egy viski parasztlány a sztálini légerekben.* - Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997. Ugyanó: *A pokol tornácain.* Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 172. Ungvár-Budapest, 2007., 124 oldal

¹³ RI, I. 2003. 527.

¹⁴ DR. SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY Ibolya: „Amiről sokáig beszélni sem volt szabad. „Lapok Nagyberg meg nem írt történetéből. In: A kommunizmus áldozatai – 2015. 130-153 old. Tárolt változata: <http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2017/01/A-kommunizmus-aldozatai-2015.pdf>

1944 október 26-tól kezdődő esemény leírása az akkor körül-
tem lévő legszűkebb körben.

Reggel úgy 8 óra tájban haza mentem Fanesikéktől azt a
hírt hallva, hogy körülbelül délután 2 órára itt lennek az
csanak. Minthát én nem, Katóék sem hittek ottakara.

Tauska nini mondta, mikor eljöttem, ha valami komolyabb
dologot hallok; jöjjetek te is én megigátem, hogy lejövök.

Dolgom körbe (már amilyen dolog lehet egy ilyen házi utón)
kitekintek a roba ablakon látom a magyar katonákat a
toronyba viszik a telefon drótot... Dél tájban meghalottam az
első öggyű lövést, éppen a kertbe voltam. Beszéltek a hárból.
Egy hírsít megriantott lennünket. Edesanyámék kériültek a
bunkerek én pedig a legszűkebbeket magamhoz vevé
jönni akartam Tauska niniékhez. Edesanyám nem akart el-
engedni hogy együtt legyünk minden. De én azt mondtam,
edesanyám tessék a jó Istenre bízni a soromat, mennem
kell, Tauska ninit nem hagyhatom magára a három öggyűkkel
együtt. Eljöttem. Mikor jöttem láttam Kovács László előtt magyar
katonákat láttam seherekkel együtt. Hogy eljöttem Tauska
ninit megelégedve láttam, megigátem belégyárad láttam...
Ekkor jött két magyar katona harjánk a sietéstől, igazán jól

A Nagy Margit által vezetett napló első írott oldala.

Forrás: Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára
7. fond, C-54. ügyirat, tárgyi bizonyítékok csomagja¹⁵

¹⁵ Dr. Szamorovszkyné Nagy Ibolya: „Amiről sokáig beszélni sem volt szabad” Lapok Nagybereg meg nem
írt történetéből. <https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2017/01/A-kommunizmus-%C3%A1ldozatai-2015.pdf>

Fancsik Tihamérné Híres Ida - Ida Georgijivna - (Dombó/Dubove, Técsői j. 1914) alapiskolai végzettségű, pártonkívüli, háztartásbeli, nagybereg-i lakost 1945 nyarán tartóztatták le, miután a fentebb említett barátnője, **Nagy Margit** már az NKVD ungvári börtönében sorozatos kihallgatásokon esett át. Az Ungvári Különleges Bíróság 1945. december 3-án¹⁶ **népellenes tevékenység folytatása vádjával 2 évi szabadságvesztésre ítélte. Donbászra szállították**, először a szénbányában, majd legyengülése után a varrodában végeztettek vele kényszermunkát. 1947-ben szabadult. A lágerben szerzett betegségét legyűrve gyermekeit özvegyként felnevelte. 1991-ben rehabilitálták.

2. ELÍTÉLT KÁRPÁTALJAI ÉS MAGYARORSZÁGI NŐK SZOVJET KÉNYSZERMUNKÁN

Az NKVD- és a SZMERS-különítmények anyaországi magyar nők tucatjait is letartóztatták. Koholt vádak alapján az ítélet akár 10-25 év is lehetett. A magyar hatóság közreműködésével hurcolták el őket a Gulágra.

A politikai vonalon elítéltek csoportjába tartozott mások mellett **Marczin Borbála** (1927–2015) fiatal budapesti lány is, akit 1946. január 30-án a 7. Szovjet Gárdahadsereg katonai törvényszéke kémkedés vádjával – társaival együtt – tízévi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Mintegy 7 évet raboskodott Norilszkban (Norilag), ahol a kényszermunkatábor-rendszer tíz lágerében közel kétszáz ezer foglyot, köztük negyvenezer nőt őriztek. 1953. decemberben, az utolsók között érkezett Magyarországra.

Akár iskolai tanprogramokban is szerepelhetne a meghurcolt, megerőszakolt **Rohr Magdolna** (Bátaszék, 1928–2007) Gulág-túlélő története is, akit koholt vádak alapján egy nap eltéréssel (1946. január 30-án) a szovjet katonai törvényszék szintén tízévi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Az alig 17 éves sváb lány 7 évet raboskodott Donbasz, Tajset, Bratszk, Zajarszk munkatáborokban, a fiatalság legszebb éveitől megfosztva, 26 éves korában szabadult. Erre így emlékezett Rohr Magdolna lánya, **Nagyné Pintér Jolán**: „*Sztálin halála után felcsillant a remény, hogy hazatérhetnek az elítéltek. Az ukrainjai Lembergben fél évet vártak arra,*

¹⁶ RI, I. 2003. 695.

hogy hazájuk visszafogadja őket. Itt egy jóképű, magas, fiatalon megöszült fiatalember kezdett udvarolni anyukámnak. Leventeként esett fogságba, húsz évre ítélték. 1953 decemberében futottak be azok a vonatszerelvények, amelyek a Szovjetunió kényszermunkatáboraiából hozták honfitársainkat. Így érkezett haza közel tíz év után immár jegyespárként, Rohr Magdolna és Pintér Károly. És velük jöttem én is, beteljesedett szerelmük gyümölcseként, igaz még csak magzati állapotban, pedig a velük együtt hazatért asszonyok többségének nem adatott meg a gyermekáldás. Tulajdonképpen valóságos csoda, hogy élek.”¹⁷

A rendszerváltozás után a túlélőkkel együtt kezdeményezték a Gulagon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány létrehozását, amelynek elnöki tisztségét haláláig **Pintér Károlyné Rohr Magdolna** töltötte be. Legnagyobb cselekedetük, az, hogy a budapesti V. kerületi Honvéd téren 1993-ban emlékművet állítottak a Gulag áldozatainak. A carrarai márványból és ólomból készített *Emberkereszt* című alkotást *Veszprémi Imre* szobrász készítette. Édesanyja halálát követően **Nagyné Pintér Jolán** vállalta azt a küldetést, amelyet szülei és sorstársai elkezdtek. A Gulag Alapítvány elnökeként azóta is sikeresen folytatja mindazt, amit szülei elkezdtek.

Rohr Magdolna sorstársai közül például **Szikszay Edit** (Szombathely, 1924–1997) hajadon 24 éves korában, 1949 februárjában koholt vádak alapján hazaárulással, kémkedéssel vádolták, és 25 évre ítélték, mint a Szovjetunió elleni kémet. Szibériába vitték, erdőirtáson dolgozott. 1955. november 25-én ért haza. A későbbiekben tanárként, néprajzkutatóként lett ismert.

Az elítéltek közül többen a hírhedt uráli női táborba, nevezetesen Nyiznij Tagilba kerültek, ahol a bányákban, kolhozokban, útépitésnél lélektipró fizikai rabmunkára kényszerítették őket. Köztük volt **Beleznay Rozália** is (Nagyatád, 1910. június 7.), **Sztankó Mária Terézia** tisztviselőnő, akit szovjetellenesség miatt szülővárosában tartóztattak le. 1945. május 22-én Grazban a katonai törvényhozás golyó általi halálra ítélte, de az ítéletet 25 évi kényszermunkára változtatták. A kínzások következtében megrokkant, 9 éven át rokkantlágérben raboskodott, 1953 decemberében szabadult. **Fintor Józsefné Molnár Terézt** (Nagykanizsa, 1928) az NKVD katonai különítménye 1945 novemberében Vasvár közelében tartóztatta le. Egy katonai teherautóval, amelyen már „összegyűjtött” magyar férfiak és nők voltak,

¹⁷ Nagyné Pintér Jolán: Köszöntő. <https://gulagalapitvany.hu/rolunk/>

az ungvári börtönbe vitték, és az 54. paragrafus (14). pontjai alapján 10 évre ítélték. Büntetését Kolimán (Magadan, Szuszuman) töltötte le. 1953. december 3-án térhetett haza Magyarországra.

Szovjetellenes agitációért bűnhődött **Horvát Erzsébet** (1910, Beregszász) debreceni és **Rziman Terézia** (Budapest, 1897) munkácsi lakos. A 90-es években rehabilitálták őket.

Az MVSZ Határőrhadserég kárpátaljai körzetének haditörvényszéke – a nép ellenségének bélyegzett – **Arany Etelt** (Pély, Magyarország, 1919.), a kigyósi iskola tanítónőjét 1952. január 6-4. közt 25 év szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták.¹⁸

Az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztérium Különytáncsa Ungváron tárgyalta **Nagy Klára** (Budapest, 1930) magyar, budapesti lakos ügyét, 10 év szabadságvesztésre ítélte el 1947. december 6-án.

A magyar nőkről még nem készült teljes lista, ez a feladat a jövő kutatóira vár.¹⁹

3. A KOMMUNIZMUS NŐI ÜLDÖZÖTTJEI A HAD- ÉS A NÉPBÍRÓSÁGOK ELŐTT

Kárpátalján 1944-től 1953-ig, Sztálin vezér haláláig, legalább 10 féle bíróság működéséről tudunk. Kiemelt célfeladatuk volt, hogy leszámoljanak azokkal a másként gondolkodó emberekkel, akik akadályozhatták volna az erőteljes szovjetizálást a térségben.

1944–1960 között működött a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága, majd 1946-tól a helyébe lépő Kárpátaljai Területi Bíróság, a Lvovi (Lemberg) Vasút Vonal Bírósága, az SZSZKSZ állambiztonsági minisztériuma melletti külön tanácsa, a 4. Ukrán Front Hadbírósága. A későbbiekben szerepét átvette az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósága stb.

Az NKVD, majd a KGB és a SZMERS Kémelhárítás nyomozati osztályaitól függött, hogy a nyomozati anyagok alapján kit küldenek a bíróság elé, és kivel szemben szüntetik meg a nyomozást.

¹⁸ RI, I. 2003. 160.

¹⁹ Lásd. a témával érdemben: (*Magyar nők a Gulágon* Sára Sándor 3 részes dokumentumfilmje) foglalkozott. A három rész alcíme: *Mikor vittek Szibéria felé... (96 perc)*, *A nép ellenségét ávtem (102 perc)* és *Hallgatásra ítélve (101 perc)*. Az 1992-ben bemutatott film a GULÁG-GUPVI táborokba hurcolt magyar nőkről szól.

Joguk volt ahhoz is, hogy bírósági ítélet nélkül nőket is munkatáborokba irányítsanak.

Másik fő feladatuk volt a látókörükbe került delikvensek figyelése, zaklatása és további elkövetők felkutatása. Ez a folyamat a Gorbacsov-éra kezdetéig tartott.

A nőket is elítélő szovjet katonai törvényszékek, népbíróságok

№	Ítélelhozó testületek	Ítélelhozatal időszaka	Elítélt, fő
1.	Az NKVD Különleges Tanácsa	1940–1942	385
2.	A 4. Ukrán Front katonai törvényszéke	1944–1945	8
3.	Rendkívüli Bíróság (Kárpátontúli Ukrajna)	1945–1946	16
4.	Az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztérium Különtanácsa	1947–1953	16
5.	Az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírószága	1946–1953	84
6.	Kárpátaljai Területi Bíróság és járási, körzeti és regionális bíróságok	1946–1970	89
Összesen:		1940–1970	603

A 4. Ukrán Front Hadbírószága, 1944–1945. Még Csap alatt dörögtek a nehézfegyverek, amikor a szovjet különleges egységek megkezdtek a kárpátaljai települések „átszűrését”. Az akció folyamán szovjetellenességgel megvádolt békés polgárokat, köztük nőket is begyűjtöttek, akik közül többen különböző tisztségeket viseltek a Horthy-korszakban.

Az eddig felkutatott adatok szerint már 1945. január elején a 4. Ukrán Front Hadbírószága elé állítottak nőket is. 1945. január 4-én az orosz zsidó családból származó 47 éves *Abramov Jevdokija* (1898) ungvári lakost a magyarok, németek javára történő kémkedés vádjával 15 évre ítélték el. 1994-ben rehabilitálták.²⁰

Ungváron „*illegális helyzetben tartózkodó*” galíciai testvérpárt, a 22 éves *Vladiko Irinát* (1925) és a 18 éves *Vladiko Natáliát* (1928) szovjet-

²⁰ RI, I. 2003. 152.old.

ellenes propagandáért 1946. április 24-én a 4. Ukrán Front 38. Hadsereg Hadbíróháza az előbbi 20, az utóbbit 10 évi szabadságvesztésre ítélte. Őket 1992-ben rehabilitálták.²¹

Olyan esetekre is fény derült, amikor a letartóztatott személyek ügyében a nyomozást megszüntették, mégsem nyerték vissza szabadságukat, munkatáborba kerültek. A 4. Ukrán Front "Szmers" Kémelhárító Főosztály parancsnoka ilyen határozatot hozott 1945. január 22-én a Tiszakórádról származó, 31 éves **Gábor Ilona** (1913) Ungváron élő táncosnő²², és a lengyel nemzetiségű **Tatyínec Emília** (1918) munkácsi lakos ügyében²³, jóvátételi munkatáborba irányították őket. 1992-ben rehabilitálták.

Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága, 1945–1946. 1944. december 18-án a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa rendelet útján hozta létre. Az állambiztonsági szervek felügyelete alatt a Rendkívüli Bíróság a szovjet büntetőtörvénykönyv 58 cikkelye és legalább 15 alpontja alapján már 12 éves kortól ítélhetett bárkit 20-25 évre, sőt, golyó általi halálra is. A koncepciós pereket tartalmazó listák áttekintése után kijelenthetjük, hogy a „népellenesnek” megbélyegzett nőkkel is kegyetlenül leszámoltak.

A Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága az NKVD és a SZMERS vádirata alapján az elemi népiskolát végzett partizánparancsnok, **Vaszil Ruszin** elnökletével (nem kellett rendelkezniük jogi végzettséggel), **Ivan Andrásko** főügyész javaslatára 1945–1946 között – az eddig megtalált akták szerint – 13 nő (5 magyar, 4 ruszin 2 cseh, 1 lengyel és egy német nemzetiségű) ügyét tárgyalták meg, egy főt 2, három főt 3, két főt 5, egy főt 6, egy főt 7, négy főt 10 és két 2 főt 20 évi szabadságvesztésre ítéltek el. Az aktákból az is kiderült, hogy alapiskolai végzettséggel nyolcan, középiskolával öten rendelkeztek. Valamennyien pártonkívüliek, öt háztartásbeli, négy munkás, egy-egy könyvelő, gépíró, hivatalnok.

A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Elnöksége (elnök **Ivan Turjanica**) csak két ügyben módosította a Rendkívüli Bíróság ítéletét. Az egyikben a ruszin nemzetiségű **Kacsurovszka Hanna** (1922) huszonhárom éves ódávidházi, egykori magyar tisztviselőnőt a Rendkívüli Bíróság 1945. október 29-30-án golyó általi halálra ítélte. Szerencsére nem végezték ki, mert a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Elnöksége a halálos ítéletet nem hagyta jóvá, az ítéletet 10 év szabadságvesztésre módosította.

²¹ RI, I. 2003. 235.old

²² RI, I. 2003. 241.old.

²³ RI, I. 2003. 668.old.

Megjegyzem, ugyanezen a napon a huszonegy éves huszti **Bogdán Magdát** (1924) a nevezett bíróság 20 év szabadságvesztésre ítélte. Kilenc nap elteltével a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Elnöksége 1945. november 9-én felülbírálv a korábbi döntést, 10 év szabadságvesztésre mérsékelte.

A koncepciók perben ártatlanul elítéltek közül nagy port vert fel egy színészházaspár ügye. A csehországi, cseh származású színésznő **Apijári Anna** (1919) ruszin férjével, **Apijári Stefan** (Nagyberezna, 1919) színész-illuzionistával együtt kerültek a vádlottak padjára, a „népellenesség” bélyegét viselő színésznőre húsz évet, férjére 15 év kényszermunkát szabtak ki.

Az akták szerint szovjetellenes propaganda, kémkedés vádjával:

a lengyel **Brugos Bronyiszlava** (1908) ungvári lakost 1945. október 17-én 10 évre,

a ruszin **Popovics Jelizaveta** (1902) ungvári lakost 1945. április 24-én 10 évre,

a magyar **Bir Erzsébet/Alzsbeta** (Bótrágy, Beregszászi j. 1895) bótrágyi lakost 1945. október 1-jén 6 évre,

a cseh **Hupka Olena** (Turjasebes/Turja Bisztra, Perecsenyi j. 1916), ungvári lakost 1945. szeptember 6-án 5 évre,

a magyar **Gajda Erzsébet** (Ilosva, Ilosvai j. 1909) beregszászi lakost, könyvelőt 1945. augusztus 15-én 3 évre,

a magyar **Nagy Margit** (Nagybereg, Beregszászi j. 1922) nagybereg-i lakost 1945. december 3-án 3 évre,

a ruszin **Pas Júlia** (Bustyaháza/Bustino, Técsői j. 1925) bustyaházi lakost, gépiprónőt 1946. január 14-én 3 évre,

a magyar, **Fancsik (Fancsikai) Ida** (Dombó/Dubove, Técsői j. 1907) nagybereg-i lakost 1945. december 3-án 2 évre,

a magyar **Saller Róza** (Fehérgyarmat, Magyarország, 1902) beregszászi lakost 1945. január 10-én 7 hónapra ítélték el.

Valamennyiüket 1990–1992-ben rehabilitálták.

Az SZSZKSZ állambiztonsági minisztériuma kárpátaljai különtanácsa, 1947–1953. 1946. január 22-étől a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta Kárpátontúli Ukrajna, a továbbiakban a Kárpátaljai terület közigazgatását. A szovjet állambiztonsági szervek, az ügyészség, a katonai és a népbíróságok hivatalosan is az érvényben lévő törvények alapján hozzák meg ítéleteiket kárpátaljai nők ügyében is.

A SZMERS kémelhárítási szerv hatáskörében 1944. november 26-án létrehozott NKVD kárpátaljai külön tanácsa (később az SZSZKSZ állambiztonsági minisztériuma kárpátaljai külön tanácsa) hozott ítéleteket 1947–1953-ban. Ebből az időszakból ismertté vált 13 kárpátaljai nő aktája, akiket rehabilitáltak. A vád: hazaárulás, kémkedés, terrorcselekmény, diverzió, rongálás, szabotázs, szovjetellenes összeesküvés, szovjetellenes agitáció stb. A vádlottak padjára került nők közül 5 magyar, 6 ruszin, 1 zsidó, 1 amerikai, továbbá 5-en 10, 3-an 8, 1 fő 7, 2-en 2, 2-en 5 évre kerültek börtönlágerbe.

Ebben a kategóriában a politikai elítéltek legismertebb személyisége a magyarul is kiválóan beszélő ruszin-ukrán nemzetiségű **Manajló Teofilia-Mária O.S.B.M.** (Ungvár, 1920. március 28.) Szent Bazil-rendi apácanővér, ápolónő, ungvári lakos. A merénylet áldozatává vált boldog **Romza Tódor** püspök ápolója a munkácsi kórházban. **Sztálin** és **Hruscsov** parancsára a püspök meggyilkolása után a merényletet megszervezők (az NKVD, **Szudoplatov** tábornok irányításával) minden nyomot igyekeztek eltüntetni. Az apácanővér személyében bűnbakot találtak, akinek meghurcolása szorosan összefügg a főpásztor ellen kitervelt bűncselekménnyel. Az akkor 27 éves munkácsi kórházi főnővér a gyilkosság egyik koronatanúja, akit a hatóságok igyekeztek egyházi környezetétől teljesen elszigetelni. **Manajló Máriát** az NKVD 1948. január 28-án tartóztatta le szovjetellenes tevékenység vádjával. Kijevbe szállították, ahol fél éven át próbálták – eredménytelenül – rábizonyítani azt, hogy részt vett a püspök meggyilkolásában. Az SZSZKSZ állambiztonsági minisztériuma kárpátaljai külön tanácsa 1948. augusztus 21-én ártatlansága ellenére tíz év munkatáborra, öt év jogfosztásra, s vagyonek kobzásra ítélte. Betegen került a Mordvin ASZSZK egyik rabkórházába. 1955-ben engedték haza. 1989 áprilisában rehabilitálták. Bekövetkezett haláláig ápolónő Ungváron.

Az SZSZKSZ állambiztonsági minisztériuma kárpátaljai külön tanácsa által kémkedés vádjával

Balázs Ida (Makkosjánosi/Janosi, Beregszászi j. 1903) magyar, makkosjánosi lakos, 1948. február 14-én, 10 év,

Rziman Teréz (Budapest, 1897.) magyar, Munkács lakosa, felsőfokú végzettség, színésznő, 1950. október 29-én 10 év,

Canics Magdalina (Ungvár, 1931) ruszin, ungvári lakos, a területi ter-
vosztály titkára 1949. május 28-án 10 év,

Judkovics Mária (Csontos/Kosztrino, Nagybereznai j. 1891.) zsidó, Ungvár lakosa, 1952. november 19-én 10 év,

Albók Rozália Péteré (Csonkapapi, Beregszászi j. 1920) magyar, mező-kaszonyi lakos, 1950. április 22-én 5 év,²⁴

Brancsik Júlia (Munkács, 1931) magyar, Munkács lakosa, alapiskolai végzettség, a helyi dohánygyár munkása, 1950. augusztus 26-án 8 év,

Csanda Olena-Olga (Szolyva, 1910) ruszin, Szolyva lakosa, a területi tervosztály titkára, 1947. szeptember 30-án 5 év,

Gubinec Hanna (Latorcafő/Latyirka, Volóci j. 1922) ukrán, latorcafői lakos, 1948. február 28-án 8 év,

Kevhisvili-Suljarenko Olga (Ditkovics, Zsitomiri t. 1920) ukrán, Ungvár lakosa, étteremvezető, 1950. július 22-én 7 év szabadságvesztésben részesült.

Rjaszka Zsófia, Szofija (Szuhabaranka/Szuha-Bronyka, Ilosvai j. 1929.) magyar, Munkács lakosa, távirász, 1948. május 8-án 8 év szabadságvesztésben részesült.

A Kanadában született **Faingel Margit** (Toronto, 1915.) Órdarma (Sztorozsnyica, Ungvári j.) lakosát 1949. augusztus 6-án kényszer gyógykezelésre irányította.

Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósa, 1946–1953. Ez a hadbíróság 84 kárpátaljai nő ügyében hozott példát statuáló, a lakosságot is megfélemlítő ítéletet 1946–1953 között. Az alábbi táblázat igazolja, hogy a katonai törvényszék keményen leszámolt a polgári lakosság hangadó képviselőivel, a ruszin-ukrán nemzetiségű nőkkel, akik közül 31 főt 25 évre, 26 főt tíz évre elítéltek, különösen a 25 év egyenlő volt a halálos ítélettel. Hiszen ilyen méretű büntetés letöltésébe egyszerűen belepesztult az erős fizikumú ember is a szigorított börtönlágerekben.

Az elítéltek végzettsége: írástudatlan 17 fő, 53-nak alapiskolája, 5-nek befejezetlen középiskolája, 8-nak középiskolája, és egynek főiskolája van.

Foglalkozási megoszlás: 60 háztartásbeli, 4 vezetőbeosztású, 4 tanító, 3 hivatalnok, 3 kolhoztag, 2 munkás, 1 apácanővér, 1 diák, 1 mérnök, 5 munkanélküli.

²⁴ RI, I. 2003. 154.old.

Az elítélt nők korösszetételének fontosabb adatai 1890-1936 között

A korösszetétel fontosabb adatai	1890–1899	1900–1919	1920–1929	1930–1936	Összesen
Összesen	9	27	37	11	84

Az aktákat tüzetesebben megvizsgálva, úgy tűnik az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanács Elnöksége és a nevezett hadbíróóság a korábban hozott 10-25 évi ítéleteket 26 alkalommal felülvizsgálta, módosította, felére, illetve negyedére csökkentette.

Adatok a kiszabott ítéletekről nemzetiségi bontásban

Nemzetiség	1-3 év	5-6 év	7-8 év	10 év	25 év	Elmaradt ítélet	Összesen
ruszin-ukrán	2	2	2 3	26	31	1	67
magyar			1	3	2		6
román		1	1	1	1		4
szlovák		1		1			2
német		1	2				3
orosz				1	1		2
Összesen	2	5	9	32	35	1	84

A magyarok közül **Arany Etel** (Pély, Heves m. 1919) kigyósi tanítót 1952. január 4–6. között, **Fekete Margit** (Ungvár, 1927.) királyházi munkanélküli, 1948. április 12-18-án 25 év szabadságvesztésre, **Bodnár Ilona** (Nagybereg, Beregszászi j. 1931.) muzsalyi lakost 1948. január 31-én, **Hódi Magda** (Visk, Huszti j. 1926.) huszti büfésnőt 1948. április 12-18-án, **Kovács Erzsébet** (Máramarossziget, Románia 1927.) ungvár lakost 1946. november 26-án 10 évre ítélték el.

Mások mellett 8 évet kapott **Szabó Ilona** (Tekeháza, Nagyszőlősi j. 1928.) tekeházi fűrésztelepi munkás 1948. április 15-én, valamint magyar-német vegyes családból származó **Kovács Magda** (Huszt, 1921.) huszti hajadon 1946. április 11-én, és barátnője, **Weinrauch Anna** (Huszt, 1920.) Huszt lakosa 1946. április 14-én.

Az elítélt nők származási helyének földrajzi megoszlása

Származási hely járás, megyei város bontásban	Elítélt nők száma
Ungvár	2
Ungvári járás	5
Nagybereznai j.	
Perecsenyi j.	4
Munkács	
Munkácsi j.	1
Szolyvai j.	1
Volóci j.	
Ilosvai j.	6
Beregszász	
Beregszászi j.	2
Nagyszőlősi j.	3
Huszt	2
Huszi járás	19
Técsői j.	9
Ökörmezői j.	3
Rahói j.	20
egyéb	7
Összesen:	84

A meghurcolt nők nehezen vagy egyáltalán nem tudták elfogadni a saját településükön lezajló erőszakos szovjetizálást, például a nehezen, illetve sok esetben amerikás pénzből gyarapított családi vagyon, illetve a föld államosítását, a kolhozosítással járó padláslesöprést, a görögkatolikus egyház beolvasztását a pravoszláv egyházba. Vádolták őket, hogy agitációval, kémkedéssel, szabotázzsal stb. támogatják az ellenséget. Az elítéltek közül 15-en írástudatlanok voltak, hatvan százalékuk alapiskolája volt, csupán húsz százalékuk rendelkezett közép, illetve felsőfokú végzettséggel. A nők 80%-a háztartásbeli, valamennyien pártonkívüliek voltak. Az ungvári *Zombori Matild* (Száldobos/Szteblivka, Huszi j.1928.) hivatalnok kétszer állt a MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósa előtt,

Kényszermunkára elítélt nők barakkja egy GULÁG-táborban. D. Gy. gyűjtése.

először 1950. október 14-én halálra ítélték. Két évig gyötrődött a kivégzésre várók siralomházában. Majd a nevezett testület kegyelemben részesítette, 1952. április 18–20-án 25 év szabadságvesztésre ítélte el. A továbbiakban a sorsa nem ismeretes. 1993-ban rehabilitálták.

A görögkatolikus egyházhoz ragaszkodó, hitvalló ruszin **Salemba Mária** (Lázi/Lazi, Técsői j. 1913) apácát 1952. július 17-én azért ítélték el 10 év szabadságvesztésre, mert a tiltás ellenére a felnőttek és gyerekek számára hittanoktatással is foglalkozott Gernyésen (Kapasnovó, Huszti j.). Két év múlva a törekeny apáca korábban kiszabott büntetését 1954. szeptember 29-én felülvizsgálva, 5 évre lecsökkentették.

Ítélethozatalok évekre lebontott adatai 1940–1968 között

Ítélethozatalok évekre lebontott adatai	1946– 1947	1948– 1949	1950– 1952	1953– 1955	Ítélet módosítás esetszáma	Összesen
Összesen	14	39	29	2	15	99

A száz letartóztatási esetből egy-két alkalommal fordult elő, hogy a célszeméllyel kapcsolatos nyomozás a kezdeti stádiumában okafogyottá vált. Ez történt **Kuriljak Paraszka** (Körösmező/Jaszinya, Rahói j. 1927.) körösmezői lakossal is. Az MDB Kárpátaljai területi parancsnokának 1949. augusztus 15-ei határozata értelmében az ügyében a nyomozást megszüntették. 1949-ben rehabilitálták.

Kárpátaljai Megyei Bíróság, 1946–1970. A testület 1946–1970 között 89 tárgyaláson foglalkozott a kárpátaljai nők bünvádi eljárásával. 25 évre 18, 10 évre 28 személyt ítélték el.

Adatok az 1946–1970-ben kiszabott koncepciók ítéletekről nemzetiségi bontásban

Nemzetiség	1-2-3 év	4-5-6 év	7-8 év	10 év	25 év	Elmaradt ítélet	Összesen
ruszin-ukrán	2-6-2	2-5-1	1-2	16	7	1	45
magyar	2-0-0	1-2-1	1-2	8	12	0	29
német	0-0-1	0-1-0					2
román	0-0-2		0-0-1				3
szlovák		0-0-1		1			2
orosz	3-0-1	0-1-0		2			7
tatár	0-0-1						1
Összesen	20	15	7	28	18	1	89

Az ismertebb politikai elítéltek sorába tartozott a mezőkaszonyi **Ormos Mária** (1939) pályakezdő tanító, akit a KGB nyomozói, mint csoportos bünszervezet tagját, Csomában 1957. november 2-án tartóztattak le. Azzal vádolták, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hatására társaival a mezőkaszonyi lakosság körében szovjetellenes röplapokat, plakátokat terjesztett. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1958. január 21-én az ukrainai BTK 54/10 és 54/11 paragrafusai alapján ítélte el 4 év szabadságvesztésre. Ebből közel két évet töltött le a Moszkván túli kemerovói női politikai lágerben. 1991. november 11-i keltezéssel rehabilitálták az Ukrán SZSZK 1991. november 17-én kiadott rehabilitációs törvénye alapján. 1993-ban

kitüntették az 1956-os Emlékéremmel. A Mezőkaszonyi Politizáló Csoport tagjainak a neve (közte az övé is) a kaszonyi középiskola falán felállított emléktáblán van megörökítve.

Az elítéltek csaknem felét kolhozellenes propaganda, kártétel, diverzió, szovjetellenes agitáció miatt vonták felelősségre. A peranyagok közül figyelmet érdemel **Cselle Rozália** (Nagybereg, 1916) kálváriája. A Nagyberegen élő 33 éves nőt a helyi új hatalom embereinek feljelentése alapján – munkanélkül szerzett jövedelem miatt – a beregszászi belügyi szerv emberei 1949 októberében letartóztatták. 1949. november 4-én az USZSZK büntetőtörvénykönyvének 127. cikkelye alapján hétévnyi letöltendő szabadságvesztésre ítélte a Beregszászi Körzeti Bíróság. Büntetését az Ural-hegység középső és déli vonulata térségében elhelyezkedő Szverdlovszkban (ma Jekatyerinburg) a 4. számú javító munkatáborban töltötte. 1950. december 4-én amnesztiával szabadult. A továbbiakban megbélyegzett személy lett, a helyi kolhozba nem vették fel, a Beregszászi Szovhozban kapott csak munkát.

A kolhoz-ügyben perbe fogták a szlovák-magyar családból származó **Antalóci Ágnes** (Antalóc, 1908) kolhoztagot, akit a területi bíróság 1951. december 12-én 10 év szabadságvesztésre ítelt el. A Hruscsov-korszak enyhülésének köszönhetően ügyét az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége újratárgyalta, felülbírálv a korábbi döntést 1955. december 16-án 6 évi szabadságvesztésre mérsékelte.

A kárpátaljai nők kegyelmi kérvényeire reagálva, ehhez hasonló legfelső bírósági eljárásban részesültek, a letöltendő évek egy részét elengedték, vagy amnesztiát kaptak. A 25 évre elítéltek közül a következő 15 személynek a kijevi központi bíróság 1955 folyamán felülbírálv a korábbi döntést 6-7-8-10 évre csökkentette a büntetését. A kedvezményezettek sorába tartozott:

Balogh Teréz (Mezővári, 1913) magyar, Verbóc lakosa,

Balogh Júlia (Mezőkaszony, 1900) magyar, Beregszász lakosa,

Fábián Rozália (Tiszaújlak, 1901.) magyar, tiszaújlaki lakos,

Gajda Lenke (Mezővári, 1921.) magyar, Mezővári lakosa,

Golubka Hafija (Uglja, Técsői j. 1893.) ruszin, uglyai lakos,

Klimonci Hafija (Bereghalmos. 1896.) ukrán, Irhóc-Lázi lakosa,

Kozár Rozália (Gut, Beregszászi j. 1899.) magyar, Kisbégány lakosa,

Kubarics Vaszilina (Tereselpatak, 1925.) ukrán, tereselpataki lakos

Kubarics Vaszilina (Gánya, 1925.) ukrán, gányai lakos,

Olah Olena (Száldobos, 1897.) ukrán, Tiszaújlak lakosa,

Orosz Ida (Gát, 1929.) magyar, gáti lakos,

Román Hanna (Rakasz, 1928.) ukrán, rakaszi lakos,
Szilágyi Mária (Tiszaújlak, 1905.) magyar, tiszaújlaki lakos,
Vigh Irén (Gát, 1906.) Gát lakosa, magyar,
Zsiglova Szofija (Horlivka, Donyeci t. 1895.) ukrán, Ungvár lakosa.

Akiket korábban 10 évre elítéltek, az új eljárásakor átlagban a büntetésük 2-6-7 évre csökkent:

Bak Rozália (Gát, 1909.) magyar, gáti lakos,
Bukovecka Rozália (Huszt, 1929.) Berezna lakosa, rehabilitálták.
Gyorgyaj Hafija (Uglya, 1927.) ukrán, uglyai lakos,
Gyorgyaj Mária (Uglya, 1904.) ukrán, uglyai lakos,
Király Irén (Gát, 1901.) magyar, gáti lakos,
Kacsó Eszter (Gát, 1901.) magyar, gáti lakos,
Mereszj Marta (Ungvár, 1917.) ukrán, gányai lakos,
Mucsicska Olena (Antalóc, 1910.) ukrán, antalóci lakos,
Sztrumlják Sztefanija (Sztrij, Lvovi t. 1904.) ukrán, Munkács lakosa,
Viszokai Szende (Nagyszőlős, 1922.) magyar, nagyszőlősi lakos,
Kares Margit (Tolna, Magyarország 1900.) magyar, Munkács lakosa.

A Lembergi/Lvovi Területi Bíróság 10 évre ítélte el 1948. április 20-án. Az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége felülbírálván a korábbi döntést 1954. október 14-én 7 évi és 6 hónapi szabadságvesztésre mérsékelte.

Szekszer Erzsébet (Tolna, Magyarország, 1902.) magyar, Munkács lakosa.

A Lvivi (Lembergi) Területi Bíróság 10 évre ítélte el 1948. április 20-án. Az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége felülbírálván a korábbi döntést 1954. október 11-én 7 évi szabadságvesztésre enyhítette. 1967-ben rehabilitálták.

A kegyelmi kérvény ellenére büntetésüket nem csökkentették:

Fankovics Márta (1907.) magyar, ungvári lakos, 25 évre ítélték 1949. június 7-én.

Fedeles Anna (Patakos, 1927.) magyar, patakosi lakos, 10 évre ítélték 1949. augusztus 10-én.

Kobály Erzsébet (Beregszász, 1894.) magyar, beregszászi lakos, 10 évre ítélték 1951. március 9-én.

Nagy Ilona (Nevetlenfalu, 1922.) magyar, nevetlenfalui lakos, 10 évre ítélték 1949. október 12-én.

Hofman Irén (Aknaszlatina, 1899.) magyar, aknaszlatinai lakos, 6 évre ítélték 1946. szeptember 17-én.

Baraté Erzsébet (Biharkeresztes, 1923) magyar, Bátyú lakosa. 1 évre ítélték 1947. május 29-én.

A szibériai fakitermelések női GULÁG-rabszolgái. D. Gy. gyűjtése.

Palocsai Ida (Beregszász, 1898.) magyar, beregszászi lakos, 25 év szabadságvesztésre ítélték 1951. március 9-én.

Novakovszki Erzsébet (Beregszász, 1904.) magyar, beregszászi lakos, 5 évre ítélték 1946. november 18-19-én.

Szakács Rozália (1994.) magyar, Gedze-tanya lakosa, kolhoztag, A Beregszászi Körzeti Bíróság 2. sz. részlegén 7 évre ítélték 1950. augusztus 27-én.

Sztaronszka Júlia (Aknaszlatina, 1926.) magyar, aknaszlatinai lakos. A Lvovi (Lembergi) Vasút Vonal Bírósága 8 évre ítélte el 1953. március 23-án.

Gerhardt Ilona (Huszt, 1919.) német, huszti lakos, 3 évre ítélték 1947. október 28-án.

Előfordult a nevezett bíróság esetében is, hogy durván megduplázták a korábban kiszabott éveket. Az ilyen ügyek vádlottja volt egy magyar férfi orosz felesége, **Budai Faina** (1892.) beregszászi lakos. A szovjetellenes agitációval vádolt férjes asszonyt első fokon a Kárpátaljai Területi Bíróság 3 év szabadságvesztésre ítélte 1947. október 18-án. Majd a KGB nyomására, ugyanez a testület egy év múlva 1948. január 17-én felülbírált a korábbi döntését, és másodfokon **Budainénak** a büntetését 7 év kényszermunkatáborban letöltendő szabadságvesztésben növelte meg.

A szovjet biztonsági szolgálat belső szovjet mintára a kárpátaljai nők esetében is alkalmazta az úgynevezett „pszihuska” módszert. A közösség köréből kihalászták a másként gondolkodó értelmiségieket, a szovjetrendszert bíráló nőket is. Ilyen ügy szenvedő alanya volt mások mellett az ukrán nacionalistának elkönyvelt *Fufłanskij Zinaida* (1893.) ungvári lakos. A pártonkívüli, felsőfokú iskolai végzettségű tanítónőt 1958. január 29-én és április 9-én a Lvovi (Lembergi) pszichiátriai klinikára kötelező gyógykezelésre vitték.

Számos, ehhez hasonló esetről maradtak fenn a levéltárakban személyi dossziék, akiknek az ügyében a szovjet hatóság a nyomozást felfüggesztette, így a bíróság elé a vádlottak nem kerültek, viszont ezeket a nőket kényszerkotelepítésre, munkatáborba hurcolták, vagy pszichiátriai intézetbe zárták.

Az áttekintett kihallgatási jegyzőkönyvek, bírósági peranyagok, egyéni szabadság megfosztására irányuló belügyi határozatok arról tanúskodnak a nők esetében is, hogy ezeket a hatósági ügyeket szigorú titoktartásban végezték. Az NKVD, a SZMERS kémelhárítási osztálya, majd a KGB és más szovjet erőszakszervezetek bűnös tetteit máig homály fedi. A végrehajtókkal, a tettesekkel kapcsolatos levéltári iratcsomókat Moszkvában is hosszú évekre zárolták.

A korszakkal foglalkozó kutatók, illetve az elítélt nők hozzátartozói is csak az engedélyköteles dokumentumokból tudnak következtetni az NKVD szerteágazó, az egész szovjet társadalmat pókhálóként átfogó törvényellenes és embertelen tevékenységére. Akiknek a napi feladatuk abból állt, hogy figyelő szemekkel, fülekkel, valamint belső és külső ügynökök közreműködésével az osztályidegen, a párt és a szovjet típusú rendszer ellen agitáló elemeket felkutassák, letartóztassák, likvidálják, börtönökbe, lágerekbe zárják, lakatlan területekre deportálják stb. A megbélyegzett elítéltek szenvedésének nyílt társadalmi kibeszélése sokáig tabu volt. Csak a megfélemlített, némaságra kényszerített szűk családi körnek volt némi tudomása az érintett lányokkal, anyákkal szemben elkövetett hatósági erőszaktevésekről és kegyetlenkedésekről.

A politikai vonalon elítélt, főleg ruszin-ukrán, magyar német és más nemzetiségű nők hősiesség magaviselete, nemes tette tisztelőjére született ez a tanulmány, akiknek hitét, nyelvét, vallását a bolsevik uralom nem tudta

megtörni. Örök legyen azon hajadonok, anyák emléke is, akik példátlan munkabírással, bátorsággal, emberséggel mentették meg az éhhaláltól a férfiak nélkül maradt csonka-családokat. A légerekig hosszú utakat megtévő ételhordóként, illetve élelemmel, vagy életmentő csomagokkal látták el a munkatáborokba elhurcolt, börtönlágerekbe zárt férjeiket, fiaikat és a hozzájuk tartozó honfitársakat.

FÁBIÁN MIKLÓS

REFORMÁTUSOK A TISZA MENTÉN

– A TISZAÚJLAKI ÉS A TISZABÖKÉNYI REFORMÁTUS EGYHÁZ
TÖRTÉNETE A DUALIZMUS ÉVEIBEN

Írásomban – amely készülő disszertációm egy kisebb részlete – az egykori ugocsa vármegyei két szomszédos település református egyházközségének történetét kívánom bemutatni. A gyülekezettörténeti kutatások során kiemelt figyelmet fordítottam az oktatásra, a gyülekezetek gazdasági helyzetére, valamint a gyülekezeti életre. Az oktatás, az iskola fenntartás anyagi helyzetétől függetlenül minden egyes református egyházközség életében kiemelt figyelmet kapott. A gazdasági élet kapcsán fontos megjegyezni, hogy Ugocsa vármegye református egyházai országosan is a legszegényebbek közé tartoztak. Anyagi helyzetükön csak az 1881-es országos egyház megalakulását követően sikerült némi javulást elérni. A két egyházközség gyülekezeti életére inkább volt hatással a rossz gazdasági helyzet, mint a korszakban meghatározó, az ország urbanizáltabb részein terjedő szekularizáció¹ és polgárosodó eszme.

A TISZAÚJLAKI REFORMÁTUS EGYHÁZ

A KÖZSÉG, ÉS A REFORMÁTUS GYÜLEKEZET TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Tiszaújlak városi jellegű település Kárpátalján, amely közvetlenül az ukrán-magyar határ mentén helyezkedik el, Nagyszőlőstől 15 km-re. A honfoglaláskor Töhötöm törzse szállta meg, majd a Gutkeled nemzetség birtokolta.² Első írásos említése 1304-ből való Wylak (Újlak) néven. A Tiszaújlak nevet 1709-ben kapta. A község sokszor játszott fontos szerepet a magyar történelem viharos századaiban. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc egyik előzménye itt zajlott, amikor Esze Tamás és csapata 1703 májusában megtámadta a tiszaújlaki sóházat, ami a bécsi udvar reakcióját is kiváltotta. 1703. július 14-én itt vívták első győztes csatájukat a kuruc csapatok, amelynek emlékére 1903-ban turulmadaras emlékművet állítottak.

¹ A vallás társadalomra gyakorolt hatásának megszűnése.

² Szabó István: Ugocsa megye. Beregszász – Új mandátum kiadó. 1994.

Fényes Elek 1851-es leírása szerint „Tiszaújlak magyar-orosz mezőváros a Tisza jobb partján 728 római katolikus, 418 görög katolikus 280 református 8 evangélikus és 10 zsidó lakja. Kevés tót és sváb lakosai elmagyarosodtak. Földjei rónán fekszenek, erdeje nincs, rétje kevés.”³

Tiszaújlakot a protestantizmus szele már a XVI. század közepén elérte, 1550-ben már lelkésze volt. 1577-ben a Sárosoroszi egyház leányegyháza, prédikátora Csatári Gergely volt. Az egyházközségben 46 adózó családfő került összeírásra. Ebből következtethetünk arra, hogy a gyülekezet létszáma elérhette akár a 200 főt is. 1578-ban már anyaegyházként működik, prédikátora Debreceni Fábrián. 1610-ben viszont ismét leányegyház, Tiszabecshez tartozott. 1626-tól újra anyaegyház, Milotai Lőrinc prédikátorsága kezdetével. A századfordulói anyaegyházként működött, a beregi egyházmegye részeként. 1736-tól az ugocsai egyházmegye része. Az első templom (torony nélkül) a Rákóczi úton épült, amelyet 1701-ben tűzvész pusztított el. A gyülekezet tagjai – 70-80 család – azonban hamarosan újjáépítette. 1850-ben a község által sóraktárként használt épületet vásárolta meg a gyülekezet. 1903-ban kőtoronyt építettek fölé. A templom 1960-ban és 1973-ban esett át felújításon, 2019-ben pedig megkezdődött a templom teljes külső és belső felújítása.⁴

Az egyház történetével kapcsolatos írások közül viszonylag sok fennmaradt, a presbiteri jegyzőkönyvekből néhány évet leszámítva a gyülekezet egész XIX. századi története kutatható.

TISZAÚJLAK LAKOSSÁGA

Tiszaújlak a honfoglalás kora óta magyarok által lakott település. A XVIII. század végén némi ruszin beszivárgás figyelhető meg, azonban a szlávok korán beolvadtak, és átvették a többségi magyarság nyelvét. A mezővárosi kiváltsággal, vásártartási joggal és földrajzi helyzetéből fakadóan egyéb gazdasági előnyökkel rendelkező település vonzóvá vált a XIX. század második felében a Galiciából áttelepült zsidók számára is.⁵ Míg 1851-ben mindössze 10-en vallották magukat izraelita vallásúnak, addig 1880-ban a zsidó hitközség tagjainak száma már 773 fő. Itt működött Ugocsa vármegye egyik legnagyobb izraelita hitközsége egészen az 1944-es deportálások kezdetéig. 1851-ben a település lakossága 1 437 fő, amelyből 721 római katolikus, 418 görög-

³ Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest. 1851

⁴ Ivaskovics József: Kárpátaljai református templomok. Ungvár – Beregszász. 2000.

⁵ Szabó István: Ugocsa megye. Beregszász- Új mandátum kiadó. 1994.

katolikus, 280 református, 10 zsidó és 8 személy evangélikus vallású.⁶ Az 1880-as összeírás szerint a mezőváros lakossága 2 580 fő, melyből 738 római katolikus, 773 izraelita, 594 református, 465 görögkatolikus, 13 evangélikus, 1 görögkeleti.⁷ A századfordulóra a legnépesebb gyülekezet már az izraelitaké volt (1 055), őket követte a római katolikus (771) és a református hitközség (703). Görögkatolikusok 467-en voltak, evangélikusok 12-en voltak.⁸

1. sz. táblázat. Reformátusok száma a községben.

Év	Összlakosság	Reformátusok
1851	1437	280
1880	2588	594
1896	2872	816
1900	3008	703
1910	3470	866

A fent közölt táblázatból kitűnik, hogy a református lakosok száma a természetes népszaporulattal arányosan növekedett, csakúgy, mint a település összlakossága. 1896 és 1900 között azonban rohamosan megfogyatkozott a számuk. Négy év alatt több mint 100 fővel kevesebb lett a reformátusok lélekszáma. Ez elsősorban az Amerikába való kitelepüléseknek tudható be. A református egyház híveinek nagy része Tiszaújlakon a társadalom alsó rétegeiből származott, a város módosabb lakosai elsősorban a kereskedelemmel foglalkozó izraeliták voltak. A hívők szegénységét alátámasztja az a tény, hogy az adófizetésre kötelezett családfők több mint fele az évi 1 forintos adózási kategóriába tartozott.⁹ A kivándorlás elsősorban tehát Tiszaújlakon a református híveket érintette. A reformátusok kivándorlásával párhuzamosan a betelepüléseik által növekedett az izraelita hitűek száma. 1910-re már létszámunk 1 206 fő volt. Ha megnézzük a keresztelesek számát a tárgyalt időszakban, szintén arra a következtetésre juthatunk, hogy a kivándorlás eredményezte a gyülekezet rohamos fogyását az 1896–1900 közötti években.

⁶ Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest. 1851

⁷ Dr. Kepecs József: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941). Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH). Bp. 2000.

⁸ Uo.

⁹ Kárpátaljai Református Egyház Levéltára és Múzeuma: Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri közgyűlési jegyzőkönyvei 1878-1879.

2. sz. táblázat. Keresztelések száma a Tiszaújlaki Református Egyházban 1890–1918.¹⁰

Év	Kereszteltek száma	Év	Kereszteltek száma
1890	33	1905	25
1891	49	1906	34
1892	39	1907	35
1893	54	1908	32
1894	30	1909	32
1895	43	1910	33
1896	42	1911	25
1897	32	1912	29
1898	32	1913	27
1899	36	1914	41
1900	32	1915	27
1901	34	1916	15
1902	32	1917	7
1903	28	1918	16
1904	30		

Az utolsó összmagyar népszámlálás (1910) adatai szerint Tiszaújlak lakossága 3 470 fő, melyből 3 411 magyar anyanyelvű.

3. sz. táblázat. A lakosság összetétele 1910-ben.¹¹

Népesség	3462 polgári, 8 katonai 3411 magyar, 33 német, 15 ruszin, 3 szlovák
Vallás	1208 izraelita, 866 református, 817 római katolikus, 564 görögkatolikus, 14 evangélikus

Levonva a következtetéseket a település lakosságának vallási összetétele a tárgyalt időszakban nagy változásokon esett át. Ez elsősorban a galíciai

¹⁰ Tiszaújlaki Református Egyház: Keresztelési anyakönyvek 1890–1992.

¹¹ KSH adatbank. 1910-es népszámlálási adatok. Hozzáférés helye: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=947&layout=s

zsidóság betelepülésének, valamint a református lakosság XIX. század végi Amerikába történő kivándorlási hullámának tudható be. Fontos megjegyeznünk azt, hogy amint alább hagyott a reformátusok kivándorlási hulláma, valamint az egyház gazdasági helyzetét az egyházmegye közbenjárásával sikerült némileg rendbe hozni (erről bővebben írásom második részében foglalkozom), a reformátusok száma nőtt, s a háború előtti évekre a második legnépesebb gyülekezet lett Tiszaújlakon.

A TISZAÚJLAKI REFORMÁTUS NÉPISKOLA

Tiszaújlakon az általunk tárgyalt időszakban, 1848–1918 között mind-egyik gyülekezet működtetett iskolát. Kivételt képezett ez alól a század második felében betelepedett zsidóság, akik emiatt az állami iskolák létrehozásának egyik legnagyobb támogatói voltak. A református népiskola mellett a görögkatolikus és a római katolikus egyház működtetett iskolát. Utóbbi külön fiú- és leányiskolát is. A református népiskola épülete 43 négyzetméteres alapterületű volt.¹² A rendkívül rossz állapotú iskolaépületben még a padimentum¹³ sem volt megcsinálva. 1879-ben és 1881-ben kisebb javításokat végeztek rajta. Az iskolában évente átlagosan 25–35 diák tanult.¹⁴ Az oktatás színvonalát meghatározta a gyülekezet gazdasági helyzete. Előfordult olyan eset is, amikor a rossz anyagi helyzet miatt a gyülekezet nem tudott külön tanítói állásról gondoskodni, ezért a lelkész végezte a tanítói teendőket. Az 1848-as évben kisebb ideig a tanítás szünetelt az iskolában, mivel az 1847 januárja óta szolgáló Barta József tivadari tanító Máramarosba ment, hogy csatlakozzon a felkelő sereghez. A gyülekezet nem gördített ez elé akadályt, a presbiteri gyűlés így foglalt állást a hadba vonulása kapcsán: „*Hazánk jelen állapota közt e szándékát hazafiúi bűn lenne akadályozni*”.¹⁵ Barta nem is tért vissza, a tanítói feladatokat Baksai Mihály lelkész látta el. 1855-ben az egyházmegye Tivadarban tartott közgyűlésén kérelmezték a tanítói és lelkészi hivatal összevonását az 1855/56-os tanévre. Az ezzel spórolt összeget a tanítói lak felújítására fordította a hitközség. A következő évben meghosszabbították a tanítói és lelkészi hivatal összevonását, a

¹² Aczél László: Ugocsa vármegye népoktatásügye 1880-1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

¹³ Padló, padozat népies megnevezése.

¹⁴ Aczél László: Ugocsa vármegye népoktatásügye 1880-1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

¹⁵ Kárpátaljai Református Egyház Levéltára és Múzeuma (KRELM): A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve 1848.

felújított tanítói lakot pedig Kőszegi Györgynek adta ki bérbe a gyülekezet. Szabó József lelkészége kezdetén, 1857-ben javasolta a gyülekezetnek, hogy hívjanak tanítót a községbe, ezt azonban, ameddig érvényes volt a tanítói lak bérleti szerződése, addig nem hajthatták végre. Emiatt a lelkész egy évre elvállalta a tanítói teendőket is. 1858 januárjában döntést hoztak a tanító állomásról. Batizi András esperes kezdeményezésére tanítót hívtak a gyülekezetbe. Balajti György tiszabökényi tanítót hívták meg, aki azonban nem vállalta el. Végül Gaál Antal tanító érkezett Mezőváriból. Fizesése évi 308 forint lett, amelyből 108-at a mezőváros finanszírozott, a maradékot pedig az egyház tanítói alapjából fizették.¹⁶ 1861-ben bejelentette távozási szándékát, arra hivatkozva, hogy az érkezésekor ígért évenkénti 40 forintos fizetésemelésből nem teljesült semmi. A gyülekezet eleget tett kérésének, felemelték fizetését, amit ő el is fogadott, de időközben Fertőszalmásra hívták meg tanítónak. Emiatt ismét távozni szeretett volna. Gaál azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben nem engedik el Almásra tanítónak, akkor inkább hazamegy Mezőváriba, és leteszi tanítói hivatalát.¹⁷ A problémát végül az 1861-ben Tiszabökényben tartott közgyűlésen oldották meg, ahol felszólították Gaált, hogy ameddig a szerződése szól, addig nem mehet el más helyre tanítani.¹⁸ A tanító végül kitöltötte szerződését.

Az 1880-as évektől kezdően, amikor is állami iskolák nyíltak a községben, a református iskolakötelesek közül sokat az új iskolákba járatnak. Az alábbi táblázatban az iskolakötelesek számának alakulását tekinthetjük meg a községben.

4. sz. táblázat. Tiszaujlak iskolaköteleseinek megoszlása¹⁹

Tanév	Ref. iskola	Római k. fiú isk.	Római k. lány isk.	Görög k. isk.	Állami iskola Fiú és leány
1880/81	24	25	43	33	-
1883/84	42	29	25	36	144
1890/91	31	22	73	15	227
1896/97	18	49	36	12	273

¹⁶ KRELM: A Tiszaujlaki Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1857.

¹⁷ Uo.

¹⁸ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tivadarfalván tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1861.

¹⁹ Aczél László: Ugocsa vármegye népoktatásügye 1880-1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

5. sz. táblázat. A református népiskola tanulóinak száma 1880-1897 között²⁰

Tanév	Tanulók száma	Tanév	Tanulók száma
1880/81	24	1889/90	31
1881/82	49	1890/91	31
1882/83	42	1891/92	25
1883/84	40	1892/93	31
1884/85	37	1893/94	44
1885/86	38	1894/95	29
1886/87	31	1896/97	18
1887/88	32	1897/98	megszűnt
1888/89	34		

A fent közölt adatok alátámasztják azt a tényt, miszerint az állami iskolák megnyílása a felekezeti iskolák diákjainak államiba való átvándorlását eredményezte. Ez a tényező, valamint a református egyház rossz gazdasági állapota előrevetítette az iskolai fenntartói jogról való lemondást. Az iskola felszereltségben és az oktatás színvonalában sem felelt meg az előírásoknak. 1882-ben Dévai József tanítót rossz eredményei miatt menesztették, a szomszédos Tiszaújhelybe ment át.²¹ Utóda Borbély Sándor idején az eredmények javulást mutattak ugyan, de az egyházmegye tanügye jelentéseiben így is csak az épp megfelelő besorolást kapta. Gondot jelentett továbbá az iskolamulasztók számának növekedése, ami miatt a presbitérium büntetést helyezett kilátásba a gyerekeiket iskolába nem járató szülők ellen.²² Az 1890-es évek közepére már felmerült az iskolafenntartási jogról való lemondás. 1895-re az iskola épülete teljesen el volt hanyagolva, a tanítói alap gyakorlatilag megszűnt. A tankötelesek nagy része az állami iskolákba ment át. Az iskola utolsó tanévében (1896/97) mindössze 15 diákot oktatott Borbély Sándor

²⁰ Uo.

²¹ KREL: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1882.

²² KREL: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1883.

tanító. Az épületet az államnak adták bérbe 15 évre. Az állami iskolák ennek ellenére is teremhiánnyal küszködtek, ami negatívan hatott a református tanulók oktatására. Sok gyerek az utcán lézengett, mivel tanteremhiányra hivatkozva sok református diákot nem vettek fel az állami iskolába. Az újlaki gyülekezet ez ügyben az Ugocsa megyei tanfelügyelőséghez fordult, és megjegyezte, hogy a nevelés ügye rosszabb Tiszaújlakon, mint amikor még működött a felekezeti iskola. Sikerült végül elérnie a református diákok felvételét, valamint azt, hogy a községben oktató 4 tanító közül egy református vallású legyen. A tiszaújlaki református népiskola nem működött az elvárt követelmények szerint. A polgári korszakban az épülete elavult és kicsi volt, a tanügyi értékeléseken alacsony besorolást kapott, tanítói alapja nem volt számottevő. A század utolsó évtizedeiben megnyíló állami iskolák jóval felszereltebbek voltak, ami miatt már a református diákok oktatásában nem volt monopóliumhelyzetben az egyház. A kialakuló versenyhelyezettel gazdasági terhei miatt nem tudott mit kezdeni a helyi református gyülekezet. A presbiteri gyűlés a millennium évében határozott az iskolai fenntartási jogról való lemondásról. Az 1896/97-es tanév végeztével nem működött tovább református felekezeti iskola a mezővárosban. A tiszaújlaki református iskola tanítói 1848–1897 között: Barta József (1847–1848), Gaál Antal (1859–1862) Záboly Sándor (? –1878), Dévay József (1879–1882), Borbély Sándor (1882–1897).²³

A GYÜLEKEZET GAZDASÁGI HELYZETE, ÉPÜLETEI

A Tiszaújlaki Református Egyház a mezővárossal és az itt működő más felekezetekkel ellentétben nem rendelkezett nagy tőkével. Az ugocsai református hitközségekhez hasonlóan Tiszaújlakon is meglehetősen szerény körülmények között működött a gyülekezet. Hívei a társadalom alsóbb rétegeiből kerültek ki. 1850-ben mindössze 354 forint bevétellel rendelkezett, 353 forint kiadás mellett, tehát semmi megtakarítása sem volt. Földje kevés volt, amelyet a lelkész és a tanító használt közösen. Csekély gazdasági helyzetét jól mutatta az a tény is, hogy a tanító lak felújítására sem tudtak kellő összeget fordítani, csak úgy, ha megszüntették a tanítói hivatalt, és a lelkészre ruházták rá az oktatói szerepet.²⁴ Lelkészi fizetése az 1860-as években sem érte el a

²³ KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1848-1861, 1878-1890. Máramaros-Ugocsa Egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. 1882-1898.

²⁴ KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1855.

300 forintot.²⁵ Több egyháztág sem tudta fizetni az éves egyházfenntartói járulékot, ami a lelkészi fizetésben is hiányosságokat eredményezett. 1878-ban az éves egyházadó 414 forint 30 krajcár volt, amelyet 109 adófizető 5 osztályba sorolva volt köteles fizetni. Az első osztályba tartozók 8, a másodikba 7, a harmadikba 5, a negyedikbe 4, az ötödikbe pedig 50 krajcár és 3 forint közötti összeget voltak kötelesek befizetni. A 109 adófizetőből 69 a legalsó osztályba volt besorolva.²⁶ Az 1878-as évben összesen 528 forint 82 krajcár bevétele volt. A már említett egyházadó mellett 100 forint államsegély és 10 köbölnyi tengeri eladásából származó 14 forint 52 krajcár jelentett bevételt a tiszaujlaki református gyülekezet számára.²⁷ A gyülekezet tulajdonában volt egy gyümölcsös is, amelyben főleg meggy- illetve szilvafák voltak.

1880-ra lelkészi fizetése alapján már a 3. osztályba kapott besorolást, ami 400–600 forint évi lelkészi fizetést jelentett.²⁸ Ez elsősorban a gyülekezet által felvett államsegélyeknek volt betudható. Az egyházmegye minden éven segítette a gyülekezetet, elszegényedése és az idegen felekezetek közé ékelt helyzete miatt. 1890-re már jelentős kamathátralékkal rendelkezett a hitközség, adóssága elérte az 500 forintot. Lelkészi és tanítói alapjai teljesen megszűntek. Sarkady Mihály lelkész az egyházmegyéhez fordult ez ügyben. 1897-ben a közgyűlés bizottságot küldött ki a gyülekezetbe, hogy felmérje a gazdasági helyzetet. A kikerülő bizottság megállapította, hogy a következő adósságokkal rendelkezik a gyülekezet:

1. 500 forinttal a Tiszaujlaki Takarékpénztárnak;
2. lelkészi és tanítói magtár hiánya 355 forint;
3. 100 forint állami adóval;
4. 65 forinttal az egyházmegyei közigazgatási pénztárnak;
5. 18 forint tűzbiztosítási díjjal.

A gyülekezet teljes adóssága az 1897-es évben 1 038 forint volt. Az éves állandó kiadásaival az egyháznak (lelkészi fizetés 500 forint, lélekszám szerinti domestica 30 forint, ez évi államadó, ez évi egyházmegyei közigazgatási adó 15 forint, 15 forint biztosítási díj, paplak és tanítói lak renoválási díja 30 forint) összesen 1 643 forintot és kamatait kellett kifizetnie. Jövedelme összesen 636 forint 57 krajcár volt.²⁹

²⁵ Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. – Narancsik Imre Kutatói Műhely. 2016.

²⁶ KREL: A Tiszaujlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1878.

²⁷ U.O.

²⁸ KREL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1882.

²⁹ KREL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1897.

A helyzet megoldására a következő lépéseket tette az egyházmegye:

1. A lelkészi és tanítói alapba tartozó személyektől behajtották az adósságot.
2. Az egyházmegyének rendelt államsegélyből a tiszaujlaki lelkész minden éven 100 forint segélyben részesül.
3. Az országos közalapi segélyből évenként 50 forint segélyt kap a lelkész ezentúl.
4. A parókia épületét az állami iskolának adták bérbe, a lelkész pedig az egykori tanítói lakba költözött.
5. 2000 forint tőkesegélyre ajánlották az egyházat a konvent előtt.
6. A korábbi tanítói jövedelmet képező föld és pénzalap a tanítói állás megszűnése miatt az egyház jövedelmét képezte, és az adósságok törlesztésére fordították az ide befolyt összeget.
7. A lelkész segélyezése addig fog tartani, ameddig a gyülekezet önerőből nem tud 600 forintos fizetést biztosítani számára. (ekkor mindössze 390 forintot volt képes fizetni).³⁰

A gyülekezet gazdasági helyzete a századfordulóra sem rendeződött. Az 1900-as évben a gyülekezet a 362 forintos lelkészi fizetést sem tudta kifizetni. Az 1901. október 15-én, Nagyszőlősen tartott egyházmegyei közgyűlésen a következőképp jellemzik a gyülekezet helyzetét: „*Ezen egyház rendkívül nehéz viszonyok között él. A hívek folytonos elszegényedése megakadályoz minden haladást, sőt kockáztatja az egyház fennállását is. A segélyezés, melyben az egyház részesül, még mindig nem elég, hogy a fontos position az egyházunk a korrallal haladhasson, a vagyonos másik két egyházzal szemben versenyképes legyen, és nehéz feladatait teljesíthesse*”.³¹ A gyülekezet kezdeményezte, hogy csökkentsék lelkészi díjlevelét, mivel a benne foglalt összeget nem tudta fizetni, és ezzel párhuzamosan a lelkészi fizetés kiegészítésre adott államsegély emelését kérte. Mivel sikerült megindokolni a kérelme jogosságát – elsősorban az Amerikába való kivándorlási hullám megindulásával –, ezért az egyházmegye elfogadta az újlakiak kérelmét.³² A csökkenéssel tehát 1903. január 1-étől a lelkész fizetése 821 korona 21 fillér. Az éves fizetésekiegészítés pedig 151 korona 20 fillérrel emelkedett.³³

³⁰ Uo.

³¹ KRELM: Máramaros-Ugoicsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1901.

³² KRELM: Máramaros-Ugoicsa Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1902.

³³ Uo.

A Tiszaújlaki Református Egyház az általam vizsgált korszakban meglehetősen rossz gazdasági helyzetben volt, a segélyek növelése, és néhány ingóság eladása sem eredményezett változást az anyagi helyzeten. Az 1906-os évben 2 321 korona volt a bevétele ugyanennyi kiadás mellett. Adóssága 6 000 koronára rúgott.³⁴ A polgári község évi 240 koronával járult hozzá az egyház fenntartásához. A világháború éve alatt sem javult a gyülekezet anyagi helyzete. A rossz gazdasági helyzet ellenére is a gyülekezet igyekezett gyarapodni, építkezni, elsősorban templomépítési munkák zajlottak a tárgyalt időszakban.

A gyülekezet első temploma a jelenlegi Rákóczi úton épült. 1701-ben tűzvész pusztította el. Helyére egy fatemplomot építettek. Ezt az épületet 1850-ig használták. Ekkor vásároltak meg a községtől korábban sóraktárként használt ingatlant.³⁵ Tetejére fatornyot építettek, és templomként használták. Az épület átépítése 1855-ben kezdődött: a korábban épített fatornyot lebontották, faanyagát eladták. Az 1857. januári presbiteri gyűlésen szóba került egy új templom építése, amelyet azonban nem támogatott mindenki.³⁶ Létrehoztak egy templomalapot, amelyet a templom átépítésére gyűjtöttek. 1858 nyarán a templompénz alapban 1869 forint volt. 1859-ben már 2400 forint gyűlt össze az omladozó templomépület felújítására, 1860-ban elkészült a karzat³⁷, 1861-ben árokkal vették körül a templom épületét. A teljes átépítés 1878-ra fejeződött be³⁸, tornyot csak 1903-ban építettek rá. A gombot a toronyra Róth Ignác készítette.³⁹ A templom teljes felújításon 1960-ban és 1973-ban esett át. A 600 férőhelyes templom 2019-ben új tetőzetet kapott. A gyülekezet épületei közé tartozott az iskola épülete, a parókia és a tanítói lak. Az iskola épülete 1897-ben (1879-ben újította fel Nagy József tiszakeresztúri kőműves 25 forintért) 15 évre bérbeadásra került az állami iskola számára. Majd 1912-ben végleg megvásárolták azt.⁴⁰ A parókia épületét gazdasági célból szintén eladták. Jelenlegi parókiája 1938-ban épült, 1944-ben a megszálló szovjethatalom elkobozta. 1993-ban kapta vissza a független ukrán vezetéstől.⁴¹

³⁴ KRELM: Máramaros-Ugozca Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1907.

³⁵ Ivaskovics József: Kárpátaljai református templomok. Ungvár – Beregszász. 2000.

³⁶ KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1857.

³⁷ KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1860.

³⁸ KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1878.

³⁹ KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1886.

⁴⁰ KRELM: Máramaros-Ugozca Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1913.

⁴¹ Ivaskovics József: Kárpátaljai református templomok. Ungvár – Beregszász. 2000.

GYÜLEKEZETI ÉLET

Tiszaújlak gyülekezeti élete nem különbözött más ugocsai gyülekezete-kéitől. Hétköznapi istentisztelet gyakoroltatott, konfirmációs oktatás zajlott. Átlagosan 8–10 gyerek konfirmált. A református egyház a községen belül az egyik legnépesebb, de legszegényebb egyház is volt. A községben működő római és görögkatolikus egyház mellett az izraelita felekezet is működött. A presbiteri jegyzőkönyvek nem számoltak be más felekezetekkel való súrlódásról, viszályokról. Súrlódások és viszályok a gyülekezeten belül előfordultak, még az egyháztanácson belül is. 1860 szeptemberében kizárták az egyháztanácsból F. Ferenc presbitert, mert az tolvajnak nevezte az algondnokot, aki a templom felújításáért felelt.⁴² 1874-ben nyomtalanul eltűnt 25 forint a magtáralapból, amely szintén viszályt eredményezett a gyülekezeten belül. A felelős magtárgondnok, Sz. Sándor vette el ezt az összeget, amelyet 1884-ben fizetett vissza utódának. A 25 forint mellett 16 forint kamatot is vissza kellett fizetnie.⁴³ Pozitív dologként említhetjük azt, hogy a lelkész és a gyülekezet között nem történt 1848–1918 között viszályos eset, sőt, épp ennek az ellenkezője. Az 1893-as Tiszaújlakon tartott egyházmegyei gyűlésen lemondott a gyülekezetben 1874 óta szolgáló B. Nagy Elek lelkész. Ez ügyben Bíró Lajos és György Endre tanácsbírák 1894. április 11-én kimentek Újlakra, mivel a gyülekezet azt kérte a lelkésztől, hogy ne mondjon le és folytassa tovább szolgálatát, mert „*nincs olyan ember a gyülekezetben, aki ne lenne vele megelégedve*”. Nagy visszavonta lemondását, és nem vonult nyugdíjba, csak egy évvel később.⁴⁴

Az egyház rendszeresen szervezett bálákat, rendszerint január végén, elsősorban különböző gyűjtések céljából. Az iskola fűtéséről minden évben egy-egy presbiter gondoskodott. „Vadházasságok” elsősorban a gyülekezet-hez nagy számban tartozó roma lakosság körében fordultak elő.⁴⁵ A missziói ébredés a gyülekezetet is elérte ugyan, de anyagi korlátai miatt nem tudott nagy figyelmet fordítani erre.

⁴² KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1860.

⁴³ KRELM: A Tiszaújlaki Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve. 1885.

⁴⁴ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsón tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1896.

⁴⁵ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1910.

A TISZABÖKÉNYI REFORMÁTUS EGYHÁZ

A KÖZSÉG ÉS A REFORMÁTUS GYÜLEKEZET TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Tiszabökény község Kárpátalján, a Nagyszőlősi (ma Beregszászi) járásban fekszik, korábban Ugocsa vármegye Tiszántúli járásának része. Nagyszőlőstől 22 km-re délnyugatra, Beregszásztól 25 km-re délkeletre helyezkedik el a Tisza folyó bal partján, közvetlenül az ukrán-magyar határ mentén. Tiszabökény a Tiszahát egyik legősibb települése, a Tisza és a Batár között fekszik. A község az első az ugocsai kismemesi vidék falvai közül, amely az írott forrásokban feltűnik.⁴⁶

A falu nevét először Buken néven említik az írásos források 1230-ban. Ebben az évben II. András király Farkas nevű szervienese kapott itt földet, akitől a már napjainkra Bökénnyel egybeépült Farkasfalva kapta a nevét. A falut az 1717-es tatár betörés elpusztította, ezután ruszinokkal telepítették be.⁴⁷ A XIX. században a falu lakosságának nagy része kolerajárványban elhunyt. Az 1848/49-es forradalomban aktívan részt vett a falu, itt született, és itt is van eltemetve a Kossuth Lajos hadnagyaként szolgáló Fóris István, akiről írásom későbbi részében írok bővebben. Fényes Elek 1851-ben így ír a községről: „*Bökény, magyar falu, Bereg-Ugocsa vármegyében, közel a Tiszához, 64 római, 292 görög katolikus, 186 református, 11 zsidó lakja, református és görög katolikus anyatemplommal, fekete termékeny határral. Erdeje nincs, csak bokros helyei...*”⁴⁸

Tiszabökényben a reformáció évszázadában már működött református gyülekezet, első lelkésze Gyarmathy Ambrus. Temploma a XIII. század végén – a XIV. század elején épült, amelyet a reformáció kezdete óta használnak a református hívek. Régi harangtornya a templom északnyugati részén épült, a templomtól mintegy 3-4 méternyi távolságra. Valószínűleg Mária Terézia, vagy I. Lipót uralkodása idején épülhetett, ugyanis ezek az uralkodók nem engedélyezték a templomra épített tornyot. A jelenlegi tornyot, amely beljebb helyezkedik el, mint a régi, a 2000-es években építették újra. Az egyházközségnek két harangja van, egy nagyobb és egy kisebb, mindkettő az 1795-ös évből. A nagyobb harang 200 kg, a kisebb 104 kg súlyú.⁴⁹

⁴⁶ Botlik József, Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Bp.1993

⁴⁷ Szabó István: Ugocsa megye. Beregszász- Új mandátum kiadó. 1994.

⁴⁸ Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest. 1851

⁴⁹ Ivaskovics József: Kárpátaljai református templomok. Ungvár – Beregszász. 2000.

TISZABÖKÉNY LAKOSSÁGA

Tiszabökény magyarok által lakott település az Árpád-ház kora óta, a helyben lakó nemesség és jobbágyok egyformán magyar volt. Mellettük a XVI–XVII. században számottevő jövő-menő réteg hullámzik, ez a réteg azonban – amely különben a XVII. század közepéig csaknem teljesen magyar volt –, tartós nyomot a falu életében nem hagyhatott. A XVII. században Bökényben is megritkult az ősi népesség, a helyükre ruszin betelepültek érkeztek. Ez a folyamat erősödött, amikor is az 1717-es tatár betörés alkalmával 44 nemes és 88 jobbágy közül 13 nemes és 30 jobbágy halt meg. A betelepülő ruszinok egy ideig megtörték a település és a környék magyar nyelvi homogenitását, de az idők során a magyar nyelv állandó hatása miatt a ruszin nyelv kiszorult a községből.⁵⁰

Tiszabökény lakosságának anyanyelvi és vallási összetétele az 1881-es és 1910-es népszámlások szerint

6. sz. táblázat.⁵¹

Nemzetiség	779 magyar, 19 ruszin, 1 szlovák
Vallás	382 görög katolikus, 257 református, 92 izraelita, 81 római katolikus

7. sz. táblázat.⁵²

Nemzetiség	851 magyar, 15 ruszin
Vallás	416 görög katolikus, 273 református, 92 izraelita, 85 római katolikus

A TISZABÖKÉNYI REFORMÁTUS NÉPISKOLA

Tiszabökényben 1848–1918 között két felekezet működtetett iskolát: a református egyház mellett a községben a legnépesebb hitfelekezet, a görögkatolikus. A református népiskola egy tanítóval működött, épülete 27 m²-es tanteremmel rendelkezett, amelyben 23 diák fért el. A régi épület

⁵⁰ Szabó István: Ugocsa megye. Beregszász- Új mandátum kiadó. 1994.

⁵¹ Dr. Kepecs József: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941). Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH). Bp. 2000.

⁵² KSH adatbank. 1910-es népszámlálási adatok. Hozzáférés helye: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=947&layout=s

olyan rozoga állapotban volt, hogy Aczél László királyi tanfelügyelő leírása szerint be lehetett „kukucskálni” az oldalfalain keresztül.⁵³ 1886-ban új épületet vásárolt a gyülekezet, amelyet 1906-ig használt⁵⁴, ezt 1887-ben ideiglenes jelleggel átalakították.⁵⁵ Az épület hossza 542 cm, szélessége 500 cm, magassága pedig 245 cm volt.⁵⁶

A tiszabökényi népiskola sajnos sok más ugocsai gyülekezetéhez hasonlóan anyagi nehézségek miatt nehezen működött. 1882-től kezdődően az egyházmege évenkénti 80 forintos állandó segélyt biztosított a tiszabökényi tanítónak. Elsősorban azért, mert a bökényi gyülekezet nehéz gazdasági helyzetben volt, másodsorban az egyházmege kiemelt figyelmet fordított azokra az iskolákra, amelyek idegen felekezetek, vagy idegen nemzetiségek között működtek. Ilyen alapon kapott hasonló támogatást a bökényi mellett a gödényházi és a tekeházi tanító is.⁵⁷ Amennyiben a tanító nem végezte megfelelően munkáját, akkor ezt a segélyt megvonhatták tőle. 1883-ban ez meg is történt, amikor csak a fizetés felét kapta meg Nagy István tanító.⁵⁸ 1890-ben Szabó Lajos tanító járt hasonló módon, akitől 20 forintot megvontak, mivel nem megfelelően végezte feladatát, valamint fegyelmi eljárás indult ellene „fennhéjázó, és makacsa magatartása” miatt.⁵⁹ Az iskola felszereléséről több ízben is György Endre helyi földbirtokos, politikus, egyházi személy gondoskodott. 1884-ben 50 forintot ajánlott felszerelésre az iskolának, 1885-ben az ő közbenjárásával kapott ingyenesen könyveket a tanoda.⁶⁰

Az iskolába átlagosan jóval többen jártak, mint ahány diák a törvényes előírások szerint elérhetett a termében. 1888-ban a presbiteri gyűlés határozatot hozott egy új iskola építéséről, de az építkezés csak 1905-ben kezdődött el. A tanügyi jelentésekben az iskola legtöbbször az elégséges kategóriába került, 1899-ben jeles értékelést kapott az iskola. Érdekes módon pont akkor,

⁵³ Aczél László: Ugozca vármegye népoktatásügye 1880-1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

⁵⁴ Kárpátaljai Református Egyház Levéltára és Múzeuma (KRLEM): A Tiszabökényi Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve 1907.

⁵⁵ KRLEM: A Tiszabökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1887.

⁵⁶ Aczél László: Ugozca vármegye népoktatásügye 1880-1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

⁵⁷ KRLEM: Máramaros-Ugozca Egyházmege Verbőcön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1883

⁵⁸ KRLEM: A Tiszabökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1883.

⁵⁹ KRLEM: Máramaros-Ugozca Egyházmege Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1890.

⁶⁰ KRLEM: Máramaros-Ugozca Egyházmege Máramaoszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1885

amikor Szabó Lajos tanító távozása után Király Antal lelkész végezte a tanítói feladatokat.⁶¹ 1901-ben Tivári Imre töltötte be a tanítói pozíciót, akinek fizetése az évenkénti 160 korona egyházmegyei támogatással sem érte el a 800 koronát. A 640 koronás évi fizetését 276 koronás állami kiegészítés mellett a már említett egyházmegye által adott 160 koronával érték el.⁶² A gyülekezet ezért kezdeményezte, hogy az állami kiegészítés 516 korona legyen. Ugocsa vármegye közigazgatási bizottsága előbb ezt elutasította, ami miatt veszélybe került az iskola működése, ezért az egyházmegye közbenjárásával végül sikerült kieszközölni 436 koronás tanítói fizetés-kiegészítést.⁶³

3. sz. táblázat. A tiszabökényi református népiskola tanulóinak létszáma 1880–1902 között⁶⁴

Tanév	Tanulók létszáma	Tanév	Tanulók létszáma
1880/81	37	1891/92	34
1881/82	31	1892/93	32
1882/83	31	1893/94	30
1883/84	38	1894/95	31
1884/85	51	1895/96	25
1885/86	43	1896/97	30
1886/87	32	1897/98	28
1887/88	32	1898/99	38
1888/89	29	1899/00	38
1889/90	22	1900/01	40
1890/91	25	1901/02	32

1907-ben már az új iskolaépületben zajlott az oktatás. 1911-ben ismét könyvosztásban részesült az iskola. A háború éveiben az 1916-os évig rendszeresen zajlott az oktatás, ekkor Apai János tanító hadba vonult, majd fogságba

⁶¹ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1899.

⁶² KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1902.

⁶³ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1903.

⁶⁴ Aczél László: Ugocsa vármegye népoktatásügye 1880-1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

esett ahonnan nem tért haza. A tanító helyett 1916. január 1-jétől Király Antal oktatott heti 3 órában.⁶⁵

A tiszabökényi református népiskolai tanítói 1880–1918 között: Mező Károly 1880–1882, Nagy István 1882–1883, Szabó István 1883–1884, Uszkai Ignác 1884–1885, Simon Lőrincz 1885–1888, Szabó Lajos 1888–1898, Király Antal (lelkész) 1898–1901, Timári Imre 1901. november 12.–1902. augusztus 10, Nagy József 1902–1903. szeptember 6, Kovács Kálmán 1903–1905, Görög Jenő 1905–1907, Balla Zsigmond 1907–1913, Apai János 1914–1915 (hadbavonult, majd fogságba esett), Király Antal lelkész, 1916. január 1.–1918 – [?].⁶⁶

A GYÜLEKEZET GAZDASÁGI HELYZETE, ÉPÜLETEI

A tiszabökényi református gyülekezet egyike volt az ugocsai elszegényedett gyülekezeteknek. Helyzete némileg annyival volt jobb, hogy nagy adóhátralékok az 1886-os iskolaépület vásárlásig nem terhelték. Lelkészi fizetése nem haladta meg a 400 forintot, az egyházmegyei besorolás alapján a 4., azaz legalsó osztályba lett besorolva.⁶⁷ 1868-ban kukorica magtárt alapított a gyülekezet. Alapszabálya szerint célja az egyháztagok felszabadítása az adóságaik alól, valamint kölcsönzési segíteyzéssel támogatni az elszegényedett híveket.⁶⁸ 1880-tól kezdődően évenként 33 forint államsegélyben részesült a gyülekezet, ezen kívül az idegen felekezetek illetve nemzetiségek között élő hitközségek számára adott 100–150 forintnyi segélyben is részesült. 1886-ban iskolaépületet vásároltak, aminek következtében tetemes adósság gyülemlett fel. Az épület átalakításra szorult, ami szintén költségekkel járt.⁶⁹ 1887-ben, hogy meg tudják fizetni állami adótartozásukat, az adós egyháztagok ellen pert indított az egyháztanács. A magtáralapból eladták a terményt, és egyházi célokra fordították. Azonban az egyházmegye vezetése az elköltött pénzek visszatérítésére kötelezte a presbitériumot.⁷⁰

Az 1887-es tiszai árvíz nagy károkat okozott a gyülekezetben, elsősorban az egyház tulajdonát képező 12 hold földben. Ennek hatására tovább nőttek

⁶⁵ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1917.

⁶⁶ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye közgyűléseinek jegyzőkönyvei. 1882–1918.

⁶⁷ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Verbőcön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1883.

⁶⁸ KRELM: A Tiszabökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1868.

⁶⁹ KRELM: A Tiszabökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1886.

⁷⁰ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1887.

az adóhátralékok. 1895-ben 100 forint tőkesegélyt kapott a gyülekezet a paplak és a templom befedése és adósságtörlesztés céljából.⁷¹ 1896-ban a presbitérium döntést hozott a Tiszaújlaki Takarékpénztárban kamatozó 150 forint értékű regálé kötvényének eladásáról. Ennek oka az volt, hogy minél előbb szerették volna törleszteni az iskolaépület vásárlása miatt meglévő adósságot.⁷² Ezt a lépést szükségesnek érezték megtenni, mivel az évenkénti bevétel megegyezett a kiadással is, azaz maradvány hiányában nem tudták törleszteni az adósságokat. 1904-ben 2 899 korona 90 fillér volt ugyanennyi kiadás mellett.⁷³

1905-ben nagy építkezésbe kezdett a gyülekezet az egyházmegye beleegyezése nélkül, ami zűrzavaros gazdasági állapothoz vezetett.⁷⁴ Az építkezésekre kölcsönöket vettek fel, valamint országos gyűjtést szervezett a templom belsejének felújítására, valamint paplak építésére. Erről nem tájékoztatta a bökényi presbitérium és Király Antal lelkész a közgyűlést. Az adósság tovább nőtt, valamint sikkasztás gyanúja is felmerült a gyülekezettel kapcsolatban. Ez ügyben 1906 nyarán az egyházmegyei közgyűlés két tanácsbírája, Tóth Ferenc és Szegedy Gyula kiutazott a községbe, hogy megvizsgálja az építkezéssel kapcsolatos számadásokat. 1904 őszén a gondnok felvette a magtár 616 koronás bevételét, amelyből 97 korona 74 fillért egyházi kiadásokra fordított, a maradék 526 korona 26 fillért pedig az építkezésekre adta Király Antal lelkésznek. Ezen összegek kiadásáról egyháztanácsi döntés nem született, jogi alapját egy presbiteri határozat képezte, amely kimondta, hogy magtárból 50 köböl búza az építkezések fedezésére pénzzé teendő.⁷⁵ A magtárból 1904–1906 között összesen 1 058 koronát költöttek el. Az egyháztanács felszólította a bökényi egyháztanácsot, hogy semmi szín alatt ne vegyék fel a magtár takarékpénztárban lévő maradék bevételét.⁷⁶

Az országos gyűjtést 1904–1905 végezték. A gyűjtést végző lelkész és presbiterek a bejövő összeg 40 %-át maguk részére költségként és díjként vették el. A befolyó 13 492 korona 83 fillérből 5 265 korona 19 fillér került ezáltal a lelkész és a presbiterek kezébe. A maradék 8 233 korona 96 fillér

⁷¹ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1895

⁷² KRELM: A Tiszbökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve. 1896.

⁷³ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1905.

⁷⁴ KRELM: A Tiszbökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve. 1905.

⁷⁵ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Halmiban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1906.

⁷⁶ Uo.

fordítatott ténylegesen az építkezésekre. Postautalványon még érkezett további 690 korona 31 fillér. Összesen tehát tisztán az egyházi építkezésekre az országos gyűjtésből 8 924 korona 21 fillér jött össze. Az építkezések az iskola és a paplak építésével kezdődtek. Az iskola építése kapcsán volt egy egyházmegye által jóváhagyott tervrajz és költség, de végül egy jóvá nem hagyott tervrajz szerint kezdték el építeni az iskolát 1905-ben. Harmati Pál debreceni vállalkozó 10 000 koronáért kezdte el az építkezést, aki csak félig végezte el a munkálatokat, ezt követően a gyülekezeti tagok építették az iskolát és a parókiát.⁷⁷

A kiutazó tanácsbírák megállapították, hogy az egész építkezés összesen 19 142 korona 21 fillérbe került. A pénzek nagyobb részét a lelkész, nem pedig a gondnok kezelte, valamint az egyház anyagi helyzetéhez képest egy olyan egyénnel kötöttek nagy összegű építkezési szerződést, akiben kötelezettségei teljesítésére kellő garancia nem volt. A tanácsbírói jelentés szerint a „fényes parókiát”, amelynek pusztán a festése került 360 koronába, a lelkész saját magas igényeinek megfelelően önérdékből építette, a gyűjtés céljának nem megfelelően. További kihágás volt a magtári vagyon alapszabály-ellenes felhasználása. 1906. december 31-én 845 korona 39 fillérnek kellett volna lennie, ehelyett csak 629 korona 31 fillér volt a magtár vagyona. Az egyházmegyei rendeletek és törvények súlyos megsértése miatt a lelkész, az akkori gondnok, valamint a presbiterok birtokaira az egyházmegyei ügyész útján bírói zárlatot kért az egyházmegyei közgyűlés, és fegyelmi eljárást rendelt el az érintettekkel szemben.⁷⁸ A gyülekezet, hogy az építkezés miatti adósságokat rendezze, 1907-ben rendkívüli adót vetett ki, azonban adósságát a világháborús évekig sem sikerült teljesen rendezni. A rossz gazdasági helyzeten Fogarassy Aurél helybeli nagybirtokos évenkénti adományai javítottak valamelyest.

GYÜLEKEZETI ÉLET

Tiszabökény gyülekezeti élete nem volt mentes a súrlódásoktól. Elsősorban a gyülekezetben 46 éven keresztül szolgáló Király Antal és a presbitérium között történtek nézeteltérések. Sérelmek előfordultak a gyülekezeti tagok között is, amelyekről a presbiteri jegyzőkönyvekben olvashatunk. 1877-ben egy helyi kisnemes felesége, Nagyfejeő Gyuláné Ujhelyi Malvina panasszal élt az egyháztanácsnál, mivel a templomban régóta az ősei által

⁷⁷ KREL: A Tiszabökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve. 1905.

⁷⁸ KREL: Máramaros-Ugocea Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1907.

birtokolt székét Fórizs Gábor szerint jogtalanul foglalta el maga és családja részére. Az ügy az egyházmegyei közgyűlés elé került, s az a gondnoknak adott igazat, mivel egy 1862-es kerületi gyűlés 42. számú végzése értelmében mindenki ott foglal helyet a templomban, ahol neki tetszik.⁷⁹

A lelkész és az egyháztanács közötti konfliktusok a legtöbb esetben a lelkészi fizetés kapcsán alakultak ki. 1893-ban a lelkész beadványt intézett az egyházmegyei közgyűléshez, amelyben kérte, hogy a lelkészi díjlevél szerint járó 6 öl fát ne 3 forintos áron váltsák meg pénzre, azaz évi 18 forintra, hanem 5 forintos áron. Ebbe azonban a bökényi egyháztagok nem mentek bele, valamint nem engedték, hogy a lelkész legyen a temető hasznélvezője, azaz az ottani akácfa és fűtermés a lelkész tulajdonát képezze.⁸⁰ A presbitérium úgy egyezett meg a lelkésszel, hogy a 12 forintos hiány fejében egy holdnyi földterületet a faiskolájából átengedett az egyház a lelkész használatába.⁸¹

A gyülekezet életében nagy szerepet játszott Fóris István (1820–1902) személye, aki 18 éven át volt az egyházmegyei közgyűlés tanácsbírája, a gyülekezet állandó főgondnoka, Ugocsa vármegye főjegyzője, majd főszolgabírója. Részt vett az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban, a délvidéki harcokban, Kossuthtól hadnagyi rangot kapott. Hazatérését követően másfél évig bujdosnia kellett. 1902-es haláláig a bökényi református egyház egyik fő támogatója volt, évenként adakozott a gyülekezet számára.⁸²

⁷⁹ KRELM: A Tiszabökényi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve. 1877.

⁸⁰ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1893.

⁸¹ KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Halmiban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1895.

⁸² KRELM: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1903.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2021. ÁPRILIS, MÁJUS)

ELISMERÉSEK

* *Szent Márton Palástja-díjban és Pro Ecclesia Emlékéremben* részesítette **id. Fehér Ferencet Majnek Antal** munkácsi római katolikus püspök a huszti római katolikus templomban.

* A 2021-es év *Fodó Sándor-díjait* a kárpátaljai magyar közösség következő tagjai érdemelték ki: egészségügyi dolgozó kategóriában **dr. Varga Lajos**, az Ungvári Városi Kórház sebésze; a pedagógusok kategóriájában **Rigó Izabella** homoki nyugdíjas tanítónő; a lelkészek között **Barta Ferenc**, a rafajnai gyülekezet református lelképásztora; a diákok kategóriájában a forgolányi születésű **Bíró Bernadett**, a II. Rákóczi Ferenc Magyar Főiskola IV. évfolyamos magyar nyelv és irodalom szakos hallgatója.

FONTOSABB
ESEMÉNYEK,
RENDEZVÉNYEK

* *Ez a gyerek!* című előadásával vesz részt idén a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház az összük-

rajnai GRA – Great Real Art színházi seregszemlén. A több történetből álló darab szerepeit **Orosz Melinda, Orosz Ibolya, Ferenci Attila, Sótér István, Vass Magdolna, Fornosi D. Júlia, Kacsur András, Gál Natália, Kacsur Andrea, Szabó Imre, Mónus Dóra és Szilvási Szilárd** alakítja.

* Zaporizsjában létrejött a *Levédiái Magyar Kulturális Szövetség*, amely többek között a Zaporizsja és Donyeck megyékben élő magyarokat szeretné összegyűjteni. Elérhetőségük: Товариство Угорської Культури «Леведія», а/с 3976 м.Запоріжжя 69006, E-mail: kulturalisszovetseg@gmail.com, <https://www.facebook.com/groups/levediaimagyarok/>

* A Lehoczky Tivadar nevét viselő Kárpátaljai Honismereti Múzeum munkatársai életre keltették az ungvári vár egykori urinak portréit. Az ötletgazdák és kivitelezők egyike **Olga Sumovszka**, a múzeum régészeti részlegének vezetője volt.

* Lelkes irodalomkedvelő fiatalok versbe borították Beregszászt a magyar költészet napjára. **Tarpai Zsófia, Taracközi Mirjám, Kopasz Sára és Tóth Sára** egykori és jelenlegi beregszászi gimnazisták ez alkalomból több

mint száz magyar versből helyeztek el részleteket a városban. *Ady Endre, József Attila, Reményik Sándor, Szabó Lőrinc* alkotásai mellett nagyon fontos volt a kezdeményezők számára, hogy kárpátaljai költők (**Finta Éva, Kopriva Nikolett, Lőrincz P. Gabriella** és **Vári Fábián László**) versei is jelen legyenek a városban.

* Megnyitja kapuit a látogatók előtt Kárpátalja egyik legismertebb múzeuma, a munkácsi vár. A hírt az intézmény vezetői közölték.

* Az Ukrajnai Írószövetség kárpátaljai tagozatának ungvári székházában Irodalmi Múzeumot hoznak létre **Vaszil Huszti** költő, tagozati alelnök kezdeményezésére. A felkérésére **Dupka György**, a MÉKK elnöke közreműködött az irodalmi életünket bemutató magyar részleg anyagának összeállításában.

* Kárpátaljai képzőművészekkel, mások mellett **Erfán Ferenc**cel, **Kopriva Attilával**, **Matl Péterrel** találkozott Nyíregyházán (a *Mária-házban*) **dr. Grezsa István**, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének fejlesztéséért és a Kárpát-medencei óvodafejlesztési program koordinálásáért felelős miniszteri biztos.

* A napokban ünnepelte 80. születésnapját a nagyszőlősi **Milován Sándor** közíró, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy Mihály Galériájában nyílt meg **ifj. Habda László** festőművész kiállítása. A kiállítás szerdai ünnepélyes megnyitáskor **Szilágyi Mátyás** beregszászi magyar főkonzul mutatta be a művészt, hangsúlyozva: „*Ifj. Habda László művészete egyaránt táplálkozik a kárpátaljai tradíciókból és a legújabb nemzetközi kortárs képzőművészeti tendenciákból.*”

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusán – a járványügyi előírások betartása mellett – ezúttal Ugocsa tehetséges szülöttje, **Homoki Gábor** festőművész lenyűgöző képeiből nyílt kiállítás. A meghívottakat **Kuti László** első beosztott konzul, **Albertné Simon Edina** konzul köszöntötte, majd **Erfán Ferenc** festőművész, az MMA tagja, a Révész Imre Társaság tagja, **Fuchs Andrea**, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületének titkára, **Soltész Péter** festő, az egyesület társelnöke méltatta a kiállító művészt. Zárszót a Szervátiusz-díjas **Homoki Gábor** mondott, aki megköszönte a lehetőséget legújabb alkotásainak bemutatására.

* *Tavaszi lehelete* elnevezésű festménykiállítás volt Beregszász főterén – ennek keretén belül neves kárpátaljai festőművészek (**Bökényi Anna, Gogola Zoltán, Katran Jaroslava, Kovács Éva, Osztapenko Tatyana, Pecko Valerij, Szakálas Anatolij, Fekete Volodimir**) alkotásait lehetett megtekinteni a Beregszászi Művelődési Ház előtt.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusán felköszöntötték Vári Fábián Lászlót születésének 70. születésnapja és Kossuth-díjjal való kitüntetése alkalmából. A Himnusz eléneklése után a rendezvényt **Beke Mihály András** első beosztott konzul nyitotta meg, majd **Kacsur András** színházigazgató **Vári Fábián László** *Ady alkonya* című, a nemrég elhunyt **Dinnyes József** által megzenésített versét énekelte el saját gitárkíséretével. **Szilágyi Mátyás** főkonzul köszöntőjét követően a fiatal alkotókat tömörítő Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alelnöke, **Marcus Gergely** irodalomtörténész Vári Fábián László alkotói pályájáról írt dolgozatát olvasta fel. Mások mellett üdvözölte a Kossuth-díjas költőt **Molnár László**, a KMKSZ kulturális titkára, **Zubánics László**, az UMDSZ és a KMMI elnöke, **Dupka György**, az *Együtt* című folyóirat felelős kiadója, a MÉKK elnöke, valamint megtisztelte a rendezvényt mások mellett **Dr. Orosz Ildikó**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, **Prof. Dr. Cserniczkó István**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora, **Zán Fábián Sándor**, a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke.

* Négy kárpátaljai várrom – a szerednyei, nagyszőlősi, királyházi és kovászói – került a Kárpátaljai

Megyei Tanács tulajdonába – adta hírül a megyei tanács első helyettese, **Andrij Seketa**. A döntés lehetőséget nyújt a várak helyreállítási vagy állagmegóvási munkáinak finanszírozására vagy társfinanszírozására, megvédve őket a pusztulástól.

* A megyeszékhelyen pénteken 10 festőművész vett részt azon a szabadtéri alkotói napon, amelyen a görög-katolikus székesegyház és a szabadtéri múzeum volt a téma. **Volodimir Misanics** szervező elmondása szerint Ungváron tizedik alkalommal rendeztek ilyen művészeti találkozót.

* A Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban kiállítás nyílt **Koczka András** (1911–1987) festőművész alkotásaiból.

* Megjelent a *Kárpátaljai Hírmondó*, a Kárpátaljai Szövetség negyedéves folyóiratának legújabb, 2021. tavaszi száma. Elektronikus változata elérhető (és pdf-formátumban letölthető) a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján.

* Elkészült, nyomdába került és a honlapunkon is olvasható **Elbe Hajnalka** érdekfeszítő könyve a kárpátaljai gyermekirodalomról.

* **Bódi László** (Cipő) emlékére az ungvári Függetlenség part és Puskin tér sarkán ünnepélyes kezek között felavatták a Republic énekesének miniszobrát, melyet az Armada Karpat civil szervezet

finanszírozásával **Roman Murnik** formázott meg.

* A „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány 2021-ben második alkalommal szervezte meg a *Zene-Varázslat* című 60 órás képzést és hangversenyt az Emberi Erőforrások Minisztériuma által indított Nemzeti Tehetségprogram támogatásával. A megnyitó koncertet a Rákóczi-főiskola Esztergom termében tartották.

* Immár hatodik alkalommal rendezte meg a Scientia Denique Tudományos Diákköri Konferenciát (SD TDK) a Kárpátaljai Magyar Diákok és F fiatal Kutatók Szövetsége (KMDFKSZ). A magas színvonalú eseménynek az Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE), azon belül pedig az Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet (UMOTI) adott otthont. **Lórinç Ingrid**, a KMDFKSZ elnöke közlése szerint a KMDFKSZ történetének ez volt a tizenötödik tudományos diákköri konferenciája.

* **2021. május 13.** Online formában lezajlott az idei év első Gulág-Gupvi Kutatók Nemzetközi Társasága (GKNT) közgyűlése, amelynek munkájába Kárpátaljáról **Bimba Brigitta**, **Dupka György**, **Molnár D. Erzsébet** történészek is bekapcsolódtak. Többek között elhangzott, hogy az egyesület fórumot biztosít a gulág, gupvi táborokat kutató kárpát-medencei történészek, helytörténeti kutatók számára. Két új

taggal, **Bárdonics Dominikával** és **Fuchs Andreával** így 40 főre bővült a tagság.

* Tizenötödik alkalommal rendezték meg a Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciát (KTDK). Az esemény a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány közös szervezésében, a HTDK – TDK Határok Nélkül szakmai partnerségével valósult meg a Rákóczi-főiskolán. Köszöntőbeszédet mondott **Váradí Natália**, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány irodavezetője.

* A Független Vajdasági Értelmiségiek Szövetsége – FÜVÉSZ Alapítvány nevében az ismert zentai költő, **Szabó Palócz Attila** elnök és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége – MÉKK nevében **Dupka György** elnök együttműködési megállapodást írtak alá. Többek között céljuknak tekintik a két régió kulturális, irodalmi és művészeti értékeinek széles körű megismertetését, népszerűsítését a fiatal alkotó generációval a saját közösségükben is. A határon átnyúló projektek megvalósításában a két szervezet aktív szerepet vállal.

* **Dupka György**, a MÉKK elnöke meglátogatta a súlyos betegségből felépült **Botlik József** történészt, egyetemi oktatót, Kárpátalja magyarságának nagy barátját, az *Együtt* című irodalmi folyóirat

védnökét. Egy teljes esztendő élményeit osztották meg egymással, áttekintették azóta megjelent újabb munkáikat, körvonalazták a további alkotói együttműködést. A tanár úr következő könyve is a huszadik századi kárpátaljai magyarság sorsfordulóinak eddig kevésbé ismert időszakait készül bemutatni.

* **Harangozó Miklós** kárpátaljai festőművész képeiből nyílt kiállítás Beregszászban, a Munkácsy Mihály Galériában. A tárlat Magyarország Beregszászi Konzulátusának szervezésében jött létre. Köszöntő beszédet mondott **Beke Mihály András**, a beregszászi magyar konzulátus első beosztott konzulja, **Szilágyi Mátyás** főkonzul, **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, **Kovács László** kiállításszervező. A megnyitót a néhai festő fia, **Harangozó Miklós** görögkatolikus lelképásztor zárta.

* Mezőváriban és Beregszászban is felelevenítették II. Rákóczi Ferenc a haza védelméért harcra hívó zászlóinak bontását. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) a Rákóczi-szabadságharc kezdete, a zászlóbontás 318. évfordulója alkalmából szervezett csendes koszorúzást a mezővári református templom falán elhelyezett emléktáblánál. A délelőtti püspöki áhítatot követően ünnepi beszédet mondott **Molnár**

László, a KMKSZ kulturális titkára, **Barta József**, a KMKSZ alelnöke. A rendezvényt mások mellett **Vári Fábián László** Kossuth-díjas költő is megtisztelte.

* Guton ünnepélyes keretek között felavatták **Vaszil Roman** ungvári szobrászművész alkotását, amelyet a 2020-ban Makkosjánosiban rendezett szobrásztáborban készített. Az alkotót Matl Péter munkácsi szobrászművész, a Pro Arte–Munkács civil szervezet elnöke mutatta be. A mű címe: *Angyal-szárnyak*. A letisztult formájú, szép alkotás méltó helyet kapott a helyi magyar nyelvű iskola főbejárata előtti hársligetben.

* II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem személye Kárpátalja magyar ajkú lakossága mellett az itt élő ruszinok körében is nagy tiszteletnek örvend. 1703 júniusában a településsel azóta összeforrott Romanócon egy Duzsár nevű kenézcsaládnál töltötte az éjszakát a fejedelem, ezért Vezérszálláson (Pidpolozzja) különösen őrzik az emlékét. Magyarország Ungvári Főkonzulátusa kezdeményezésére a fejedelem tiszteletére kétnyelvű (ukrán, magyar) emléktáblát állítottak a főút mellett található katonai temető magyar segítséggel felújított kápolnájának falán. Köszöntőbeszédet mondott **Vaszil Kultan**, a Szarvasházai (Zsgyenyijevo) kistérség polgármestere, **Buhajla József**,

Magyarország ungvári főkonzulja, **Dmitro Rebjan** Vezérszállás elöljárója, **Csatáry György**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanszékvezető docense. Végezetül a polgármester és a főkonzul leleplezte az emléktáblát, majd megkoszorúzták azt.

* A beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Központban az Ortutay Esték előadásorozat második alkalmán **Popovics Béla** munkácsi helytörténész „*Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!*” címmel tartott előadást.

* **Magyar Árpád István Színpreferencia** című kiállítása nyílt meg Ivano-Frankivszkban Magyarország Kijevi Nagykövetsége és a Magyarok Kijevi Egyesülete szervezésében.

* A Határtalan magyar irodalom. Tanulmányok a világ magyarságának irodalmáról. I. c. kiadvány, mely a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – az Anyanyelviápolók Szövetsége által támogatott – 2019. május 29-31-én Badacsonyan rendezett konferenciájának szerkesztett előadásait és a szerzők kislexikonát tartalmazza. A kötet Budapesten a Magyar Napló Fókusz Egyesület gondozásában jelent meg 2020-ban.

* A kárpátaljai szerzőkhöz is eljutott a *Határtalan magyar irodalom I. Tanulmányok a világ magyarságának irodalmáról* című, igényes kiállítású

konferenciakötet (szerkesztette **Pusztay János**). A kiadvány a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és az Anyanyelviápolók Szövetsége által támogatott – 2019. május 29–31. között Badacsonyan rendezett – konferencia szerkesztett előadásait és a szerzők kislexikonát tartalmazza. A kötetben a több mint húsz anyaországi és határon túli alkotó között kárpátaljaiak is helyet kaptak: **Dupka György** (*Magyar irodalmi élet Kárpátalján az ezredforduló után*), **Marcsák Gergely** („... roskad az erkölcs, bomlik a kéve”. *Verseszmény és multidézés Vári Fábrián László költészetében*), **Csordás László** (*A kulturális különbségek játéka Berniczky Éva Szerencseyőker című novellagyűjteményében*), **Lőrincz P. Gabriella** (*Fogolyének*), **Zékány Krisztina** (*Kárpátaljai írók és költők vendégként a MOZAIK-ban. A kárpátaljai magyar irodalom helye a középiskolai és egyetemi oktatási programban*).

* **Dupka György** újabb, kétnyelvű (magyar, angol) monográfiája került az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) állományába:

Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időkben, 1944-1991 = Hungarian literary Life in Subcarpathia during the Soviet period, 1944-1991 / **Dupka György**; szerkesztő Zékány Krisztina; fordító Ortutay Péter

<https://mek.oszk.hu/22000/22090>

KÖNYVESPOLC–2021

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2021 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvftar/folyoiratok/egyutt>

<http://epa.oszk.hu/00500/00595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR
KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: *Dupka György*)

MEGJELENT

Elbe Hajnalka: *Kárpátaljai magyar gyermekirodalom*. Tanulmány. Lektor: **Füzesi Magda**. Szerkesztő: **Ráti Emese**. Borító grafika: **Elbe Orsolya**. Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 301. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Dupka György: *Hungarian literary life in Subcarpathia during the sovjet period (1944–1991)*. Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban (1944–1991). (Angol–magyar kismonográfia). Fordította: **dr. Ortutay Péter**. A magyar változat felelős lektora, szerkesztője: **dr. Zékány Krisztina**. Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: **dr. Molnár Erzsébet**. Kárpátaljai Ma-

gyar Könyvek 297. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Zubánics László. *A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján*. Helytörténeti tanulmányok. Szerkesztő: **Szemere Judit**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 295. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Kiss Ágnes. *Magyar újságok Kárpátalján az első cseh-szlovák köztársaságban*. Sajtótörténet. Felelős lektor, szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 294. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Dupka György. „*Jön még egy új világ...*” *A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956–1959)*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

ELŐKÉSZÜLETBEN

„*A felnégyelt haza*”. *100 év versei Trianontól napjainkig, 1920–2020*. Kárpátaljai költők antológiája. Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót

írta: **Dupka György**. A kötetben olvasható versek önálló kötetekben, gyűjteményekben, valamint az *Együtt* c. folyóiratban és más orgánumban jelentek meg. Lektor: **Füzesi Magda**. Szerkesztő: **Shrek Tímea**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 296. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2020. Nemzetközi emlékkonferencia Beregszász, 2020. november 20. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: **dr. Dupka György**. Lektorálta: **dr. Zubánics László**. Kárpátaljai Magyar

Könyvek 300. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2021.

Bartha Gusztáv: *Kiút*. Kisregény. Kárpátaljai Magyar Könyvek 300. Felelős szerkesztő: **Nagy Zoltán Mihály**. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2021.

Ortutay Mária: *Múltunk és jelenünk „lámpás emberei”*. Interjúk, visszaemlékezések, önéletrajzi írások. Kárpátaljai Magyar Könyvek 298. Felelős szerkesztő: **Szemere Judit**. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2021.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Beregszenthalmi)
BEKE MIHÁLY ANDRÁS – 1956 (Budapest)
BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)
CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
FÁBIÁN MIKLÓS – 1992 (Tiszakeresztúr)
FERENCZES ISTVÁN – 1945 (Csíkszereda)
FÜZESI MAGDA – 1952 (Sülysáp)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)
MARCÁS GERGELY – 1990 (Beregszász)
MARCZINKA CSABA – 1967 (Budapest)
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY – 1949 (Csonkapapi)
OLÁH ANDRÁS – 1959 (Mátészalka)
SZEMADÁM GYÖRGY – 1947 (Budapest)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Szemadám György festőművész munkáival illusztráltuk